

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KARA KEMAL BEY'İN HAYATI VE MİLLÎ
MÜCADELE'DEKİ FAALİYETLERİ**

Gözde Nur SÜRÜCÜ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Meşkure YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI

AĞUSTOS 2022

**KARA KEMAL BEY'İN HAYATI VE MİLLÎ MÜCADELE'DEKİ
FAALİYETLERİ**

Gözde Nur SÜRÜCÜ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Gözde Nur SÜRÜCÜ

26.08.2022

KARA KEMAL BEY'İN HAYATI VE MİLLÎ MÜCADELE'DEKİ FAALİYETLERİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Gözde Nur SÜRÜCÜ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Ağustos 2022

ÖZET

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri arasında yer alan Ahmet Kemal Bey, Cemiyete Posta İdaresinde memur iken katılmıştır. 1909 yılında yapılan İttihat ve Terakki kongresinde öne çıkan isimlerden biri olmuştur. Cemiyet içerisinde Büyük Efendi olarak bilinen Talat Paşa'ya yakınlığından dolayı Küçük Efendi olarak adlandırılmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya bölgesindeki faaliyetlerinde görev almıştır. Örgütçü özelliği ile bilinen Kemal Bey esnaf birliklerini örgütleyerek önemli bir nüfuz kazanmıştır. İttihatçıların millî iktisat oluşturma düşüncesi ile millî şirketler kurulmasına öncülük etmiştir. I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ile Anadolu'da işgallere karşı başlatılan Millî Mücadele hareketine silâh ve mühimmat sevkiyatı için kurulan Karakol Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almış ancak İngilizler tarafından Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Sürgünden firar eden Kemal Bey, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde bulunduktan sonra İstanbul'a geri dönmüştür. 1926 yılında İzmir'de Mustafa Kemal Paşa'ya karşı planlanan suikast girişimi dolayısıyla İstiklal Mahkemesinde yargılanmış ve gıyaben idam cezasına mahkûm edilmiştir. Davaların devam ettiği sırada polis tarafından yakalandığı evde şüpheli bir şekilde intihar etmiştir.

Bilim Kodu : 118101
Anahtar Kelimeler : Kara Kemal Bey, İttihat ve Terakki, Karakol Cemiyeti
Sayfa Adedi : 154
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Meşkure YILMAZ

KARA KEMAL’S LIFE AND ACTIVITIES IN THE NATIONAL STRUGGLE
(Master Thesis)

Gözde Nur SÜRÜCÜ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
August 2022

ABSTRACT

Ahmet Kemal Bey, who was among the members of the Committee of Union and Progress, joined the committee while he was still a civil servant in the Postal Administration. He became one of the prominent figures in the Congress of Union and Progress held in 1909. He was named “Küçük Efendi” due to his closeness to Talat Pasha, known as “Büyük Efendi” in the committee. During World War I, he took charge in the operations of the Teşkilat-ı Mahsusa in the Caucasus region. Kemal Bey, known for his organizer nature, acquired the significant influence by organizing the tradesmen unions. He led the establishment of national companies with the idea of creating a national economy of the Unionists. With the loss of World War I, he was among the founders of the “Karakol Society”, established to ship weapons and ammunition to the National Struggle movement launched against the occupations in Anatolia, but he was exiled to Malta by the British. Kemal Bey, escaping from exile, returned to Istanbul after being in various parts of Europe. In 1926, he was tried in the Independence Court due to the assassination attempt planned against Mustafa Kemal Pasha in Izmir and sentenced to death in his absence. He committed suicide suspiciously in the house where he was caught by the police while the trials were in progress.

Science Code : 118101
Key Words : Kara Kemal, Committee of Union and Progress, Karakol Society
Page Number : 154
Supervisor : Prof. Dr. Meşkure YILMAZ

TEŞEKKÜR

Tez yazım sürecimde her aşamada bilgi birikimi ve tecrübesiyle yanımda olan, hatalarımı bizzat düzelterek yol gösteren, her zaman öğrencisi olarak gururlanacağım değerli danışman hocam Prof. Dr. Meşkure Yılmaz'a teşekkürü borç bilirim. Desteklerini her zaman hissettiğim annem, babam ve kardeşime, arkadaşlarım Büşra Koçak, Yağmur Kara ve Betül Emrebaş'a yanımda oldukları için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
2. KARA KEMAL BEY’İN HAYATI VE İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ.....	5
2.1. Yaşamı ve Şahsiyeti	5
2.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne Katılma Süreci ve Yürüttüğü Faaliyetler.....	10
2.2.1. Babıali Baskını	17
3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA KARA KEMAL BEY	21
3.1. Teşkilât-ı Mahsusa ve Kara Kemal Bey	21
3.2. Kara Kemal Bey’in Teşkilât-ı Mahsusa İçerisinde Yürüttüğü Çalışmalar.....	25
3.3. Kara Kemal Bey ve Esnaf Örgütlenmeleri.....	30
3.4. I. Dünya Savaşı Sırasında İaşe Nazırlığı Dönemi	36
3.4.1. Kara Kemal Bey’in Kurduğu Şirketler.....	50
3.4.2. Harp Zenginleri Meselesi	55
4. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE VE SONRASINDA KARA KEMAL BEY	59
4.1. Karakol Cemiyeti	59
4.1.1. Karakol Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri	59
4.1.2. Karakol Cemiyeti’nin Dağılması	68
4.2. Mim Mim (M.M) Grubu	70
4.3. Malta Sürgünü	74
4.3.1. Bekirağa Bölüğü ve Malta Sürgünü	74
4.3.2. Sürgünden Kaçış	81
4.3.3. Malta Sürgünü Sonrası İttihatçılar ve Kara Kemal Bey.....	84
4.4. İzmir Suikastı	91
4.5. İstiklal Mahkemelerinde Yargılanma Süreci ve Ölümü.....	95
5. SONUÇ	105

	Sayfa
KAYNAKLAR.....	109
EKLER	119
EK-1. İttihat ve Terakki Cemiyetinden Bahseden Rapor	120
EK-2. Mustafa Kemal Atatürk’e İzmir’de Düzenlenen Suikast İle İlgili	122
EK- 3. Kara Kemal ve Abdülkadir’in Yakalanmaları İçin Her Türlü Tedbirin Alındığına Dair Dahiliye Vekaleti’nin, Başvekil İsmet Paşa’ya Gönderdikleri Belge	125
EK-4. Enver Paşa’nın Moskova’dan Kamil Bey’e Gönderdiği, İstanbul Eski İaşe Nazırı Kara Kemal ile Vali Gibi İdama Mahkum Olmaları Muhtemel Olanlardan Bazılarının Kaçırılması Mümkünse Teşebbüs Edilmesini İsteyen ve Para Meselesinin Merkez-i Umumice Görüşülerek Merkezlere Talimat Verileceğinin Bildiren Mektubu	129
EK-5. Enver Paşa’nın 29 Temmuz 1921 Yılında Berlin’de Bulunan Kamil ve Rusuhi Beylere Gönderdikleri Yazı	133
EK-6. Sadrazam Talat Paşa ve İaşe Nazırı Kara Kemal	136
EK-7. Tasfiye Edilecek Olan Millî İktisat Bankası ve Millî Ekmekçiler, Millî Kantariye, Millî Mensucat ve Millî Mahsulat Şirketlerine İşlemlerinin Takibi ve Sonuçlandırılması Hususunun Ticaret Vekaletince Yürütülmesi.....	137
EK-8. İaşe Nezareti’nin Kurulmasına Dair Kararnamenin Yayınlandığı On Sekiz Ağustos Bin Üç Yüz Otuz Dört On Bir Zilkade Bin Üç Yüz Otuz Altı Tarihil, İki Yüz Yirmi Yedi Sayılı Atı Gazetesi İle İaşe Nezareti Hakkında Kararname Sureti.	138
EK-9. İaşe Nezareti’ne Kemal Bey’in Tayini	140
EK-10. İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Murahhası Kemal Bey’in Romanya’ya Seyahatinde Kendisine Kolaylık Gösterilmesi.	141
EK-11. Eski İaşe Nazırı Kemal Bey’in Tevkif Edilmesi ve Firarda Olan Eski Kabine Üyeleri İle Bazı Sivil Şahısların Torpidolarla Takip Edilmesi Hakkında Divaniye Mebusu Fuad Bey’in Verdiği Takrir ve Buna Verilecek Cevabı.	142
EK-12. Kara Kemal’in Takip ve Derdestine Dair Zabitanın Raporu.....	145
EK-13. İntihar Eden Kara Kemal Bey’in Morga Kaldırılan Cenazesinin Gazetelerde Yayınlanan Fotoğrafi	147
EK-14. Kara Kemal Bey’in İntihar Ettiği Tavuk Kümesi.....	148
EK-15. Mehmet İrfan Kısakürek’in Ölüm İlanı.....	149
EK-16. Kara Kemal Bey’in Topkapı Mezarlığı’na Defnedildiğini Duyuran Gazete.....	150
EK-17. Kara Kemal Bey’in Morgda Yer Alan Cenazesinin Fotoğrafları	151
EK-18. Kara Kemal’i Polis Kuvvetleri Nasıl Sıkıştırdı ve Merhum Nasıl İntihar Etti Başlıklı Milliyet Gazetesi	152

	Sayfa
EK-19. Kara Kemal'in Mektubu Hakimiyet-i Milliye	153
ÖZGEÇMİŞ	155

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
Bkz.	Bakınız
Haz.	Hazırlayan
İTC.	İttihat ve Terakki Cemiyeti
TDK.	Türk Dil Kurumu
TTK.	Türk Tarih Kurumu

1. GİRİŞ

Çalışmanın konusu İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden Ahmet Kemal Bey'dir. Cemiyet içerisinde iki Kemal bulunmasından dolayı (Sarı Kemal olarak bilinen Mustafa Kemal'dir.) daha çok Kara Kemal Bey olarak bilinmektedir. Kemal Bey, Cemiyet içerisinde birçok görevde yer almasına rağmen az bilinen bir isim olmuştur. Esnaf örgütlenmelerini sağlayarak güçlü bir nüfuz elde etmiş ve millî iktisat oluşturma düşüncesi ile millî şirketler kurulmasında öncülük etmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında İaşe Nazırı olarak görev yapmış, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra ise Karakol Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alarak önemli rol oynamıştır. Bu çalışmada Kara Kemal Bey'in yaşamı, teşkilâtçı yapısı, I. Dünya Savaşı ile Millî Mücadele dönemlerindeki faaliyetleri ve İzmir Suikastı Olayı ile ilgili durumu ele alınmıştır.

Kara Kemal Bey'i konu alan tez çalışmaları daha önce de yapılmıştır. Ancak bu tezlerde daha çok Kemal Bey'in I. Dünya Savaşı dönemindeki görevleri ve faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Kemal Bey'in savaş sonrasındaki durumunu da kapsayan bütünsel bir çalışmanın eksikliğinin giderilmesi amacıyla bu konu ele alınmıştır. Çalışmamızda odaklanacağımız esas dönem 1918-1926 yılları arasını kapsamaktadır. Kemal Bey'in Millî Mücadele dönemi ve sonrasında yaşadığı olaylara değinilerek ölümüne (1926) kadar geçen süreç ele alınmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde Kara Kemal Bey'in yaşamı ve şahsiyetinden bahsedilerek, karakteri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Yaşamına ilişkin kendisine ait herhangi bir anı, günlük veya kitap olmamasından dolayı Kemal Bey ile aynı döneme tanıklık eden arkadaşlarının kaleme aldığı anılarından elde edilen bilgilerden yararlanılmıştır. Bu bölümde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulmasına temas edilerek Kemal Bey'in Cemiyet'e katılması ile I. Dünya Savaşı'na kadar aldığı görevler incelenmiştir.

I. Dünya Savaşı dönemini kapsayan çalışmanın bölümünde Teşkilât-ı Mahsusa'nın kuruluş aşaması ve faaliyetleri ile Kemal Bey'in teşkilâtın Kafkas bölgesindeki örgütlenmedeki yeri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Kemal Bey'in esnaf örgütlenmeleri ile bağlantısı, millî iktisat oluşturma politikasındaki rolü, kurmuş olduğu ticari teşekküller ve İaşe Nazırlığı dönemi hakkında bilgilerden bahsedilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise Kemal Bey'in kurulmasında öncülük ettiği Karakol Cemiyeti'nin Millî Mücadele dönemindeki rolüne değinilmiştir. Ardından İngilizler tarafından Malta'ya sürgüne gönderilmesi ve sürgün sonrasındaki faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Bu bölümün önemli bir kısmını 1926 yılında Mustafa Kemal Paşa'ya karşı düzenlenmesi planlanan İzmir Suikastı girişimi ve İstiklal Mahkemelerinde görülen davalar ile ilgilidir. Firar durumunda olan Kemal Bey'in İstiklal Mahkemesi'nde gıyaben idama mahkûm edilmesi ve daha sonra polis tarafından yakalanıp şüpheli bir şekilde intiharına değinilerek bölüm bitirilmiştir.

Bu çalışmada Kemal Bey'in aldığı görevler, teşkilâtçılığı ve faaliyetleri hakkında detaylı bir literatür taraması yapılmıştır. Çalışma hazırlanırken konu ile alakalı Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi, Türk Tarih Kurumu Arşivi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi belgelerinden yararlanılmıştır. Kemal Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olması sebebiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında yazılan eserler incelenmiştir. Erik Jan Zürcher tarafından yazılmış olan *Milli Mücadele'de İttihatçılık*, Tarık Zafer Tunaya'nın *Türkiye'de Siyasal Partiler* çalışması, Feroz Ahmad'ın yazmış olduğu *İttihat ve Terakki (1908-1914)* ve Sina Akşin'in *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki* adlı eserlerinden cemiyetin kuruluşu ve yürüttüğü faaliyetleri hakkında bilgiler edinilmiştir. Çalışmada dönemin tanıklarına ait hatıralara ve mektuplara da yer verilmiştir. Hüsamettin Ertürk'ün anılarını kaleme alan Samih Nafiz Tansu'nun *İki Devrin Perde Arkası* eseri, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından olan Kılıç Ali'nin hatıralarından oluşan ve Hulusi Turgut'un derlediği *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Ahmet Emin Yalman, Mithat Şükrü Bleda, Cavid Bey, Celal Bayar, İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Cemil Topuzlu, Kemal Koçer ve Kemal Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde en yakınlarından olan Talat Paşa gibi önemli isimlerin anılarından yararlanılmıştır.

Çalışmanın I. Dünya Savaşı dönemini kapsayan bölümünde Teşkilât-ı Mahsusa'nın kuruluşundan ve teşkilâtı da bahsedilmiştir. Bu konu ile alakalı Ahmet Tetik'in Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE) arşivinden derlenen bilgiler ile ortaya koyduğu *Teşkilat-ı Mahsusa Tarihi* kitabı ve Arif Cemil'in hatıralarından yola çıkarak yazılan *Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa* kitabından yararlanılmıştır. Kemal Bey'in esnaf

örgütlenmeleri, kurduğu şirketler ve iktisadi uygulamalarının ortaya konulmasında Zafer Toprak'ın *İttihat- Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik* ve *Türkiye'de Millî İktisat (1908-1918)* kitapları konular hakkında faydalanılan kaynaklar arasında yer almıştır.

Çalışmanın Karakol Cemiyeti başlığı ile ilgili dönemin tanıklarından Hüsamettin Ertürk, Hasene Ilgaz gibi isimler ve Atatürk'ün Nutuk eserinden yararlanılmıştır. Genelkurmay Başkanlığı yayını olan *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler* çalışması incelenmiştir. Kemal Bey'in Malta'ya sürgüne gönderilmesi ile alakalı bilgilerin incelenmesindeki en kapsamlı eserlerden olan Bilal N. Şimşir'in İngiliz arşivlerinden yararlanarak yazmış olduğu *Malta Sürgünleri* kitabıdır. İzmir Suikastı girişimini konu alan ve davaların yer aldığı Selma Ilıkan- Faruk Ilıkan tarafından hazırlanan *Ankara İstiklal Mahkemesi* eserinde bulunan resmi zabıtlar incelenmiştir. Konu ile ilgili çalışmaları olan Osman Selim Kocahanoğlu'nun *Atatürk'e Kurulan Pusu İzmir Suikastinin İçyüzü* ve *Atatürk'e Kurulan Pusu İzmir Suikastinin Perde Arkası* eserlerinden yararlanılmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni romanlarına konu edinen Kemal Tahir'in kaleme aldığı *Kurt Kanunu* romanında 1926 yılında Mustafa Kemal Paşa'ya karşı yapılması planlanan İzmir Suikastı girişimi kurgulanarak aktarılmıştır. Roman üç bölümden oluşmuş ve Kara Kemal Bey ile Abdülkadir esas alınarak dönemin olayları ele alınmıştır. Çalışmanın İzmir Suikastı bölümünde Kemal Bey'in polis tarafından sıkıştırıldığı evin kümesinde intihar ettiği iddiaları üzerine durulmuştur. Bu konu ile alakalı basında çıkan haberlere yer verilmiştir.

2. KARA KEMAL BEY'İN HAYATI VE İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

2.1. Yaşamı ve Şahsiyeti

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen önemli isimlerinden olan Ahmet Kemal Bey, aslen Türkmen'dir ve soyu Dulkadiroğlularına bağlı olan Kısaküreklerle dayanmaktadır.¹ Doğum yeri ve tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1919 yılında Divân-ı Harb-i Örfî Yargılamaları esnasında belirttiği ifadesinde babasının adının Arif, yaşadığı yerin İstanbul, tahsil durumunun hususi, yaşının 40 olduğunu ve daha önce bir sabıka kaydının bulunmadığını söylemiştir.² 1926 yılında yapılan Ankara İstiklal Mahkemesi yargılamalarında da Cavid Bey ifadesinde, Kara Kemal Bey'in 50 yaşında olduğunu belirtmiştir.³ Verilen bu ifadelerle göre, doğum tarihinin 1875-1879 yılları aralığında olabileceği tahmin edilmektedir.

Asıl adı Ahmet Kemal olmasına rağmen daha çok Kemal Bey olarak bilinmektedir. Babası Arif Bey Posta İdaresinde Telgraf Müdürü olarak görev yapmış⁴ ve bu görevinden 1909 yılında ayrılmıştır. Kemal Bey de babası gibi Posta İdaresi'nde memur olarak İstanbul, Edirne, İzmir, Serez, Kastamonu da bulunup buralarda müsvedde yazıları temize çeken müsevvit⁵ olarak çalışmıştır. Posta İdaresinde çalıştığı için o dönemlerde Avrupa'da yayınlanan yabancı kitap, dergi ve gazetelerin gizlice ülkeye girişini ve dağıtımını sağlamıştır. Nargileye çok düşkün olması sebebiyle de "Nargileci" olarak tanınan Kemal Bey, bu dağıtımı genellikle kahvehanelere giderek yapmıştır.⁶

Kemal Tahir'in dönemin tarihsel olaylarını kurgulayarak aktardığı Kurt Kanunu romanında Kemal Bey'in nargileye olan düşkünlüğüne vurgu yapılmıştır. *"Duvardaki lambalıklarda, oymalı raflarda çeşit çeşit nargile...Evet bütün süsü, debdebesi nargile*

¹ Çam, M.M. (2018). Kara Kemal "Küçük Efendi", İlgî Kültür Sanat, İstanbul, s.11.

² Erdiç, E.Ş. (2018). Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Yargılamaları II, Divân-ı Harb-i Örfî Yargılaması, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.13.

³ Erdiç, E.Ş. (2018). Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Yargılamaları III, Ankara İstiklal Mahkemesi ve Siyasi Yargılama, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.382.

⁴ Ögün, T. Kara Kemal, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kara-kemal-1875-1926/> Erişim Tarihi: 06.09.2022.

⁵ Müsevvid: Müsvedde yapan kimse, taslak yapan kimse. TDK. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 06.09.2022

⁶ Sertel, S. Yedek, Ş. (2015). "İttihat ve Terakki'nin Küçük Efendisi: İaşe Nazırı Kara Kemal'in Hayatı ve Faaliyetleri", Tarih Okulu Dergisi, Yıl: 8, Sayı XXIV, s.379.

bu odanın...Görülmedik bilinmedik nargileler... ”⁷ şeklinde Kemal Bey’in evi tasvir edilmiştir.

Hüsamettin Ertürk, anılarında Yıldız Sarayı Posta Telgrafhanesinde görev yapan Kara Kemal’in bu yönünden şu şekilde bahsetmiştir: *“Kara Kemal Bey, boş zamanlarında Şehzadebaşı’na gider, meşhur Çaycı Hacı’nın kahvesinde bir sandalyeye yerleşir, her zaman yaptığı gibi bir taraftan nargilesini höpürdetir, diğer taraftan ele geçen bu gazete ve dergileri güvendiği kimselere verirdi.”* Bu sebeple birçok kişi Kemal Bey ile kahvehanelerde görüşerek yurtdışından ülkeye gelen yayınlardan haberdar olmuşlardır.⁸

1955 yılında Cumhuriyet gazetesinde verilen bir ölüm ilanında;

“Mabeyn Telgraf Müdürü merhum Arif Bey oğlu, esbak İaşe Nazırı merhum Kara Kemal Bey’in ve İhsan Tolon Hanımın kardeşleri, Ferdane Kısakürek’in zevci, İstanbul Jandarma Kumandanlığından emekli Albay Fikri Tolon’un kayınbiraderi, Y. Mimar Orhon Tolon, Burhan Tolon ve Perihan Şahinlerin dayıları MEHMED İRFAN KISAKÜREK hakkın rahmetine kavuşmuştur.”⁹

İlanda belirtilen bilgilere göre Kemal Bey’in vefat eden Mehmed İrfan Kısakürek ve İhsan Tolon Hanım adında kardeşleri olduğu ve ailesinin Kısakürek soyadını aldığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Necip Fazıl Kısakürek ile de akraba oldukları ortaya çıkmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde Talat Paşa “Büyük Efendi” olarak tanınmıştı: Kemal Bey, Talat Paşa ile Serez posta idaresinde görev aldıkları sırada tanışmıştır. İlerleyen dönemlerde Talat Paşa’nın başında bulunduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin sivil kanadını oluşturan kesim içerisinde yer alması ve aralarındaki dostluk itibarıyla de teşkilat içerisinde “Küçük Efendi” olarak isimlendirilmiştir. Aynı zamanda fiziksel özelliklerinden dolayı “Zülüflü Kemal” dendiği gibi İttihat ve Terakki içerisinde iki Kemal olmasından dolayı da “Kara Kemal” de denmiştir. Malta sürgününde kendisi ile beraber bulunan Ahmet Emin Yalman, ten renginin esmer olmasından veya kişiliğinin gizemli olmasından, gözü kara bir yapıda olmasından dolayı bu lakabın verildiğini söylemiştir. Bunun yanında Yalman, Kemal Bey’in

⁷ Tahir, K. (2021). Kurt Kanunu, İthaki Yayınları, İstanbul, s.46.

⁸ Tansu, S.N. (1964). İki Devrin Perde Arkası Teşkilat-ı Mahsusa, Pınar Yayınevi, İstanbul, s.15.

⁹ Cumhuriyet, “Mehmet İrfan Kısakürek’in Ölüm İlanı”, 28 Ocak 1955 s.4.

etrafındakilere karşı büyük bir nüfuza sahip, saygı duyulan biri olduğundan bahsetmiştir.¹⁰

Malta sürgünleri arasında bakanlar, milletvekilleri, ordu komutanları ve yazarlar yer almıştır. Bu tutuklulardan birisi olan Alay Dergisi başyazarı olan Aka Gündüz (Enis Avni Bey), Malta Sürgünü esnasında zor günler geçirdiğini ve diğer tutukluların desteğini aldığını söylemiştir. Kendisine destek olanlardan birisi olan ve daha önceleri anlaşılmadığı Kara Kemal Bey için “*Ben Malta’da donsuz ve aç kaldım. Beni bir ay can düşmanı olduğum Kara Kemal Bey besledi*”¹¹ sözlerini söylemiştir. Sürgün ortamı içerisinde araları iyi olmayan kişilerin bile yardımlaşma örneği göstermeleri karakterleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Yine Malta sürgünü sırasında birlikte bulunduğu Ahmet Ağaoğlu’nun oğlu Samet Ağaoğlu, Kara Kemal ile ilgili olarak; “*bir ayağı aksayan, beyaz yüzlü, kara gözlü, siyah uzun saçlı*” gibi ifadelerle fiziksel özelliklerinden bahsetmiştir. Kemal Bey’in tüm imkânlara sahip olmasına rağmen elindekileri etrafına ve ihtiyaç sahiplerine dağıtarak, gösterişten uzak mütevazı bir hayat yaşadığını, az konuşup çok düşünen bir insan olduğunu, aynı zamanda derviş ruhlu bir adam olduğunu aktarmıştır.¹²

Taylan Sorgun’un, Celal Bayar ile yaptığı bir röportajda Celal Bayar, Kara Kemal Bey’den bir vatansever olarak bahsetmiş ve nargileye olan düşkünlüğünü de vurgulamıştır. “*İşe başlarken bir nargilesi vardı, öldüğü zaman da nargilesinden başka bir şeyi yoktu. O çapta insan yoktur*” sözlerini söylemiştir.¹³

Bir dönem İstanbul Şehremaneti’nde¹⁴ görevlerde bulunan Osman Nuri Ergin’in, Ahmed Nezih Galitekin tarafından hazırlanan “İstanbul Şehreminleri” eserinde Kara Kemal Bey’den, “*...Bir politikacıdan ziyade takım takım müridleri olan ruhlara hükmedebilen bir şeyh intibasını uyanıdırırdı. İstanbul teşkilâtına mensup insanlar ya saygı ya sevgi hisleriyle veya menfaat ümitleriyle, onun emirlerini körü körüne dinlerler, gazabı karşısında titrerlerdi. ...*”¹⁵ sözleri ile bahsetmiştir.

¹⁰ Yalman, A.E. (1997). Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1 (1888-1922), Pera Turizm, İstanbul, s.320-321.

¹¹ Aka Gündüz, “Kalbimin Krokisini Çizdim”, Cumhuriyet, 10 Temmuz 1931 s.4.

¹² Ağaoğlu, S. (1958). Babamın Arkadaşları, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, s.79-81.

¹³ Tercüman, “Bir Büyük Nesil” 18 Mayıs 1985, s.6

¹⁴ Şehremaneti: Osmanlı Devleti’nde, bugünkü belediye zabıtası görevini yapan, şehrin temizlik ve güzelliğiyle ilgilenen yerel yönetim. Belediye. TDK. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 06.09.2022.

¹⁵ Ergin, O.N. (2007). İstanbul Şehreminleri, (Hz. Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul, 2007, s.457.

Kemal Bey'in yakın arkadaşlarından ve İaşe Nazırlığı döneminde yardımcısı olan Kör Ali İhsan Bey, Ankara İstiklal Mahkemesinde verdiği ifadesinde; “*Kemal Bey'in görev bilincini ifade etmiş ve bu anlamda sert ve inatçı bir kişiliğe sahip olduğunu verdiği görevlerin hemen halledilmesini isteyen bir yapıda*”¹⁶ olduğunu söylemiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Fatih sorumlusu ve Kara Kemal'in önemli adamlarından biri olan Vehbi Bey İstiklal Mahkemesi'ndeki ifadesinde Kemal Bey için, sır saklayan bir kişilikte olduğunu ve “*hiçbir zaman sözünü tam söylemez muhakkak bir tarafını yarım bırakır*” demiştir.¹⁷

Kara Kemal Bey'in yine yakın arkadaşlarından olan ve birçok görevinde yardımcısı olarak bulunan Memduh Şevket (Esendal)'ın oğlu Suat Esendal'in aktarımına göre, İstanbul'un işgal edildiği günlerde İttihat ve Terakki merkezine baskın yapılacağını öğrenen Memduh Şevket Bey, durumu Kara Kemal Bey'e bildirmiş ancak “*Sen başının çaresine bak. Ben arkadaşları bırakmam!*” yanıtını aldığını aktarmıştır.¹⁸ Kişiliği hakkında örnek teşkil eden bu anıda Kemal Bey arkadaşlarını yalnız bırakmayıp tutuklanmayı göze almıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde önemli görevlerde bulunan ve bir dönem Maliye Nazırlığı yapmış olan Cavid Bey'in tutmuş olduğu günlükler oğlu Şiar Yalçın tarafından “Şiar'ın Defteri” adı ile yayınlanmıştır. Cavid Bey günlüklerde daha çok oğlu hakkında notlar tutmuş ancak dönem içerisinde yaşanan olaylara da yer vermiştir. Günlüklerde Kara Kemal Bey ile aralarındaki dostluktan da bahsetmiştir.¹⁹ İsmet İnönü ise hatıralarında Kara Kemal Bey'i yakından tanımadığını ancak İttihat ve Terakki içerisinde çalışkan ve teşkilâtçı özellikleri ile ön plana çıkan güçlü bir isim olduğundan bahsetmiştir.²⁰

Gazeteci Burhan Felek, Cumhuriyet Gazetesindeki yazısında Kara Kemal Bey için “*İttihatçıların en idealisti*” yorumunu yapmış ve gençliğinde İttihatçılara muhalif biri olduğunu söyleyerek İzmir suikastı davaları sürdüğü sırada Kemal Bey'i saklayan arkadaşına imrendiğini söylemiştir. “*İttihatçıların birçok kusurları vardı fakat kabadayı tarafları, vefakârlıkları da vardı. Göz göre göre kendini tehlikeye sokan o*

¹⁶ İlkan, S.-İlkan, F, a.g.e, 2005, s.139.

¹⁷ İlkan, S.-İlkan, F, a.g.e, 2005, 351-352.

¹⁸ Uyguner, M. (1991). Memduh Şevket Esendal, Bilgi Yayınevi, İstanbul, s.16.

¹⁹ Yalçın, Ş. (1995). Şiar'ın Defteri, İletişim Yayınları, İstanbul, s.188.

²⁰ Selek, S.(Haz.) (2006). İsmet İnönü Hatıralar, Bilgi Yayınevi, Ankara, s.478.

zat Kemal Bey'i kurtaramadı fakat insanlık ve arkadaşlık şerefini kurtardı”²¹ ifadeleri ile birbirlerine olan bağlılıklarından söz etmiştir.

Kara Kemal Bey'in İstanbul İaşesi görevini üstlendiği zamanlarda yine o dönemde Şehreminliği görevinde olan Cemil Topuzlu ise hatıralarında; I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bunu fırsat olarak gören Kara Kemal Bey'in İstanbul iâşesini üstüne almak istediğini, tüm savaş boyunca İstanbul halkının büyük sıkıntılar çekerek ekmek yerine mısır koçanı yemek zorunda kaldığını ve yoksulluk yüzünden birçok ölümün yaşandığını ifade ederek yürüttüğü faaliyetleri eleştirmiştir.²²

İttihat ve Terakki hakkında araştırmalar yapan Erol Şadi Erdinç, Kara Kemal Bey'in yanlış anlatıldığını ve Kemal Tahir'in yazmış olduğu Kurt Kanunu romanında bahsettiği Kara Kemal'in uydurma bir karakter olduğunu söyleyerek eleştirmiştir. Erdinç, “Kara Kemal'in elinde cemiyete ait milyonlar var. Kendisi sigara tiryakisi, ay sonunda parası bitiyor. Cemiyetin parasına eline sürmek yerine arkadaşından borç alıyor”²³ diyerek iâşe meselesinde cemiyete ve Kemal Bey'e yöneltilen suçlamaların asılsız olduğunu ifade etmiştir.

Tarık Zafer Tunaya, Kara Kemal Bey'in yerli malı ve alaturka yöntemlerden faydalandığını belirtmiştir. Bunun yanında Kemal Bey'in bir teorisyen olmadığını, ancak I. Dünya Savaşı sırasında ekonomik sıkıntılarla mücadele edebilecek uygulamalar konusunda cesaretli davrandığını ve pratik zekâsının atılımcı, komitacı ve fedai karakterinden geldiğini söylemiştir.²⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde en yakın adamlarından olan Kemal Bey'in cemiyet içerisinde önemli vazifelere getirilmesinde etkili olan Talat Paşa, Kemal Bey'in paraya değer vermediğini, üstlendiği işi millî bir görev olarak benimsediğini ve hiçbir karşılık beklemeden bu görevi hakkıyla yapabilmek için gece gündüz demeden çalıştığını söylemiştir. İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinden biri

²¹ Burhan Felek, “Vefa da Nedir” Cumhuriyet Gazetesi, 4 Eylül 1952, s.3.

²² Topuzlu. C. (2002). İstanbul Eski Şehremini, 80 Yıllık Hatıralarım İstibdat-Meşrutiyet- Cumhuriyet Devirlerinde, Haz. Prof. Dr. Cemalettin Topuzlu, Topuzlu Yayınları, İstanbul, s.167-169.

²³ Çeker, A. (2016). İttihat ve Terakki Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler, İnkılap, İstanbul, s.97.

²⁴ Tunaya, T.Z. (1989). Türkiye’de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki Cilt-III Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.335.

olarak birçok kişinin Kemal Bey'i tanıdığını ve yapmış olduğu girişimleri takdirle karşıladığını anılarında anlatmıştır.²⁵

2.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Katılma Süreci ve Yürüttüğü Faaliyetler

İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk olarak “İttihad-ı Osmani” adı ile İstanbul Askeri Tıbbiye Mektebi'nde 3 Haziran 1889 (21 Mayıs 1305) tarihinde Ohrili İbrahim Temo²⁶, Arapkirli Abdullah Cevdet²⁷, Diyarbakirli İshak Sükûti²⁸, Kafkasyalı Mehmet Reşit,²⁹ Bakülü Hüseyinzade Ali'nin³⁰ yer aldığı beş isim tarafından kurulmuştur. Sonrasında Paris'te bulunan Ahmet Rıza Bey³¹ ile iletişime geçilmesiyle cemiyetin adı “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” olarak değiştirilmiştir.³² İttihat ve Terakki hakkında önemli çalışmalar yapan Erol Şadi Erdinç ise kuruluş tarihinin 21 Eylül 1889 olduğunu ve kurucularında farklı milletlerden olan dört tıp öğrencisinin yer aldığını söyleyerek Hüseyinzade Ali'nin adına yer vermemiştir.³³

II. Abdülhamit döneminde yaşanan istibdat yönetimine karşı, meşruti yönetimi ve anayasanın tekrar yürürlüğe konulmasını savunan vatansever gençlerin oluşturduğu bu cemiyet, yurtiçinde ve dışında birçok bölgeye yayılarak zamanla sayıları artmış ve şubeler oluşturulmaya başlanmıştır. Bu dönemde basının çevreleri etkileme gücünün

²⁵ Talat Paşa (2021). Hatıralarım ve Müdafaaam, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.161-162.

²⁶ Ohrili İbrahim Temo (1865- 1945). Manastır Ohri'de doğdu. Mekteb-i Tıbbiye'den mezundur. Haydarpaşa Hastanesi'nde göz ihtisası yaptı. 1908 devriminden sonra İstanbul'a geldi. Demokrat Ahali Fırkası'nı kurduktan ve İTC ile arası açıldıktan sonra Romanya'ya geri döndü. Hanioglu, Ş.(2000). İbrahim Temo, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.21, TDV Yayınları, İstanbul, s.354-355.

²⁷ Arapkirli Abdullah Cevdet (1869-1932). Türk hekimi, serbest fikirliliği ile tanınmış fikir ve politika adamı. Cenevre'de Osmanlı Gazetesi'ni çıkardı. 1911'de İstanbul'a geldi. Toplam 60 üzeri kitap yazdı ve çevirdi. Latin alfabesinin kabul edilmesini savunan ilk Türk yazarıdır. Yeni Türk Ansiklopedisi, C.1, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s.5

²⁸ İshak Sükûti (1868-1902). İTC kurucularından biridir. Rodos'a sürüldü. 1897'de Cemiyetin Kahire şubesinde bulunmuştur. Roma'daki Osmanlı elçiliğinde görev kabul etti. Tüberküloz hastalığı sebebiyle San Remo'da öldü. Türk Ansiklopedisi, C. XX, Milli Eğitim Basımevi, Ankara,1972, s.236.

²⁹ Çerkes Mehmet Reşit (1872-1919). Trablusgarp'a sürgün edildi ve 1908 devrimine kadar kaldı. İstanbul'a geldikten sonra önemli bir yerel yönetici olarak tanındı. Mütareke sonrasında Ermeni tehciri ile ilişkisi olduğu iddiası ile tutuklandı. Kaçtı, saklandığı yerde bulununca intihar etti. Zürcher, a,g,e, 2021, s.33.

³⁰ Hüseyinzade Ali (Turan) (1864-1941). Azeri kökenlidir. Tıbbiye-yi Askeriye'de eğitim gördü. İlk İTC'nin en eski üyelerindendir. İTC merkez-i umumi üyesi oldu. Tıp profesörlüğü yaptı. (1926-1933). Zürcher, a,g,e, 2021, s.123.

³¹ Ahmet Rıza (1858-1930).İstanbul'da doğdu. Babası İngiliz lakabıyla tanınan Ali Bey'dir. Ziraat öğrenimi için Fransa'ya gitti. Meşveret gazetesinin Fransızca ekini çıkardı. 1912 yılında Meclis-i Mebusan'a mebus olarak katıldı.1930 yılında vefat etti. Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, C.1, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1983, s.138-139.

³² Oğuz, M. (2011- Nisan). “Birinci Dünya Savaşı'nda İttihat ve Terakki Cemiyeti”, Sayı 284, Cilt 31, s.113.

³³ Çeker, a,g,e, 2016, s.31.

ön plana çıkmasıyla cemiyet üyeleri hedefledikleri amaçları gerçekleştirmek doğrultusunda gazete ve dergilerden yararlanmışlardır.

İlerleyen yıllarda aynı gerekçelere dayanarak Posta memuru olarak görev yapan Talat Paşa ve arkadaşları arasında yapılan toplantılar sonucunda Selanik'te 1906 yılının Eylül ayında on kişinin yer aldığı “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” kurulmuştur. Kuruluşunda yer alan on kişi arasında; Talat Bey³⁴, Mithat Şükrü³⁵, İsmail Canbulad³⁶, Ömer Naci Bey³⁷, Edip Servet, Naki Bey, Bursalı Tahir Bey, Kazım Nami Bey, Rahmi Bey, Hakkı Baha Bey³⁸ isimleri yer almaktadır.³⁹

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulması ardından subaylar arasından da hızla katılım başlamıştır. Üçüncü Ordu'da binbaşı olan Ahmet Cemal, Yüzbaşı Halil (Kut) katılmış, daha sonrada Halil (Kut)'un tanıtımı ile yeğeni Enver Paşa 9 Ekim 1906'da cemiyette yer almıştır. Cemiyete dâhil olmasından sonra Enver'den Üçüncü Ordu'nun yer aldığı Manastır'da bir şube açması istenmiş ve şube kısa sürede bölgede etkili olmuştur.⁴⁰

Kazım Karabekir, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşunu iki döneme ayırmıştır. İlk dönem, 1889 yılında beş tıbbiye öğrencisinin hürriyet duyguları ile kurulmuş ve zamanla sayıları artmıştır. Ancak ordu içinde taraftar bulamayınca hedeflenen başarıyı gösteremeyerek zaman içerisinde varlığını koruyamadığını söylemiştir. İkinci dönemde ise Selanik merkezli sivil ve askerlerden oluşan on kişinin kurmuş olduğu

³⁴ Mehmet Talat (1874-1921). 1906'da OHC'yi kurdu. Devrim sonrasında İTC'nin en önemli üyelerinden biri. 1913-1917 yılları arasında Dâhiliye Nazırlığı, 1917-1918 yıllarında sadrazamlık yaptı. 1918'de Almanya'ya kaçtı ve orada 1921'de bir Ermeni tarafından öldürüldü. Talat Paşa, Hatıralarım ve Müdafaa, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.3-9.

³⁵ Mithat Şükrü (Bleda) (1874-1956). Selanik'te doğmuştur. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurucuları arasında yer aldı. İTC merkez-i umumi üyesi ve katib-i umumisi. İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Döndükten sonra siyaset dışında kaldı. 1926 İzmir suikastından dolayı tutuklandı, beraat etti. Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, C.2, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1983-1984, s.948-949.

³⁶ İsmail Canbulad (1880-1926). OHC kurucu üyesi. 1916'da İstanbul Şehremini, 1918'de Dâhiliye Nazırı oldu. Malta'ya sürgün edildi. 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucularındandır. 1926 İzmir Suikasti davasından dolayı idam edildi. Türk Ansiklopedisi, C.XX, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1972, s.304.

³⁷ Ömer Naci (1880-1916). Asker, yazar. Trablus ve Balkanlarda bulunmuştur. İttihat ve Terakki Merkez Komitesi üyesi (1910-1912) İran Cephesinde ölmüştür. Ahmad F.(1999). İttihat ve Terakki, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.214.

³⁸ Edip Servet (Tör) (1884-1962). Makedonya ıslahatına memur İtalyan generali Degersis'in yaveridir. Naki Bey (1866-1948). Selanik Askeri Rüştiyesi Fransızca muallimidir. Bursalı Mehmet Tahir Bey (1861-1926). İttihat ve Terakki'nin 1 numaralı üyesidir. Kazım Nami Bey (Duru) (1877-1967) muallimidir. Rahmi Bey (Aslan) (1874-1947). Selanik'in gençlerindendir. Hakkı Baha Bey (Pars) (1879-1942). O sırada mülazımdır. (teğmen) Tunaya. T.Z. (1984). Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt I İkinci Meşrutiyet Dönemi (1909-1918), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.22.

³⁹ Tunaya, T.Z. (1984). Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt I İkinci Meşrutiyet Dönemi (1909-1918), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.21-22.

⁴⁰ Zürcher, E.J. (2021). Milli Mücadelede İttihatçılık, İletişim Yayınları, İstanbul, s.68-69.

cemiyetten söz etmiştir.⁴¹ Karabekir, cemiyete Enver Paşa'nın teklif etmesi üzerine Manastır'da katıldığını söylemiştir.⁴²

Hızla yayılmaya başlayan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile İttihat ve Terakki Paris temsilcisi Dr. Nazım⁴³ ile Mithat Şükrü (Bleda) Selanik'te görüşme düzenlemiş ve cemiyetlerin kuruluş amacının aynı olması nedeniyle birleşme anlaşması yapılmıştır. 27 Eylül 1907 yılında Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ve İttihat ve Terakki Cemiyeti resmen birleşerek, cemiyetin adı “Terakki ve İttihat” olarak değiştirilmiştir.⁴⁴

Kemal Bey kendisi gibi posta memuru olan Talat Paşa ile Serez Postanesi'nde görev yaparken tanışmıştır. Kemal Bey çeşitli esnaf birliklerinin başına kendi adamlarını yerleştirerek sokağa hâkim olmuş ve böylece büyük bir etki oluşturmıştır. Bu sebeple, 1907 yılının başlarında Talat Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne taraftar ve örgütlenmesini sağlamak için İstanbul'a kılık değiştirerek gelmiş ve burada ilk temasa geçtiği kişilerden birisi de tüm çevrelerle bağlantısı olan Kemal Bey olmuştur. Örgütlenme konusunda Kemal Bey'den yararlanılmış ve cemiyet içerisinde önemli isimlerden biri haline gelmiştir.⁴⁵ Mango, Talat Paşa'nın cemiyete taraftar bulmak için özellikle esnafları tercih ettiğini çünkü sermaye sahibi iş insanlarının baskılarından şikâyetçi olan bu kesimin vatanperverlik söylemine daha açık olduğunu ifade etmiş ve cemiyetin bu konuda da Kemal Bey'den destek aldığından bahsetmiştir.⁴⁶

Cemiyetin kurulmasının ardından Talat Paşa'nın İstanbul'da taraftar toplamaya başlaması ile diğer üyeler de aynı amaçla cemiyetin tüm yurt geneline yayılması için çabalamıştır. Cemiyetin Anadolu'da taraftar sağlayabilmesi ve bazı kumandanların katılımını sağlayabilmek için Dr. Nazım da kılık değiştirerek İzmir'e gitmiştir. Burada Kara Kemal Bey'in de desteği ile örgütlenme çalışmaları hız kazanmıştır.⁴⁷

⁴¹ Karabekir, K. (1982). İttihat ve Terakki Cemiyeti, İstanbul, s.33-34.

⁴² Karabekir, a.g.e, 1982, s.131-133.

⁴³ Dr. Nazım (1870-1926). Selanikli Nazım olarak da bilinir. Cemiyetin İstanbul'daki ilk üyelerinden biridir. Tıbbiye'ye girmiş ve eğitimini Paris'te tamamlamıştır. Cemiyetin Paris ve Selanik arasındaki bağlantıyı sağlamıştır. 1911'e kadar cemiyetin genel sekreterliğini yapmış, 1918'de Maarif Nazırı olmuştur. 1926 İzmir suikastı ile ilgisi olduğu gerekçesi ile idam edilmiştir. Ahmad F.(1999). İttihat ve Terakki, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.215.

⁴⁴ Zürcher, a.g.e, 2021, s.72

⁴⁵ Zürcher, a.g.e, 2021, s.69-70.

⁴⁶ Mango, A. (2000). Atatürk, Sabah Kitapları, İstanbul, s.71.

⁴⁷ Çavdar, T. (1991).İttihat ve Terakki, İletişim Yayınları, İstanbul, s.28.

Kara Kemal Bey ise posta memurluğu yaptığı sırada Fatin Hoca⁴⁸ ile tanışmasıyla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyetine henüz örgütün resmi olmadığı dönemde katılmıştır. İzmir’de tanıştığı Dr. Nazım’ın Kemal Bey’i önermesi üzerine de İstanbul şubesinde yer almış ve burada Şehremaneti müfettişliği görevine getirilmiştir.⁴⁹ Müfettişliğe gelmesini Ziya Şakir’in anlatımından alıntı yapan Oruç, “İstanbul teşkilatını ele alan Kara Kemal Bey geniş bir salahiyyetle Cemiyetin bütün işlerini çeviriyor; taçsız ve tahtsız bir hükümdar gibi saltanat sürüyordu” dediğini aktarmıştır.⁵⁰

23 Aralık 1876’da meşrutiyet ilan edilmiş ancak II. Abdülhamit, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nı gerekçe göstererek meclisi kapatmış ve istibdat dönemini başlatmıştır. Ancak meşrutiyeti yeniden ilan etmek isteyenler bu tarihten itibaren örgütlenerek faaliyetlere başlamıştır. Özellikle Paris ve Selanik merkezli iki cemiyetin birleşmesinin ve yeni katılan üyeler ile gücünü arttırmasının ardından Reval Görüşmeleri ile meşrutiyetin ilan edilme süreci hız kazanmıştır.

Reval Görüşmeleri’nin ardından cemiyet içinde huzursuzluk yaşanmaya başlamıştır. Bunun üzerine 3 Temmuz 1908’de Resne Kolağası Niyazi Bey’in, cemiyetin de bilgisi dâhilinde asker ve sivillerden oluşan birçok kişi ile dağa çıkması önemli gelişmelerden biri olmuştur. Niyazi Bey Saraya, anayasanın tekrar yürürlüğe girmesini ve meclisin toplanmasını içeren telgraflar göndermiştir. Padişah II. Abdülhamit, Niyazi Bey’in başlatmış olduğu hareketi bastırmak için Şemsi Paşa’yı göndermiş ancak Paşa öldürülmüştür. İsyanı bastırmaya gelen Paşa’nın damadı Rıfat Bey’in ve subayların genellikle İttihat Terakki’den olmasından dolayı da isyan hareketi bastırılamamıştır.⁵¹

Reval Görüşmelerinin yankıları sonrasında Kosova’nın Firzovik şehrinde yabancıların eğlenceler düzenlemesi nedeniyle bölgenin işgal edileceğine yoran Arnavutların protestolar yapmaları üzerine karışıklıklar meydana gelmiştir. Durumu fırsat olarak değerlendiren cemiyet üyeleri devletin içinde bulunduğu vaziyetten kurtulması için meşrutiyetin geri gelmesi gerektiğini savunmuş ve bu düşüncelerini Arnavutlar arasında da yaymayı başarmıştır. Tüm yaşanan olaylardan sonra güçlenen ve

⁴⁸ Fatin Gökmen (1877-1955) Rasathane müdürü. Mehmet Akif Ersoy’u da İttihat ve Terakki Cemiyetine dâhil eden kişidir. Kuntay, M.C. (2009). Mehmed Akif, Timaş Yayınları, İstanbul, s.84.

⁴⁹ Küçükılınç, İ. (2016). Jön Türklük ve Kemalizm Kışkırtıcılığı, Ötüken, İstanbul, s.62.

⁵⁰ Oruç, A. (2021). Kara Kemal’in Son Günleri, Haz. Tahsin Yıldırım, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s.17-18.

⁵¹ Akşin, S. (1980). 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat Ve Terakki, Gerçek Yayınevi, İstanbul, s.72-73.

destekçileri artan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır merkezi 23 Temmuz'da meşrutiyeti ilan etmiştir. Durumdan merkezi haberdar etmek için de Cemiyet tarafından Balkanlarda yer alan birçok bölgeden Saraya meşrutiyetin ilan edilmesi hususunda telgraflar gönderilmiştir. II. Abdülhamit Avlonyalı Ferit Paşa'yı görevinden alarak Sait Paşa'yı getirmiş ve 23/24 Temmuz 1908'de meşrutiyet ilan edilmiştir.⁵²

Meşrutiyetin ilanı ile İttihatçılar arasında Enver Paşa ve Talat Paşa gibi isimler dikkat çekmeye başlamış ve yapılan ilk İttihat ve Terakki Yıllık Kongresi'nde bu isimler Merkez-i Umumi üyeleri olarak seçilmişlerdir. Üye sayısının yedi-sekiz iken on ikiye çıkarılması ile 1911 yılında Kara Kemal Bey Merkez Komitesi'ne dâhil edilmiştir. Merkez Komitesi üyelerinin belirli bir sayı üzerinde hükümette yer almalarına izin verilmemiş, böylece hükümet ve Merkez Komitesi arasında denge sağlanarak iktidarın bir gruba geçmesi engellenmek istenmiştir. Feroz Ahmad'a göre, Mithat Şükrü ve Bahaattin Şakir gibi isimlerin hiçbir dönemde hükümette yer almaması bu sebebe dayanmaktadır. Ancak 1918 yılında Kara Kemal Bey'in İaşe Nazırlığına, Dr. Nazım Bey'in de Maarif Nazırlığına acil gereklilikten dolayı atanmaları ile bu kural bozulmuştur.⁵³

II. Meşrutiyetin henüz yeni ilan edildiği 1908 Temmuz sonlarında Cemil Topuzlu bahçesinde bir davet vermiştir. Yerli ve yabancılardan oluşan bu davette Topuzlu, Mösyö Vitol'ün⁵⁴ kendisine, Türkiye'de hem futbol oyununu sevdirmek hem de maddi kazanç sağlamak için birlikte bir kulüp kurmayı teklif ettiğini söylemiştir. Bu meseleyi kendi aralarında da konuştuktan sonra gerekli tedarikler sağlanıp İttihat Kulübü adı ile Kadıköy'de bir stat yapılmıştır. Ancak istedikleri rağbeti alamamışlar ve bir gelir elde edilememiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile Avrupa'ya gittiğini söyleyen Topuzlu, İttihat Kulübü'ne Kara Kemal Bey'in el koyduğundan ve adını da İttihat Spor Kulübü olarak değiştirdiğini anılarında bahsetmiştir. Bu stadyum günümüzde Fenerbahçe Spor Kulübü'ne aittir.⁵⁵

II. Meşrutiyet sonrasında cemiyet faaliyetlerine yoğunlaşan Kemal Bey, posta idaresindeki işlerini aksattığından dolayı hakkında şikâyetlerin artması üzerine Talat

⁵² Akşin, a.g.e, 1980, s.73-75.

⁵³ Ahmad, F. (1999). İttihat ve Terakki (1908-1914), Kaynak Yayınları, İstanbul, s.193-195.

⁵⁴ Mösyö Vitol (İstanbul Moda'da oturan zengin bir İngiliz) Topuzlu, a.g.e, s.93.

⁵⁵ Topuzlu, a.g.e, 2002, s.92-94.

Bey, kendisini nazırlık Memurin Kalem-i Mümeyyiz⁵⁶’liğine atamış, ancak Kemal Bey bu görevinden 1911 yılında istifa etmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1909 yılında Selanik’te gerçekleştirmiş olduğu kongresine Kemal Bey de İstanbul delegesi olarak katılmış ve bu kongrede Mustafa Kemal, Ziya Gökalp ve Kemal Bey ön plana çıkan isimler olmuşlardır.⁵⁷

Meşrutiyet sonrasında ülke içerisinde yaşanan sıkıntıların son bulmaması ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı olanların faaliyetleri gibi nedenlerden dolayı huzursuzluk baş göstermiştir. 11 Aralık 1908’de yayınlanmaya başlayan Volkan gazetesinin başında Derviş Vahdeti yer almıştır. Gazetede çıkan yazılar ve sonrasında kurduğu “İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti” ile etrafına taraftar toplayarak Batı tarzı reformlara ve İttihat ve Terakki’ye karşı muhalefete başlamıştır. Diğer yandan da alaylı ve eğitilmiş askerlerin arasında yaşanan sorunlardan dolayı orduda düzen bozulmuştur. Bu sırada Serbesti gazetesinde başyazar olan Hasan Fehmi’nin öldürülmesi ile gerilim daha da artmıştır.⁵⁸

Yaşanan bu huzursuzluk ortamı ve belirli çevrelerin kışkırtması neticesinde 1909 yılının 30 Mart’ı 31 Mart’a (13 Nisan) bağlayan gecesinde Birinci Ordu’ya mensup askerler şeriat söylemleri ile Ayasofya Meydanına doğru yürüyüş gerçekleştirmişlerdir.⁵⁹ Ayaklanmanın gitgide büyümesi ile Selanik’ten gönderilen Mahmut Şevket Paşa önderliğinde Mustafa Kemal’in de içlerinde yer aldığı “Hareket Ordusu” birlikleri İstanbul’a girmiştir. İsyanın bastırılması sonrasında Şeyhülislam onayı ile Abdülhamit tahttan indirilerek yerine Mehmet Reşat getirilmiştir.⁶⁰ Böylece İttihat ve Terakki’nin gücü artmış ve muhalefette bulunanlara yönelik tasfiye çalışmaları başlamıştır.

31 Mart Olayının ardından Kemal Bey, İttihat ve Terakki tarafından yargılanacak isimlerin tespit edilmesi hususunda görevlendirilmiştir. Mithat Cemal Kuntay’ın anlatımına göre, tutuklananlar arasında Mehmet Akif (Ersoy)’un hocası Mustafa Efendi de yer almıştır. Tutuklama sonrası Mehmet Akif Bey’in, Kemal Bey’in yanına gelerek hocasının yaşanan olayla bir ilgisi olmadığını söylemiş, Akif Bey’in sözüne

⁵⁶ Mümeyyiz: Ayırtman. TDK. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 06.09.2022

⁵⁷ Sertel- Yedek, a.g.m, s.379.

⁵⁸ Çavdar, a.g.e, 1991, s.49-50.

⁵⁹ Ahmad, a.g.e, 1999, s.61.

⁶⁰ Ahmad, a.g.e, 1999, s.66.

itimat eden Kemal Bey, hocanın hapisten çıkarılması için talimat vermiş ve Akif Bey'e olan saygı ve hürmetini göstermiştir.⁶¹

Ayaklanma sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1909 yılında Selanik'te yapılan kongresinde Trablus şubesi delegesi olarak yer alan Mustafa Kemal'in askerlerin siyasetle ilgilenmemesi hususundaki görüşünü ortaya koyması ile tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle Enver Paşa ve birçok üye tarafından tepki ile karşılanan bu öneri daha sonra kongre tarafından onaylanmış ve 2 yıl sonrasında da yasa haline gelmiştir. Ancak subaylardan istifa edip sadece siyasetle ilgilenenler olsa da, Enver Paşa ve Cemal Paşa gibi isimler ordudan ayrılmadan siyaset ile ilgilenmeye devam etmişlerdir.⁶²

Trablusgarp Savaşı'nın başlaması ile İttihat ve Terakki üyelerinden Trablusgarp'a görevli olarak gidecek kişiler seçilmiş ve faaliyetlerin gizli tutulmasına önem verilmiştir. Bölgeye gidecek olanlar hakkındaki meseleler ile ilgilenmesi için Maarif Nazırı Şükrü Bey ve onlara yardım etmesi için de Kara Kemal Bey görevlendirilmiştir. Şükrü Bey'in Karagümrük'teki evinde Trablusgarp'a gidecek isimlerin sahte kimlikleri ve hangi takma isimle gidecekleri belirlenmiştir.⁶³

Balkan Savaşlarının öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti halkı bilinçlendirmek için mitingler ve protestolar düzenlemek istemiştir. Bu mitinglerde konuşma yapacaklar Kara Kemal Bey ve Dr. Nazım Bey tarafından belirlenmiş, İstanbul Polis Müdüriyeti'nden gerekli izinler alındıktan sonra halkın ve öğrencilerin katılımı ile etkili mitingler düzenlenmiştir.⁶⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1912 yılında gerçekleşen kongresinde Kemal Bey, en yüksek karar organı olma özelliği taşıyan Merkezi Umumi üyeliğine seçilmiştir. Böylece Kemal Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisindeki konumu yükselirken, Kemal Bey'in etkili olduğu çevrelerden yararlanmak isteyen Talat Paşa'nın da cemiyet içerisindeki gücü artmıştır.⁶⁵

⁶¹ Kuntay, M.C. (2009). Mehmed Akif, Timaş Yayınları, İstanbul, s.87.

⁶² Mango, a.g.e, 2000, s.91-92.

⁶³ Koloğlu, O. (1979). Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve Türk Subayları, Basın Yayın Genel Md., Ankara, s.69.

⁶⁴ Başkan, Ö.F. (2019). İttihat ve Terakki Dönemi Protestolar, Mitingler, Nümayişler ve Boykotlar (1908-1918), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kahramanmaraş, s.118.

⁶⁵ Gökçe, A. (2021). Kara Kemal ve Esnaf Cemiyetleri, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2021.s.8.

2.2.1. Babıali Baskını

Balkan Savaşları sonrasında hükümetin kararlarından hoşnut olmayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kâmil Paşa hükümetinin uyguladığı baskılar gerekçesi ile iktidarı ele geçirmek için harekete geçmiştir. İttihatçılar arasında Harbiye Nazırı Nazım Paşa ile anlaşma yoluna gidilmesini ya da Kâmil Paşa Hükümetine karşı bir darbe gerçekleştirilmesi yönünde görüşler tartışılmıştır. Avrupa’da bulunan İttihatçılar ve Kara Kemal Bey darbe yapılması gerektiğini savunmuşlardır.⁶⁶

İttihatçılar arasında ortak bir karara varmak için Talat Paşa tarafından bir toplantı düzenlenmiştir. Celal Bayar’ın verdiği bilgilere göre Beşzade Emin Bey’in Vefa’da bulunan evinde toplanılmıştır. Toplantıda bulunanlar arasında Kara Kemal Bey, Dr. Nazım, Mithat Şükrü, Fethi Bey (Okyar), Ziya Gökalp, İsmail Hakkı Bey, Mustafa Necip Bey yer almıştır. Talat Bey’in toplantıda bulunmasını istediği Enver Paşa, bu sırada İzmit’te bulunduğu ve İstanbul’da sıkıyönetim dolayısıyla gece yasağı olduğu için toplantıya yetişememiştir. Toplantıyı düzenleyen Talat Paşa, arkadaşlarına hükümete karşı darbe yapılması ihtiyacı olduğunu belirtip fikirlerini sormuştur. Fethi Bey, “*meşrutiyete layık, meşruti partiler gibi çalışalım*” diyerek darbe yapılmasının karşısında durmuş ve toplantıdan net bir karar çıkmamıştır. İlerleyen günlerde Enver Paşa’nın da katılımı ile bir araya gelinerek bir toplantı daha düzenlenmiştir. Enver Paşa, konuşmasında ülke içerisinde yaşanan sorunlara iktidarda bulunan hükümetin çözüm bulamamasından bahsetmiş toplantıda bulunanlardan da onay alarak darbe yapılması ve sadarete de Mahmut Şevket Paşa’nın geçmesi kararları verilmiştir.⁶⁷

Darbe 23 Ocak 1913 gününde İttihat ve Terakki üyelerinin Babıali’ye doğru yürümesi ile başlamıştır. İttihatçılar halkı da Babıali önünde toplayarak Edirne’nin vaziyeti hakkında konuşmalar yapmış ve halkın Enver ve Talat Paşaların yanında olarak İttihatçıları desteklemeleri için hitaplarda bulunulmuştur. Bu sırada Talat Paşa, arkadaşlarına şu bilgiyi vermiştir. “*Kemal Bey şu anda İstanbul Telgraf ve Telefon İdaresi’ne el koymuştur. Babıali’nin polis komiseri bizimledir...*” sözlerinden sonra içeriye girilmiştir. İttihatçılar ve karşı koyanlar arasında yaşanan kargaşa sırasında ölenler olmuştur. Bu sırada Harbiye Nazırı Nazım Paşa da Yakup Cemil tarafından öldürülmüştür. Bayar, Nazım Paşa’nın öldürülmesini Enver ve Talat Paşa’nın hoş

⁶⁶ Akşin, a.g.e, 1980, s.227.

⁶⁷ Bayar. C. (1997). Ben De Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş 4, Sabah Kitapçılık, İstanbul, s.17-19.

karşılamadığını planlarının bu yönde olmadığını ifade etmiştir. Sadaret makamında bulunan Kâmil Paşa'ya istifası yazdırılmış ve yerine İttihatçıların isteği ile Mahmut Şevket Paşa getirilmiştir.⁶⁸

Düzenlenen Babıali Baskını ile İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidara gelmiştir. Bu baskın sırasında Kara Kemal Bey'in kurduğu sıkı bağlantılar ve örgütçü özelliği sayesinde Sirkeci'de bulunan Posta idaresine el konularak ülkedeki tüm iletişim hatlarını kontrol altına alması darbenin İttihatçıların isteği şeklinde sonuçlanmasında etkili olmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1913 yılında yapılan kongresinde daha çok ekonomi konuları üzerinde durulmuştur. Kongrede ticaret ile uğraşan halk için bir banka kurulması gerekliliği, tarım faaliyetlerinin artması için çiftçilere destek sağlanması ve aşar vergisinin düşürülmesi gibi konular tartışılmış ve kabul edilmiştir. Kongre sırasında konuşma yapan Kara Kemal Bey; kapitülasyonların devlete ekonomik zarar verdiğini, batılı devletlerden borç alınmasının ülkeyi sömürge haline getirdiğini dile getirmiş ve gerekli ihtiyaçların karşılanması için millî bir banka kurulmasının daha iyi olacağını söylemiştir.⁶⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile savaşın ilk yıllarında kongre düzenleyememiştir. 1908 yılından başlayarak toplam 9 kongre yapan cemiyetin son kongresi 1918 yılında yapılmıştır. Talat Paşa kabinesi Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce istifa etmiş ve İzzet Paşa kabinesi kurulmuştur.⁷⁰ 1 Kasım 1918 günü 120 delegenin yer aldığı son kongrenin başında bulunan Talat Paşa bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında I. Dünya Savaşı'na neden girildiği ve ne gibi politikalar yürütüldüğü hakkında değerlendirmelerde bulunmuş ve neticede mağlup olduğundan bahsederek cemiyetin başkanlığından çekilmiştir.⁷¹

Daha sonra düzenlenen kongrenin ikinci oturumunda Talat Paşa'nın çekilmesi ile kongre reisliğine İsmail Canbulad Bey geçmiştir. Bayar, anılarında kongrenin toplanmasının Cemiyet anatüzüğüne uymadığını iddia eden Kara Kemal Bey ve arkadaşlarının bu durumu protesto ederek kongreden ayrıldıklarını söylemiştir. Kongrede yapılan görüşmelerle İttihat ve Terakki'nin yeni ve modern şekilde devam

⁶⁸ Bayar, a.g.e, 1997, s.22-29.

⁶⁹ Tatar, a.g.t, 2007, s.34.

⁷⁰ Tunaya, T.Z. (2006). Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, s.73.

⁷¹ Bkz. Bayar, C.(1997). Ben De Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş 1, Sabah Kitapları, İstanbul, s.80-82.

etmesi görüşü üzerine durularak Teceddüd Fırkası'nın kurulmasına karar verilmiştir.⁷² Kurulan fırka, İttihat ve Terakki'nin devamı niteliğinde olduğundan cemiyete ait tüm şubeler dönüştürülmüş ve üyelerinin çoğu da fırkaya dâhil olmuştur. Ayrıca İttihat ve Terakki'ye ait olan tüm mal varlığı da bu fırkaya devredilmiştir.⁷³ Savaş süresince uyguladıkları politikalar ve Ermenilerin göç ettirilmesi gibi meseleler ile alakalı suçlamalar ile yargılanacakları düşüncesi ile liderler ülkeden ayrılmak durumunda kalmışlardır.

⁷² Bayar, a.g.e, 1997, s.88.

⁷³ Tunaya, a.g.e, 2006, s.115.

3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA KARA KEMAL BEY

3.1. Teşkilât-ı Mahsusa ve Kara Kemal Bey

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı öncesinde içinde bulunduğu durum ile Balkan Savaşları sırasında yaşanan ağır kayıplar sonrasında yalnızlıktan kurtulmak ve ekonomik destek sağlayabilmek için bir ittifak arayışına girme durumunda kalmıştır. İlk olarak İngiltere ile ittifak kurmak isteyen Osmanlı Devleti istediği olumlu etkiyi alamamıştır. Daha sonra Almanya ile görüşmelere başlanarak 2 Ağustos 1914 gününde Osmanlı Devleti adına Sadrazam Sait Halim Paşa Almanya ile İttifak antlaşmasını imzalamıştır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ile birlikte de birçok bölgede Teşkilât-ı Mahsusa'nın faaliyetleri başlamıştır.

Teşkilât-ı Mahsusa'nın kuruluş tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Resmi olarak kuruluşundan önce daha çok aralarında İttihat ve Terakki üyelerinden oluşan gönüllü veya çete olarak nitelendirilen birlikler faaliyette bulunmuşlardır. Bu gönüllü birlikler Trablusgarp ve Balkan Savaşları esnasında da görev yapmışlardır. Savaş sırasında düzenli ordunun yanında bulunarak istihbarat ve propaganda gibi çalışmalar yürütmüşlerdir.

Gönüllülerden oluşan birlikler, daha çok “çete” kelimesi ile ifade edilmiştir. Balkan Savaşı sırasındaki geçen yazışmalarda gönüllü birlikleri ifade etmek için genellikle “çete” kelimesi kullanılmıştır. Önden gidip keşifte bulunan, düşmanın vaziyeti ve bölge hakkında bilgi edinen anlamlarını da taşıyan “çete” askeri bir terim olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda bu birlikler için “müfreze” kelimesi de kullanılmıştır.⁷⁴ Polat Safi de çete kelimesinin oldukça geniş bir anlamı olduğunu belirterek bu dönemde devletçe onanmayan ortak bir hedef doğrultusunda bir araya gelen insanların oluşturduğu topluluk olarak ifade etmiştir.⁷⁵

Balkan Savaşları'nda gönüllü taburların etkin olarak yer alması, özellikle Edirne'nin geri alınması konusunda destek sağlamıştır. Bu gönüllü birlikler yazışmalarda “Teşkilât-ı Mahsusa Müfrezeleri” ifadesi ile yer almıştır.⁷⁶ Edirne'nin alınmasında

⁷⁴ Tetik, A. (2021). Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi, Cilt I:1914-1916, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.7.

⁷⁵ Safi, P. (2012). “Üç Tarz-ı Çete”, Kebikeç- İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırması Dergisi, 210, İstanbul, Sayı 34, s.91.

⁷⁶ Tetik, a,g,e, 2021, s.3

sağlanan başarı hem İttihat ve Terakki'nin hem de Enver Paşa'nın gücünü artırmıştır. Bu kazanılan güç ile Enver Paşa, Balkan Savaşlarında kaybedilen diğer toprakların da geri alınması için gönüllü taburlardan oluşan birliklerin kurulmasını istemiştir. Süleyman Askeri⁷⁷, Eşref Kuşçubaşı⁷⁸ gibi önemli isimlerin de bulunduğu Bulgarlara karşı düzenlenen bu faaliyetlerde başarı sağlanmış ve gönüllü birliklerin kontrolünde “Batı Trakya Geçici Hükümeti” kurulmuştur. Ancak adı geçen hükümet çok yaşamamış Rusya, Fransa ve Avusturya'nın baskıları ve Bulgaristan ile yapılan İstanbul antlaşması ile devlete son verilmiştir.⁷⁹

Teşkilât-ı Mahsusa Müfrezeleri adı ile faaliyette bulunan gönüllü birlikler ile İstanbul Muhafızlığı arasında bir sözleşme yapılmış ve kendilerine iâşelerini sağlamak için bir miktar para ödenmiştir. Birliklerin oluşmasında da Müdafaa-i Millîye Cemiyeti'nin sağladığı katkı önemli olmuştur. Özellikle Balkan Savaşları sırasında Cemiyet sayesinde gönüllülerden oluşan birlikler Harbiye Nezareti'ne gönderilmiştir.⁸⁰

Teşkilâtın kuruluş tarihi ile alakalı olarak Teşkilat-ı Mahsusa ile yakından ilgilenen ve araştırmalar yapan Philip H. Stoddard, kesin bir tarih vermenin zor olduğunu ancak Enver Paşa'nın teşkilatın kurulması için talimat verdiği 5 Ağustos 1914 tarihine kadar Teşkilat-ı Mahsusa'nın resmi bir kuruluş olmadığından bahsetmiştir.⁸¹ Hüsametdin Ertürk anılarında teşkilatın isminin Enver Paşa tarafından konulduğunu ve kuruluş tarihinin de I. Dünya Savaşı başlamadan hemen önce olduğunu söylemiştir.⁸² Teşkilâtın kuruluş amaçları arasında istihbarat, mühimmat gibi ihtiyaçları karşılayarak Osmanlı ordusuna destek sağlamak olmuştur. Bütün bunların yanında Tarık Zafer Tuna'ya göre teşkilat Panislamizm ve Pantürkizm gibi amaçları da içinde barındırmaktadır.⁸³

⁷⁷ Süleyman Askeri (?-1915). 1905 yılında Harp Akademisi'nden Kurmay Yüzbaşı olarak mezun oldu. 1914'de Basra Valiliğine atandı. 13 Nisan 1915'te İngilizlere karşı savaşmak üzere kuvvetleri hazırladı ancak yenildi ve intihar etti. Bilgin, M. (2017).Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misiyonu ve Operasyonları, Ötüken, İstanbul, s.111.

⁷⁸ Eşref Kuşçubaşı, (1873- 1964). II. Abdülhamit'in kuşçubasisinin oğlu. 1907'de İTC'ye katıldı. En ünlü fedailerinden biri oldu.1917'de İngilizler tarafından esir edildi. Zürcher, a,g,e, 2021, s.42.

⁷⁹ Yüksel Ç. (2019). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Teşkilat-ı Mahsusa, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Denizli, s.25.

⁸⁰ Tetik a.g,e, 2021, s.4.

⁸¹ Stoddard, P.H. (2003) Teşkilat-ı Mahsusa Arma Yayınları, İstanbul, s.54.

⁸² Tansu, a,g,e, 1964, s.109.

⁸³ Tunaya, a,g,e,1989, s.279.

Enver Paşa Libya’da İtalyanlara karşı yapılan mücadelede çeteler ile düşmanı yıpratma planı ile hareket etmiştir. Uygulanan bu plan ile direniş harekâtı başarılı olmuş özellikle düşman kuvvetlerini psikolojik olarak etkilemiştir. Polat Safi’ye göre, Enver Paşa’nın yapmış olduğu bu plan ve mücadele esnasında çeteler meşru ancak gayri resmi çetelerin bir örneği olarak yer almıştır.⁸⁴ Çeteler, düşman kuvvetlerini psikolojik yönde yıpratma, daha önceden bölgeye erişmeyi sağlayarak bilgi toplama gibi gayrinizami harp teknikleri ile orduya birçok yönden destek sağlamak adına çalışmalar yapmıştır.

Teşkilât-ı Mahsusa hakkında araştırmalar yapan Ahmet Tetik’e göre ise I. Dünya Harbi’nin başlaması ile Osmanlı Devleti, 2 Ağustos 1914’de seferberlik ilan etmiştir. Gönüllü birliklerin Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında edinilen tecrübelerden yararlanılarak 4 Ağustos 1914’de “Teşkilat-ı Mahsusa Merkezi-i Umumisi” kurulmuştur. Bu kuruluş, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Dâhiliye Nazırı Talat Paşa’nın planlaması ile gayrinizami harp faaliyetlerinde gönüllü birliklerin cephede yer alması için teşkil edilmiştir.⁸⁵

Kurulan teşkilâtın başına Enver Paşa’nın da yakın arkadaşlarından biri olan Süleyman Askeri getirilmiştir. Belgelere bakıldığında Teşkilat-ı Mahsusa adına Süleyman Askeri Bey’in imzasının bulunduğu ilk tarih 4 Eylül 1914’dür. Eşref Kuşçubaşı, Teşkilât-ı Mahsusa’nın kurucusu olduğunu ve teşkilatta Enver Paşa’nın vekili olduğunu iddia ederek Hindistan’da göreve gitmeden önce de başkanlık görevini Süleyman Askeri Bey’e devrettiğini söylemiştir. Ancak Polat Safi’ye göre Eşref Kuşçubaşı, bu bilgiyi kendisi vermiş ve doğruluğunu kanıtlayacak bir belge bulunamamıştır. Konu ile alakalı tüm birincil kaynaklara bakıldığında teşkilatın ilk başkanı olarak Süleyman Askeri’nin adının yer aldığını bu bilginin doğru olamayacağını ifade etmiştir.⁸⁶

Süleyman Askeri gayrinizami harp planını Kafkas Cephesinde de uygulamak istemiş ancak Teşkilât-ı Mahsusa’da bulunan Bahattin Şakir ve bazı isimlerin engellemesi ile 25 Kasım 1914’de görevden alınmıştır. Yerine İstanbul Merkez Komutanı olan Binbaşı Halil (Kut) Bey getirilmiştir. Halil Bey’in Irak Cephesine atanması sonrasında ise Yarbay Cevat Bey teşkilatın başında bulunmuştur.⁸⁷

⁸⁴ Safi, a.g.m, 2012, s.96-97.

⁸⁵ Tetik, a.g.e, 2021, s.15-16.

⁸⁶ Safi, P.(2021). Eşref Kuşçubaşı’nın Alternatif Biyografisi, Kronik, İstanbul, s.131-132.

⁸⁷ Yüksel, a.g.t, 2019, s.31

Tunuslu Ali Başhampa'nın 5 Nisan 1915'te başkanlık görevine getirilmesiyle Harbiye Nezareti'ne bağlı olan Teşkilât-ı Mahsusa'nın adı "Umur-ı Şarkıyye Dairesi" olarak değiştirilmiştir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile mütarekeden sonraki gün Ali Başhampa'nın vefat etmesi ile Kurmay Albay Tosun göreve getirilmiştir.⁸⁸ 15 Kasım 1918'de Harbiye Nezaretine bağlı bulunan Umur-ı Şarkıyye Dairesi'nin tasfiye edilmesi kararı verilmiş ve tasfiye süreci ile ilgili tüm işlemler için de Hüsamettin Ertürk görevlendirilmiştir.⁸⁹

Teşkilât-ı Mahsusa, I. Dünya Savaşı sırasında Kafkasya, Rusya, İran, Afganistan, Balkanlar ve Orta Doğu gibi çeşitli bölgelerde faaliyet göstermiştir. Kafkasya bölgesindeki faaliyetlerinde görev alan isimler arasında Yenibahçeli Nail Bey, Topçu Binbaşı Trabzonlu Rıza Bey ve Kara Kemal Bey yer almıştır.⁹⁰

Mondros Mütarekesi'nin ardından İttihat ve Terakki hükümetinin istifası ve yöneticilerinin yurtdışına çıkmasıyla birlikte Teşkilât-ı Mahsusa, tasfiye edilmiştir. Ancak Hüsamettin Bey (Ertürk) Enver Paşa'nın ülkeden ayrılmadan önce kendisine teşkilâtın faaliyetlere devam etmesini istediğine dair talimatta bulunduğunu iddia etmiştir.⁹¹ Tasfiye sürecinden sonra teşkilât üyelerinin bir kısmı Anadolu'ya giderek Mustafa Kemal Paşa ile Millî Mücadele'ye destek vermiştir. Talat Paşa'nın vermiş olduğu talimat ile Kara Kemal Bey ve Kara Vasıf Bey'in öncülüğünde kurulan Karakol Cemiyeti gibi farklı kuruluşlar ile birlikte faaliyetlerde bulunarak Millî Mücadele esnasında Anadolu'ya silâh ve mühimmat sevkiyatı gibi hizmetler gerçekleştirerek ve birçok alanda yer alarak katkı sağlamışlardır.

15 Kasım günü Harbiye Nezareti'nin emri ile Teşkilât-ı Mahsusa'nın tasfiyesi gerçekleşmiştir. Tasfiye edilmesi ile ilgili süreçte Hüsamettin Ertürk'ün bir komisyon kurarak rapor hazırlanması istenmiştir. Hüsamettin Bey'in hazırladığı raporda; Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybettiği ve dış tehditlere açık hale geldiği belirtilmektedir. Osmanlı Devleti'nin aksine güçlenen Batılı devletlerin Şark Meselesi adı altındaki emellerinin gerçekleştirmek için durumu fırsat olarak görmüşlerdir. Bu durum hem Osmanlı Devleti için hem de tüm İslam âlemi için bir tehlike olarak

⁸⁸ Safi, a.g.e, 2021, s.132-133.

⁸⁹ Tetik, a.g.e, 2021, s.18.

⁹⁰ Tansu, a.g.e, 1964, s.111.

⁹¹ Ayışığı, M. (1992). "Millî Mücadele'de İstanbul'dan Anadolu'ya Yapılan Silah Sevkiyatı ve İstihbarat Meselesi", Ata Dergisi, Selçuk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Konya, s.4-5.

görülmüş ve tehlikeyi bertaraf etmek ve Batılı Devletlerin uygulamak istediği planın karşısında durabilmek için I. Dünya Savaşı sırasında Teşkilât-ı Mahsusa kurulmuştur.⁹²

Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren Teşkilât-ı Mahsusa, tasfiye edilmeden önce şubelere ayrılarak yapılanmıştır. Bu şubelerden birisi Tercüme ve Telif Şubesi'dir. Piyade Binbaşı Ali Rıza Bey şube müdürü olarak görevlendirilmiştir. Şube, görev yapan önemli isimlerden oluşan yazar ve mütercim kadrosuyla aynı zamanda Cezayir, Fas, Tunus, Trablusgarp, Mısır, İran, Afganistan, Hindistan, Belucistan, Kırım, Buhara, Hive ve Kafkasya bölgelerinden sorumlu tutulmuştur. Bunun dışında Hint, Mısır, Afgan, Arabistan Şubesi, Doğu Şubesi, Rumeli Şubesi, mali işlerden sorumlu tutulan Muhasebe Şubesi, Hüsamettin Ertürk'ün başında bulunduğu sevkiyat ve kurye işlerinden sorumlu olan Doğu ve Batı Afrika Sevkiyat-Kurye Şubeleri kurulmuştur.⁹³

3.2. Kara Kemal Bey'in Teşkilât-ı Mahsusa İçerisinde Yürüttüğü Çalışmalar

Kemal Bey, İttihat ve Terakki içerisinde örgütçü özelliği ile ön plana çıkmış ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkasya Bölgesi'ndeki teşkilâtlanmasını sağlamak, eksiklikleri saptamak ve faaliyetlerini yürütmek için İstanbul kâtibi mesulleri ile birlikte burada görevlendirilmiştir.

Kafkasya Bölgesi hem stratejik açıdan hem de ekonomik açıdan Almanya ve Osmanlı Devleti için büyük önem taşımaktadır. Bölgede Türk ve Müslüman halkın bulunması gibi etkenlerden dolayı özellikle Enver Paşa'nın önerisi ile henüz savaş başlamadan önce Ruslara karşı çete faaliyetlerine başlanmıştır. Bu anlamda Osmanlı Devleti ve Almanya'nın Kafkasya politikası özellikle Gürcüleri Ruslara karşı kışkırtıp ayaklanmalarını sağlamak üzerine olmuştur.

Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkasya bölgesindeki faaliyetleri Trabzon Şubesi tarafından yürütülmüştür. Bu bölgeden özellikle geceleri Artvin kayıkçıları vasıtası ile Rusya'ya geçiş sağlanmıştır. Bunun yapılmasındaki amaç, bölgeye önceden giderek Rusların

⁹² Tetik, a.g.e, 2021, s.19-22.

⁹³ Tetik, a.g.e, 2021, s.22-25.

yaptıkları hazırlıklar konusunda bilgi toplamak ve orada örgütlenerek Osmanlı ordusu geldiğinde ona destek sağlamaktır.⁹⁴

Teşkilât-ı Mahsusa üyelerinden olan Kara Kemal Bey de 26 Eylül 1914’de teşkilâtın Kafkas bölgesindeki faaliyetlerini gerçekleştirmek için yanında bulunan 16 İhtilalci Gürcü ve 2 Alman subaydan oluşan heyetle Trabzon’a gelmiştir.⁹⁵ Bu heyet içerisinde yer alan Almanlardan birisi daha önce Almanya’nın Üsküp konsolosu sonrasında ise Erzurum konsolosu olan Louis Mozel, diğeri ise istihkâm zabiti olan Schmit adında bir subaydı.⁹⁶

Kara Kemal Bey bu heyetle aynı gemide yolculuk yapmasına rağmen Almanca bilmediğinden dolayı iletişim kuramamıştır. Trabzon’a vardıklarında burada Almanca bilen katib-i mesullerin yardımı ile bunlarla konuşmuştur. Kara Kemal Bey’in izlenimi ve yaptığı konuşmalarla Mozel’in, mühimmat ve ekonomik desteği Almanların sağladığı iddiasıyla bulunulan faaliyetlerde yetkili olmak istediği yönündedir. İstanbul’dan gelen talimatta ise, Mozel’in böyle bir konumda olmadığı verilen talimatlar doğrultusunda hareket edilmesi gerektiği Kara Kemal Bey’e bildirilmiştir.⁹⁷

Heyet Trabzon’a gelmeden önce Enver Paşa’nın onayı ile İstanbul’da Süleyman Askeri ve Alman Büyükelçisi arasında bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma ile Rus ordusundaki Gürcülerin ayaklanmasına destek sağlamak için gönderilecek olan mühimmat sevkiyatının Kafkas Cephesinde faaliyet gösteren Teşkilât-ı Mahsusa üyeleri ile birlikte işbirliği içerisinde yapılması hükme bağlanmıştır. Kara Kemal Bey de bu antlaşmanın şartlarının yerine getirilmesini sağlamak adına Trabzon’a gönderilmiştir.⁹⁸

16 Gürcüden birisi İsviçre’de müderris olduğunu iddia eden ve Gürcülerin istiklâli için geldiğini söyleyen Kerel’di. Yapılan antlaşmaya göre Gürcüler gönüllü alaylar kuracak ve Osmanlı Devleti lehine çalışmalar yapacaktır. Ancak Süleyman Askeri Bey, gerek görüldüğünde Gürcülere belli etmeden yapılan antlaşmanın maddelerinde değişiklik yapılabileceği konusunda Kemal Bey’e talimat vermiştir.⁹⁹

⁹⁴ Tunaya, a.g.e, 1989, s.287.

⁹⁵ Çam, a.g.e, 2018, s.17.18.

⁹⁶ Cemil, A. (1997). I.Dünya Savaşı’nda Teşkilat-ı Mahsusa, Arba Yayınları, İstanbul, s.22.

⁹⁷ Bilgin, M. (2017). Teşkilat-ı Mahsusa’nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları, Ötüken, İstanbul, s.170.

⁹⁸ Bilgin, a.g.e, 2017, s.169.

⁹⁹ Cemil, a.g.e, 1997, s.22-23.

Türk, Alman ve Gürcülerden oluşan heyet Trabzon'a geldiğinde bir İsviçre oteli olan Otel Suis'te kalmışlardır. Dönemin şahitlerinden ve Talat Paşa'nın yakın adamlarından biri olan Arif Cemil'in anlatımına göre, Almanlar ve Gürcülerden oluşan heyet otelde resmen bir askeri karargâh kurmuşlardır.¹⁰⁰ Daha sonra bu heyete Yenibahçeli Nail ve Rıza Bey de katılmıştır.

Trabzon'a gelen Kara Kemal Bey bölge üzerindeki faaliyetler hakkında hemen bir gözlem yapıp şifreli bir yazı ile izlenimlerini iletmiştir. Kara Kemal Bey yazısında Trabzon'a Almanlar ile birlikte gelmesinin yerinde bir karar olduğuna değinmiştir. Bölgeye geleceği gün Süleyman Askeri ve İsmail Canbulad ile görüştüğünü ve Almanların zararlı faaliyetlerine karşı tedbirli olmaları gerektiği hususu üzerinde durulduğunu belirtmiştir. Yazının devamında Kemal Bey kendisine, Almanların bölgede gerçekleştirilecek olan isyanın Osmanlı Devleti ve Gürcülerle beraber çalışmakla yükümlü olduğunun söylendiğini, ancak Almanların burada asıl önem verdikleri meselenin Osmanlı Devleti'nin gücünün ne olduğunu gözlemlemek olduğunu ifade etmektedir. Almanların, bu gözleme göre silâh ve para konusunda yardımda bulunacaklarının anlaşıldığını belirtmiştir. Kara Kemal Bey, Almanların bölgede bulunma amacının Osmanlı Devleti'nin, Cemiyetin ve Gürcülerin gücü konusunda tespitler yapmak olduğunu eklemiştir.¹⁰¹

Ekim ayında bölgede bulunan Teşkilât-ı Mahsusa'nın Erzurum ve Trabzon başkanları Bayburt'ta, Kara Kemal Bey'in de katıldığı bir toplantı gerçekleştirmiş ve bir nizamname oluşturmuşlardır. Nizamnameye göre, alınan kararların en önemlisi Teşkilât-ı Mahsusa faaliyetleri için Kafkas bölgesinde "Kafkasya İhtilal Cemiyeti" kurulması ve artık bölgedeki faaliyetlerin bu isim altında yürütülmesi olmuştur. Nizamname hakkındaki bilgileri yabancıların öğrenmemesi için gizli tutulması konusunda büyük gayret gösterilmiştir.¹⁰²

¹⁰⁰ Cemil, a.g.e, 1997, s. 23.

¹⁰¹ Keleşyılmaz, V. (2000). "Kafkas Harekâtının Perde Arkası", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt XVI, Sayı 47, s.373.

¹⁰² Bilgin, a.g.e, 2017, s.125.

Teşkilat, Kafkas Cephesinde Trabzon, Van ve Erzurum merkezli olarak üç grup halinde örgütlenmiştir. Erzurum'da Bahattin Şakir Bey, Van'da Ömer Naci Bey, Trabzon grubunun başında ise Yusuf Rıza Bey¹⁰³ görev yapmıştır. ¹⁰⁴

Bahattin Şakir Bey, Talat Paşa'ya gönderdiği yazıda, Kafkas İhtilal Cemiyeti'nin silâh ve para yönünden sıkıntı çektiğini ve 5 Ekim 1914'te Kara Kemal Bey ile Bayburt'ta yaptıkları görüşmede cemiyetin genel bir merkeze bağlanması konusunda fikir birliğine vardıklarını iletmiştir. ¹⁰⁵

Kara Kemal Bey, teşkilâtın para, silâh, eşya gibi ihtiyaçları konusundaki meseleleri ve bölgedeki vaziyeti yetkililerle görüşmek maksadıyla İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Bu yolculuk esnasında teşkilâtın Trabzon grubunda görev yapan ve Kemal Bey'in yakın arkadaşlarından biri olan Memduh Şevket (Esendal) da yanında bulunmuştur. ¹⁰⁶

Kara Kemal Bey İstanbul'a döndüğünde, Teşkilât-ı Mahsusa ve Kafkas İhtilal Cemiyeti ile ilgili tüm meseleleri Süleyman Askeri Bey'e bildirmiştir. Süleyman Askeri Bey ona, yaşanan sıkıntılara son vermek ve bir an önce hazırlıkları tamamlayıp teşkilâtın etkin hale gelmesini sağlamak için bölgede bulunan yetkililere emir verilmeden hareket edilmemesine ve şahsi meselelerin bir kenara bırakılıp bir an evvel teşkilâtın kurulması hususunda çalışmaların başlatılması gerektiğini iletmiştir. ¹⁰⁷

Kafkas İhtilal Cemiyeti'nin durumu hakkında Kara Kemal Bey ile Bayburt'ta görüşen Bahaddin Şakir Bey de Erzurum Valiliği üzerinden gönderdiği telgraf ile İstanbul'a gelmek istediğini bildirmiştir. ¹⁰⁸

Kara Kemal Bey gerekli olan ihtiyaçları sağlayamayınca Trabzon'a tekrar dönmemiş ancak Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkasya bölgesindeki faaliyetlerini İstanbul'dan izlemeye ve yürütmeye devam etmiştir. Teşkilâtçılığı ile bilinen Kara Kemal Bey'in bu özelliği, teşkilâtın bölgedeki oluşumunda ve Kafkasya İhtilal Cemiyeti'nin kuruluş

¹⁰³ Yusuf Rıza Bey. İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinden biridir. Selanik bölgesindeki faaliyetleri, Trabzon Murahhaslığı görevi ve Balkan Savaşı'nda başarılar elde etmiştir. İttihat ve Terakki'nin parti olma sürecinde Topçu Binbaşı rütbesinde iken ordudan ayrılıp partinin örgütlenme faaliyetlerinde yer almıştı. 1916 kongresinde Merkez-i Umumiye seçildi. Bilgin, a.g.e, 2017, s. 26.

¹⁰⁴ Bilgin, a.g.e, 2017, s.122.

¹⁰⁵ Tetik, a.g.e, 2021, s.293.

¹⁰⁶ Cemil, a.g.e, 1997, s.35.

¹⁰⁷ Şimşeker, S.A. (2014). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Ekonomi Politikalarında Topyekün Harbin Etkisi ve Kara Kemal Bey'in Yeri, Strateji ve Stratejik Araştırmalara Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.95-96.

¹⁰⁸ BOA, DH.ŞFR, 443/77.

aşamasında yer almasını sağlamıştır. Kara Kemal Bey'in bölgede yer alması ve Rus birliklerine karşı oluşturulan teşkilatlanmada bulunması İttihat ve Terakki içindeki Talat Paşa'nın oluşturduğu sivil kesimini Enver Paşa'ya ve askeri kesime karşı gücünü dengelemek istemesinin bir örneği olmuştur.

Kasım ayında Doğu cephesinde savaşın başlaması ile Teşkilât-ı Mahsusa çetelerinin faaliyetleri de hız kazanmıştır. Ancak daha ilk günlerden silâh ve mühimmat sıkıntısı ve İstanbul ile aralarındaki iletişimsizlik sorunu ortaya çıkmıştır. Trabzon sorumlusu Rıza Bey 24 Kasım tarihli Dâhiliye Nezaretine göndermiş olduğu yazısında kendisine gelen emirlerin tutarsız olmasından ve başarılarının yok sayılmasından yakınmıştır. Yazısında Kara Kemal Bey'den de bahseden Rıza Bey, yanında bulunan çalışma arkadaşlarını kendisinin seçmesine olanak tanınması ve Kara Kemal'in müdahil olması konusunda şikâyetlerini dile getirmiş ve asker desteği talep etmiştir.¹⁰⁹

Rıza Bey'in isteklerine karşılık olarak Kafkasya Cephesi'nde yer almak üzere Yakup Cemil ve emrinde bulunan gönüllü birlikler Trabzon'a gitmek için harekete geçmiştir. Enver Paşa'nın yakın adamlarından birisi olan Yakup Cemil, Ardahan ile Batum'u işgal ederek Teşkilat-ı Mahsusa içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Ancak daha sonrasında, Yakup Cemil'in, savaşın iyi yönetilemediği ve cephelerdeki vaziyetin iyi olmadığı yönündeki görüşleri Enver Paşa ile aralarını açmıştır.¹¹⁰

Savaşın ilerleyen zamanlarında Yakup Cemil, İtilaflarla barış yapılması gibi önerilerini Merkezi Umumi'ye anlatmak için Kara Kemal Bey ile görüşmek istemiştir. Kara Kemal Bey önce görüşmeye yakın adamlarından olan Memduh Şevket (Esental) Bey'i göndermiş ve sonrasında ise durumu Talat Paşa'ya iletilmiştir. Yakup Cemil'in hükümete darbe yapacağı söylentilerinin ortaya çıkmasıyla, bu durumun takipçisi olması ve gerçekliğinin ortaya çıkarılması için Talat Paşa, Kara Kemal Bey'i görevlendirmiştir.¹¹¹

Yakup Cemil'in, silâhlı adamları ile Meserret Oteli'ni kendi karargâhına çevirmiş olması ve hükümeti devirmeye yönelik planları Talat Paşa ve Kemal Bey tarafından takip edilmiştir. Polis Müdürü Bedri Bey'e de vaziyet anlatılarak bir rapor hazırlanması sağlanmış ve Enver Bey'e bildirilmiştir. Hüsamettin Bey anılarında, Kara

¹⁰⁹ Tetik, a.g.e, 2021, s.310-311.

¹¹⁰ Tunaya, a.g.e, 1989, s.224.

¹¹¹ Tunaya, a.g.e, 1989, s.224-225.

Kemal Bey'in durumu Enver Paşa'ya bizzat anlatarak teşebbüs içerisinde Enver Paşa'nın yaveri Mümtaz Bey'in ve arkadaşlarının olduğunu da dile getirdiğini söylemiştir.¹¹²

Bunun üzerine Enver Paşa Yakup Cemil'in ve arkadaşlarının tutuklanması emrini vermiştir. Yakup Cemil yakalanarak Bekirağa Bölüğüne götürülmüştür. 7 Eylül gece yarısında Talat Paşa'nın talimatı ile Kara Kemal Bey ve Divan-ı Harp Reisi Nafiz Bey, Yakup Cemil Bey ile görüşmeye gitmiştir. Bu görüşmeye tanık olan Sapancalı Hakkı Bey, durumun Enver Paşa'ya iletilmesini istemiştir.¹¹³

Soruşturmanın 12. gününde Enver Paşa Almanya'ya gitmiş ve mesele ile alakalı kendisi dönmeden karar verilmemesini istemiştir. Ancak Divan-ı Harbi Örfi kararı ile Yakup Cemil'in idamına hükmedilmiş ve kendisi Talat Paşa'nın yazılı emri ile 12 Eylül 1916'da idam edilmiştir.¹¹⁴

3.3. Kara Kemal Bey ve Esnaf Örgütlenmeleri

Osmanlı Devleti'nde ticari faaliyetler ile uğraşan esnaflar, ahilik ve lonca teşkilatları şeklinde örgütlenmişlerdir. Bu birliklerin temel dayanağı esnaf birliklerinin oluşturduğu fütüvvet teşkilatı olmuştur. Osmanlı Devleti'nde, Selçuklular örnek alınarak esnaflar arasındaki örgütlenme ahi teşkilatı aracılığıyla sağlanırken, belirli kurallarla da bir düzen oluşturulmuştur. Bunun yanında hem üreticinin hem de tüketicinin hakları korunmak istenmiştir.

Ahilik teşkilatı zaman içerisinde farklılaşarak lonca teşkilatlarına dönüşmüş ve loncalar Osmanlı Devleti'nin ekonomik yaşamının temelini oluşturmuştur. Esnaf gruplarının başlarında seçim ile getirilen kethüdalar ve yardımcısı olarak da yiğitbaşı denilen görevliler bulunuyordu. Esnaflar arasındaki tüm anlaşmazlıklar bu kişiler tarafından çözülmeye çalışılıyordu.¹¹⁵

Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı Devleti'ndeki esnaf gruplarının serbest rekabet sistemi şeklinde değil, tamamen esnaflar arasındaki yardımlaşma ve tekelden yürütme politikasına dayandığını ifade etmiştir. Kendi aralarındaki yardımlaşma ve dayanışma

¹¹² Tansu, a.g.e, 1964, s.139-141.

¹¹³ Tansu, a.g.e, 1964, s.151-153.

¹¹⁴ Tunaya, a.g.e, 1989, s.225.

¹¹⁵ Tomalı, A. (Kış 2022) "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İktisat Politikalarında Aksiyoner Bir Grup: Esnaf ve Esnaf Cemiyetleri (1908-1918)", Belgî, Sayı 23, s.327-328.

yanında halk içerisindeki ihtiyaç sahiplerine de destek olmuşlardır. Ayrıca Barkan, esnafın ordunun aşçı, arabacı, demirci, saraç gibi ihtiyaçlarının teminini sağlama konusunda etkili olurken, silâhlı bir şekilde sefer esnasında Osmanlı ordusunda yer aldıklarını ve bu anlamda da güçlü bir konumda olduklarını eklemiştir.¹¹⁶

Sanayi Devrimi ve Coğrafi Keşiflerin yaşanması ile dünyada iktisadi alanda görülen değişimler Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir. Özellikle 1838 yılında Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile yapmış olduğu Balta Limanı Ticaret Antlaşması Osmanlı ekonomisine ve tüccarlara ciddi zararlar vermiş ve esnaf örgütlenmeleri güç kaybetmiştir. Esnaf teşkilatlanmasını yeniden sağlayabilmek için 1880 yılında İstanbul Ticaret Odası¹¹⁷ faaliyete geçmiş ancak yaşanan ekonomik sıkıntılar çözülememiştir.

Ekonomik sorunlar her dönemde olduğu gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de en önemli gündemlerinden biri olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti, ekonomi ile bağlantılı olarak esnaflarla ilgili yakın temasta bulunmak istemiş, esnafın denetimini ve teşkilatlanmasını sağlayarak bu alanda gelişme göstermeyi hedeflemiştir.

Meşrutiyet sonrasında birçok alanda yeniliklerin başlaması ile esnaflarla ilgili planlamalar da yapılmaya başlanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu alanda ilk olarak Fransa'yı örnek alarak 16 Ağustos 1909'da Cemiyetler Kanunu'nu çıkarmış ve böylece kurulacak olan sivil toplum örgütlenmelerine yasal olarak bir dayanak sağlanmıştır. İlerleyen zamanlarda da 1909, 1910, 1912 ve 1915 yıllarında talimatnameler yayınlanarak cemiyetlerin düzenli bir biçimde ilerlemesi hedeflenmiştir.¹¹⁸

26 Şubat 1910'da Esnaf Cemiyetleri Hakkında Talimatname çıkarılmıştır. 26 maddeden oluşan bu talimatnamenin ilk maddesine göre esnaf kethüdalıkları kaldırılmıştır. İkinci maddede esnafın her birine ayrı ayrı cemiyet tesis etme hakkı verilmiştir. Sonraki maddelerde yetkinin Şehremanetince yürütüleceği ve cemiyetlerin altıdan on ikiye kadar fahri azadan oluşacağı belirtilmiştir. Yedinci maddeden

¹¹⁶ Barkan, Ö.L. (2011). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Cemiyetleri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 41, Sayı 1-4, s.40-44.

¹¹⁷ Ceylan, O. "İstanbul Esnaf Cemiyeti", Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/istanbul-esnaf-cemiyeti/?pdf=3572> Erişim Tarihi: 06.09.2022.

¹¹⁸ Tomalı, a.g.m, 2022, s.330.

sonrasında ise esnaf cemiyetlerinin vazifeleri hakkındaki konular yer almıştır.¹¹⁹ Yayınlanan bu talimatnamenin ardından I. Dünya Savaşı sonuna kadar İstanbul'da Ekmekçi, İpçi, Hamamcı, Turşucu, Kasap, Terzi, Şekerci, Bakkal, Muhallebici, Kayık ve Sandalcılar Esnafı Cemiyeti gibi birçok alanda olmak üzere 51 esnaf cemiyeti kurulmuştur.¹²⁰ Talimatname daha sonra birçok değişikliğe uğramıştır. İlk aşamada sadece İstanbul'da uygulanmış olan talimatname ilerleyen zamanlarda bütün ülke için uygulanmıştır.

Kara Kemal Bey, İstanbul'da yaşayan Türk esnafların İttihat ve Terakki'nin de girişimleriyle teşkilatlanmaları için görevlendirilmiştir. 1913 yılında yerli malını kullanmaya teşvik için Kara Kemal Bey yönetiminde İstihlak-i Millî Cemiyeti kurulmuştur.¹²¹ Cemiyetin kuruluş amacı 3 Temmuz 1913 tarihinde çıkarılan beyannamesinde şu şekilde belirtilmiştir:

“İktisadi ve ictimaidir, çünkü: müstalisihat ve mamulat-ı dâhiliyenin satışını, sürümünü temin eylemek ve bu surette mahreçten mahrum ve binaenaleyh inhitata mahkûm olan sanayi-i dâhiliyeye küşayış vererek servet-i milliyenin tezayüdüne hizmet emelindedir. İctimaidir çünkü: milel-i mütemeddine-i saire efradı gibi millet-i Osmaniye efradının dahi muhtelif, fakat hep müfit maksatlara hadim cemiyetler, şirketler teşkil ederek terbiye-i ictimaiyece inkişaf ve tekâmülüne çalışmak azmindedir.”¹²²

Beyannamede sanayi, ziraatın en önemli tamamlayıcısı olarak yer almış ve sanat olmadan servet elde edilemeyeceği üzerinde durulmuştur. Cemiyet yerli sanayinin oluşması için “tüketim olmazsa üretim olamaz” görüşünü savunmuş, Türk ve Müslüman halkın sanayi dalları ile ilgilenip kazanç sağlamaları ve bu sayede de millî iktisadının gelişmesi hedeflenmiştir. Cemiyet, tüketicilerin ihtiyaçlarına ve isteğine bağlı olarak üretim yapılmasını ve üretilen malların halka tanıtılması için yerli mallarına özgü sergiler düzenlenmesini sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca yerli üreticinin fabrikaları ve dükkânları halka tanıtılmaya çalışılmıştır.¹²³

Balkan Harbi sonrası oluşan millî şuurun etkisiyle halk arasında da boykotlar başlamıştır. Zafer Toprak, 1913-1914 yıllarında gerçekleşen “Müslüman Boykotajı”nın boykotların ilk örneği olduğunu ifade etmiştir. Müslüman halk kendi aralarında

¹¹⁹ BOA, HR.HMŞ.İŞO, 81/13

¹²⁰ Toprak, Z. (1982). Türkiye’de Milli İktisat, Yurt Yayınları, Ankara, s.401-402.

¹²¹ Sertel-Yedek, a.g.m, 2015, s.380.

¹²² Bayur, Y.H. (1983). Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: II, Kısım: IV, TTK Yayınları, Ankara, s.495.

¹²³ Bayur, a.g.e, 1983, s.495-496.

gayrimüslimlerden alışveriş yapılmaması hususunda bildiriler yayınlamıştır. Esnaflar örgütlenip, Müslüman esnafların ve adreslerinin yer aldığı listeler hazırlamış ve bu, Müslüman esnaf sayısının artmasına neden olmuştur. Bu dönemde İstanbul'da Müslümanlar tarafından 500'e yakın bakkal açılmıştır.¹²⁴ “Averof” adı verilen Yunan zırhlısının Balkan Savaşları sırasında Ege Denizi'ni ele geçirmesinden dolayı Osmanlı donanması Ege'de bulunan adaları savunamamıştır. Bu durum boykotların gerekçesi olarak gösterilmiştir. Taha Akyol, bu olayın millî iktisadın başlangıcı sayılabileceğini ifade etmiş ve bir dönüm noktası olduğunu söylemiştir.¹²⁵

I. Dünya Savaşı'na girilmesiyle kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırılmış ve savaş ekonomisinin yarattığı sonuçlar ile devlet ekonomik faaliyetlere müdahalede bulunmuştur. Bu faaliyetlerin yürütülmesi için de hamal, arabacı, ekmekçi esnafları İttihat ve Terakki'nin kontrolüne alınmıştır. Esnaflar ile yakın ilişkilerde bulunularak ortak hareket edilmek istenmiştir. Hamal Esnafı kethüdası Kemal Bey, İttihat ve Terakki'nin İstanbul Murahhası kâtibi mesulü olmuş¹²⁶ ve etkinliğini artırmıştır.

Cihan Harbi devam ederken 1915 yılında sayıları zamanla artmış olan tüm esnaflar tek bir çatı altında toplanarak Esnaf Cemiyetleri kurulmuştur. Bu cemiyetin kurucuları arasında Kara Kemal Bey ile birlikte İstanbul Şehremini İsmet Bey, Dr. Nazım ve Bedri Bey de yer almıştır. Daha sonra Cemiyetin başına Kara Kemal Bey getirilmiş ve (Kör) Ali İhsan Bey ile Memduh Şevket (Esendal) yardımcıları olarak görev almışlardır. ¹²⁷ Kara Kemal Bey'in esnaflar ile iyi ilişkilerde bulunarak koruma altına alması ve her konuda onların yanlarında olması zamanla esnaflar arasında büyük bir nüfuz kazanmasına yol açmış bir başka deyişle “sokağı” arkasına almıştır.

Parti'nin 1916 yılındaki kongresinde Kemal Bey, en temel ve gerekli tüm ihtiyaçların bile üretiminin ülkede yapılamadığını, her şeyin dışarıdan alındığını ve bu sebeple de savaş sırasında büyük sıkıntıların yaşandığını belirterek bu konuda tedbir alınması gerektiğini söylemiştir. Bu konu ile ilgili ilk olarak esnaf cemiyetlerinin kurulması ve özellikle de bu cemiyetlere azınlıkların dâhil olmamasını isteyerek, onların

¹²⁴ Toprak, Z. (1986). “İktisat, Siyaset ve İttihat ve Terakki”, Yeni Düşün(Bizim Belde Toplum Sanat), Sayı 25, s.30.

¹²⁵ Akyol, T. (2014). Rumeli'ye Elveda 100. Yılında Balkan Bozgunu, Doğan Kitap, İstanbul, s. s,68.

¹²⁶ Toprak, a.g.m, 1986, s.30

¹²⁷ Gökçe, a.g.t, 2021, s.152.

ekonomideki etkilerini azaltmış ve daha çok Türklerin ön planda olduğu bir yapılanmaya giderek millî ekonomiyi canlandırmak istemiştir.¹²⁸

Kara Kemal Bey'in esnaf üzerindeki etkisiyle birlikte zamanla İstanbul iktisadiyatında en önemli söz sahibi kişi olduğunu ifade eden Yalman, Kemal Bey'den, *"esnaf teşkilatını kuvvetli bir hale getirmiş, loncaları ve birliği olmayan esnaf arasında yeni bir teşkilat kurmuştu. Bilhassa hamallar teşkilatı onun daima seferber olan bir nevi komando kuvvetiydi..."* şeklinde bahsetmiştir. Ayrıca Kara Kemal'in esnaf cemiyetlerine kendi adamlarını yerleştirerek güçlü bir konuma geldiğini ve bu sebeple de her şeyi yapabilecek güçte olması bakımından İttihat ve Terakki içerisinde çekinilen bir adam olduğunu da eklemiştir.¹²⁹

Kara Kemal Bey'in esnaf örgütlenmesi hakkında İstanbul Belediyesi'nde birçok görevde bulunan Osman Nuri Ergin, Kara Kemal Bey'in bu konu ile alakalı sözlerini aktarmıştır:

"İttihat ve Terakki Cemiyeti iptida askere, sonra memurlara istinat etti. Askerlerin siyasetle işigali doğru bir şey olmadığı, bütün cihanca müsellemler olduğundan bundan er geç el çekeceği tabiidir. Memurlara gelince onlara hangi fırka bol maaş ve yüksek memuriyet vaat ederse o tarafı tercih ettiği görülüp askerle memura istinat etmenin mahzuru bu suretle anlaşılınca esnaf cemiyetleri teşkili ile onlardan ahze-ı kuvvet edilmesi düşünüldü. Ve filhakika bu cemiyetlerin başına ikame edilen kâtip-i mesuller vasıtasıyla esnafı arzu edilen tarafa imale taht-ı imkânâ alındıysa da bir kuru kalabalıktan ibaret olan esnaf ancak sokak nümayişlerinde işe yaramaktadır. Şu halde İttihat ve Terakki Cemiyeti bunlardan da istifade edemiyor..."

Kemal Bey'in Esnaf Cemiyetlerinin kurulmasının ve onlarla yakın ilişkilere girilmesinin sebebini bir Türk burjuva sınıfı oluşturulmasının yolu olarak bunu görmesinde aramak gerekir. Ayrıca Ergin, Kara Kemal'in, buradaki asıl hedefin Millî Şirketler ile Millî Bankalar kurulması ve Müslüman esnaf ve tüccarın tek bir çatı altında toplanmalarının amaçlandığını söylediğini de belirtmiştir.¹³⁰

Ergin, İsmet Bey'in Şehremaneti görevinde bulunduğu sıralarda Kemal Bey'in esnaf üzerinde etkin olmasını da *"Şehremini kendisi değil İttihat ve Terakki*

¹²⁸ Tunaya, a.g.e, 1989,s.336.

¹²⁹ Yalman, a.g.e, 1997, s.321.

¹³⁰ Ergin, O.N.(2007). (Haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul Şehreminleri, İşaret Yayınları, İstanbul, s.456,457.

Cemiyeti'nin İstanbul delegesi Kemal Bey idi denilse mübalağa sayılmaz” sözleri ile eleştirmiştir.¹³¹

Esnaf Cemiyetleri sadece iktisadi alanda değil, toplum içerisinde birçok alanda bütünleştirici etkisi olması bakımından da önemli bir yere sahip olmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında millî bir ekonomi yaratmak isteyen İttihat ve Terakki'nin ve özellikle bu yönde faaliyet gösteren Kara Kemal'in esnaf cemiyetleri üzerindeki etkisi sayesinde önemli bir sivil güç elde edilmiştir. Bu süreçte Kara Kemal'in İttihatçılar arasındaki konumu güçlenmiştir.

Talat Paşa'nın esnaf örgütlenmesi meselesi ile alakalı olarak Kara Kemal Bey'i görevlendirip yetkilendirmesi hususunda Çavdar, Talat Paşa'nın amacının, İttihat ve Terakki içerisindeki güç dengesini korumak için ekonomik sorunları iyileştirmek ve Enver Paşa'nın askeri kesiminin karşısında sivil kesimin gücünü ortaya çıkarmak olduğunu vurgulamıştır.¹³²

İttihat ve Terakki Cemiyeti, esnaf cemiyetleri ile toplumda etkin bir rol oynamak istemiştir. Hem I. Dünya Savaşı sırasında hem de Millî Mücadele döneminde yaratmış olduğu etki bu sayede devam etmiştir. Esnaf cemiyetinin teşkilatlanmasını sağlayan Kara Kemal Bey, I. Dünya Savaşı esnasında yaşanan iâşe krizine esnaf cemiyetlerinden destek almış, Millî Mücadele döneminde de esnaf cemiyetleri üzerindeki etkisi ile kurucuları arasında yer aldığı Karakol Cemiyeti'nin faaliyetlerinde Kayıkçı örgütü ve hamallardan yararlanarak silâh ve mühimmat kaçırlması konusunda yararlı olmuştur.¹³³

Esnaf Örgütlenmesi ile Kara Kemal Bey'in hedefi olan Müslüman-Türkleri ekonomide etkin kılp millî ekonomi yaratma düşüncesi savaş süresince devam etmiştir. Arif Oruç'a göre bu politikası ile Kemal Bey'in yanında bulunan bu unsurları zengin ederek güç kazandığını ve İttihat Terakki'nin önemli bir ismi haline geldiğini ifade etmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak ortaya çıkan ve savaş zamanında zenginleşen “harp zenginleri” olarak ifade edilen kesim gündeme gelmiş ve eleştirilmiştir.¹³⁴

¹³¹ Ergin a.g.e, 2007, s.585.

¹³² Çavdar, T. (1984). Talat Paşa, Dost Kitabevi, Ankara, s.324.

¹³³ Kısıklı, E. (1990) “Millî Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni Uzak Tutma Teşebbüsleri”, Atatürk Yolu Dergisi, C. II, S. 5, s.112.

¹³⁴ Oruç, a.g.e, 2021, s.27.

3.4. I. Dünya Savaşı Sırasında İaşe Nazırlığı Dönemi

I. Dünya Savaşı tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti içerisinde de ekonomik sıkıntılara yol açmıştır. Devletin sanayi imkânları zaten gelişmemişti ve üretilen ürün sadece iç pazarda tüketiliyordu. Seferberliğin ilan edilmesi ile orduda asker ihtiyacının artması ve bu sebeple de üretimin azalmasıyla ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Halkın ve ordunun temel ihtiyaçlarını karşılayamaması gibi yaşanan iaşe sıkıntısına İttihat ve Terakki'nin önemli isimleri tarafından çözümler aranmış ancak savaşın uzun sürmesi nedeniyle kalıcı bir çözüm bulunamamıştır.

Ülke içerisindeki ticaretin durma noktasına gelmesinde, nakliyat işlerindeki zorluklar ve pahalılığın yanı sıra demiryollarının orduya devredilmesi de etkili olmuştur. Özellikle 1914'ün tarım konusunda verimli bir yıl olmasına rağmen, seferberliğin ilan edilmesi ve hasat zamanı geldiğinde bu işlerle uğraşacak insan gücünün bulunamaması sebebiyle istenilen üretim elde edilememiştir.¹³⁵

İaşe konusunda ilk göze çarpan sorunlardan birisi un sıkıntısı olmuştur. Daha önce dışarıdan haftada yirmi beş bin çuval un gelmekte iken, son zamanlarda bu miktar sekiz bin çuvala kadar azalma göstermiştir. Seferberliğin ilan edilmesiyle birlikte de un fiyatlarında büyük bir artış görülmüştür. Bir çuval un 90 kuruşa satılırken 140 kuruşa kadar yükselmiş, hatta son birkaç gün içerisinde 300 kuruşu bulmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak da ekmek sıkıntısı baş göstermiştir. Yaşanılan bu soruna tedbir almak amacıyla İstanbul Valisi, Beyoğlu ve Üsküdar mutasarrıfları ve Ticaret Odası azaları Dâhiliye Nazır'ının başkanlığında bir Zorunlu İhtiyaçlar Komisyonu (Havaice-i Zaruriye) teşkil etmişlerdir. İttihat ve Terakki'nin 1916 yılında yapılan kongresinde iaşe meseleleri ile ilgili sıkıntılar gündeme gelmiştir. Yapılan kongrede İstanbul Murahhası olan Kemal Bey, İstanbul'un bir sene üç aylık iaşesi hakkında izahatnamesini sunmuş ve bu komisyonun çalışmalarından bahsetmiştir.¹³⁶

Kara Kemal Bey kongreye sunduğu izahatnamede, seferberliğin ilan edilmesinin ardından ekmekten sonra ikinci bir ihtiyaç maddesi olan şekerin tedarik edildiği kaynağın İtalya olduğunu belirtmiştir. İstanbul'un, hatta Osmanlı Devleti'nin şeker ihtiyacının % 70 lik gibi önemli bir kısmını temin eden Avusturya harp sebebiyle ihracatını durdurmuştur. Bu sebeple elde bulunan şekerler derhal toplanıp depolanmış

¹³⁵ Gökçe, a.g.t, 2021, s.62-63.

¹³⁶ Tanin, "İaşe Meselesi", 7 Ekim 1916, s.1.

ve Dedeğaç'ta bulunan şekerin temini için memur gönderilse de, bu sırada İtalya'nın da harbe girmesi ve Dedeğaç yolunun kapanması ile şeker sıkıntısı ortaya çıkmış ve fiyatlarda artış görülmüştür. Bir çuval şekerin fiyatı sekiz, on liraya kadar yükselmiş ve dışarıdan da şeker alma ihtimali kalmamıştır.¹³⁷ Kemal Bey, şeker kıtlığı yaşanmasındaki sıkıntıların temelinde şekerin dışarıdan alınmasının ve savaşın başlaması ile de dış kaynağın kesintiye uğramasının olduğu görüşünü savunmuştur.

İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin merkezi olmasından ve diğer bölgelere ürünlerin buradan gönderilmesinden dolayı bu şehirde yaşanan iâşe sıkıntısı diğer bölgeleri de büyük ölçüde etkilemiştir. Bu suretle İstanbul'un iâşesi tüm Osmanlı için önemli bir mesele haline gelmiştir.¹³⁸

Halkın ve ordunun zorunlu temel ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla kurulan komisyonun başarılı olamamasından dolayı İstanbul'un iâşe meselesini çözmek için Şehremaneti, İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkeziyesi'nden Ekmekçiler Cemiyeti kâtibi olan İzzet Bey'in başında yer aldığı "Heyet-i Mahsusa-i Ticariye" adı altında bir teşkilât kurulmuştur. Bu teşkilât tarafından İstanbul'un iâşe hizmetleri için yapılan tüm çalışmalar, Heyet-i Mahsusa-i Ticariye tarafından gerçekleştirilmiş ve teşkilâtı denetleyen isim de Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın isteği ve desteği ile İstanbul murahhası olan Kemal Bey olmuştur.¹³⁹

Kurulan bu teşkilât ile amaçlanan, Anadolu'daki tahıl merkezleri ile anlaşarak İstanbul'a vagonlarla temel ihtiyaçların getirtilmesini sağlamak ve bu şekilde İstanbul'un iâşe sorununu çözmektir. Bu teşkilat daha sonraları işleri, Kara Kemal Bey'in başkanlığında kurulan Anadolu Millî Mahsulat Osmanlı Anonim Şirketi'ne devretmiştir.¹⁴⁰

Millî bir iktisat oluşturmak isteyen Kara Kemal, bu konuda o dönemde Şehremeni görevini yürüten Cemil Bey (Topuzlu) ile aynı fikirde olmamış, hatta Cemil Bey görevinden istifa etmiştir. Cemil Bey'in ifadelerine göre, Kemal Bey İstanbul'un iâşesini tamamen kendisinin üstlenmek istemekteydi. Romanya'dan daha ucuza un

¹³⁷ Tanin, "İâşe Meselesi", 13 Ekim 1916, s.3.

¹³⁸ Tekeli, İ- İlkin, S. (2000). "Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndaki Ekonomik Düzenlemeler İçinde İâşe Nezareti ve Kara Kemal Bey'in Yeri", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.1166.

¹³⁹ Toprak, Z. (2016). İttihat- Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.174.

¹⁴⁰ Akbaş, R. (2021). İttihat Terakki ve Kara Kemal, Dorlion Yayınları, Ankara, s.233.

getirtceklerini, ancak Kemal Bey'in Anadolu'dan un sağlaması konusunda ısrarda bulunduğunu, hatta Talat Paşa ile de görüşüğünü anlatmış ve bu durumu emanetin çıkarlarına uygun bulmayarak istemediğini belirtmiştir. Cemil Bey'in istifa etmesi üzerine yardımcısı olan İsmet Bey şehremini görevine getirilmiştir.¹⁴¹

Heyet-i Mahsusa-i Ticariye sadece un değil, gaz ve şeker gibi diğer ihtiyaçlar ile de ilgilenmiştir. Bu ihtiyaçların hem temin edilmesi hem de dağıtımını bu örgüt tarafından sağlanmıştır. Önemli işler gerçekleştirmesine rağmen, dağıtım konusunda sıkıntılar yaşanması ve başında bulunan kişileri zenginleştirdiğine dair iddialar kuruluşun yıpranmasına yol açmıştır.

Kemal Bey İttihat ve Terakki'nin 1916 yılındaki kongresine sunduğu izahatnamede iddialara yanıt vermiştir. Şekerin temini için memlekete hizmeti olan Heyet-i Mahsusa-i Ticariye'nin, Millî Kantariye Şirketi'nin kuruluşuna kadar ithalatı üstlendiğini ve yapılan şeker ithalatı ile 32.897 çuval şekerin getirildiğini söylemiş ve ayrıca Almanya'dan 50 vagon şeker getirildiğini de ifade etmiştir.¹⁴²

Yapılan eleştirilere karşı Kara Kemal'in şirketleri olarak ifade edilen şirketlerin faaliyetleri hakkında bir komisyon vasıtasıyla yapılan denetime ilişkin rapor kongreye sunulmuştur. Bu komisyon Heyet-i Mahsusa-i Ticariye'nin ticari işlemler sonucu 1.762.377 lira cirosuna karşılık 273.374 lira ile % 15,5 kazanç sağladığını ortaya koymuş ve Kemal Bey'in üzerine atılan yolsuzluk iddialarına cevap verilmiştir.¹⁴³

Kemal Bey, Heyet-i Mahsusa-i Ticari kuruluşunun amacının ticaret değil, memleketin ihtiyaçlarını temin etmesi olduğunu söylemiştir. İaşe meselesinin tarafımızca üstlenilmesi ve Anadolu tüccarının da dâhil olmasıyla önemli sonuçlar elde ettiklerini önceden İstanbul piyasasına yabancı olan tüccarların bugün şirketler oluşturmalarından ve kısmen de İstanbul piyasasına sahip olmalarından övgüyle söz etmiş¹⁴⁴ ve böylece aslında faaliyetlerin memlekette bir tüccar ve iş adamı yetiştirme amacının da olduğu ortaya konulmuştur.

Kemal Bey ifadelerinde; ellerinde bulunan sermaye ile memleketin iktisat faaliyetlerini kontrol edecek bazı şirketlerin tesisini düşündüklerini belirtmiştir. Bu

¹⁴¹ Topuzlu, a.g.e, 2002, s.167-170.

¹⁴² Tanin, "İaşe Meselesi", 13 Ekim 1916, s.3.

¹⁴³ Toprak, a.g.e, 2016, s.181.

¹⁴⁴ Çavdar, a.g.e, 1984, s.409-410.

suretle Ankara-Konya arasındaki hat sayesinde sağlanan münasebetlerle yarı sermayesi Anadolu tüccarına ait olan 200.000 lira sermayeli, Anadolu Mahsulât Şirketi'nin kurulmasının gerçekleştiğini ve bu şirketin başarılı olmasının, Kantariye ve Ekmekçiler şirketlerinin kurulmasına da vesile olduğunu söylemiştir.¹⁴⁵ Kemal Bey yeni şirketler kurulmasını teşvik etmekteki hedefini, *“şimdiye kadar bir Türk zengin sınıfı yetişmedi. Sermaye hep azınlıkların elinde toplandı. Ben bir Türk zengin sınıfı yetiştireceğim, bu sayede iktisadi hayatta Türklere üstün bir rol sağlayacağım”*¹⁴⁶ şeklinde açıklamıştır. Bu yıllarda, bu anlayışa uygun olarak pek çok anonim ortaklık ortaya çıkmıştır.

Heyet-i Mahsusa-i Ticariye'nin ticari girişimleri sayesinde ekonomik kaynak elde edilerek birçok yeni şirkete sermaye oluşturulmuştur. Yaşanan iase tartışmaları neticesinde bu meselenin belediyeler tarafından yürütülmesine karar verilmiştir. Bu dönemde Şehreminliğin başına ise İsmail Canbulad Bey getirilmiştir.¹⁴⁷

Kara Kemal Bey ile 17 Şubat 1916 yılında İstanbul Şehreminliği vazifesine getirilen ve İttihat Terakki içerisinde önemli bir isim olan İsmail Canbulad ile arasında ihtilaflar yaşanmıştır. Kemal Bey'in esnaf cemiyetleri ile bağlantısı ve belediyede kendi adamlarının bulunması ile olaylara müdahil olması Canbulad'ı rahatsız etmiştir. Bu durumun sonucu olarak da Canbulad, Şehremaneti görevinden ayrılmak durumunda kalmıştır.¹⁴⁸

Canbulad, Talat Paşa'ya gönderdiği 12 Mayıs 1916 tarihli mektubunda,

“...Vaktiyle kendilerinin teklifiyle hükümetçe kabul edilen bir nizamnameyi tatbiken bile esnaf kâtib-i mes'ulü tayinime karşı isyan emri verildi. Ben bu akıllı başka bir kelime ile ifade edemiyorum. İttihat ve Terakki'nin malı addedilen bir kuvvetin İttihat ve Terakki Hükümeti'ne karşı mücerret nizamın tatbikinden dolayı mukavemete sevk, herhalde ihtilal değil, gayrimeşru ve gayrimantık bir harekettir. Binaenaleyh bu anarşiye bir nihayet verilmedikçe, bu harekete mücaseret edenlerin hareketleri takbih ve kendileri fırkaca olsun te'dib edilmedikçe ve menfaat-i umumiye menafi-i hususiyeye tercih olunmadıkça benim ne devlet memuriyetinde ve ne de fırka teşkilatında yer tutmaklığım imkân yoktur...”¹⁴⁹

¹⁴⁵ Çavdar, a.g.e, 1984, s.410.

¹⁴⁶ Gedikli, Ş.B (2011). Osmanlı'nın Son Döneminden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Liberalizm-Devletçilik Çatışması, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 27, S. 80, s.223.

¹⁴⁷ Çavdar, a.g.e, 1984, s.411.412.

¹⁴⁸ Tunaşar, S. (2004). Gizemli Bir Devrimci İsmail Canpolat, Piramit Yayıncılık, Ankara, s.34.

¹⁴⁹ Bardakçı, M. (2020). İttihadçı'nın Sandığı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul s.416.

sözleri ile üzerinde baskı hissettiğini söyleyerek Şehremaneti görevinden ayrılmıştır.

Mustafa Ragıp Esatlı Akşam gazetesindeki yazısında; Talat Paşa ile İsmail Canbulad'ın görüşmesinden bahsetmiş, bu görüşmede iaşe meselesini bir düzene koymak gerektiğini, bu vazifeyi yapabilecek tecrübeye sahip olan kişinin de Kara Kemal Bey olduğunu söylemiştir. Ancak Şehremini görevi esnasında Kemal Bey'in kanunlara müdahale etmek istemesinden kaynaklanan anlaşmazlıklardan dolayı istifa eden Canbulad'ın bunu tepkiyle karşıladığından bahsetmiştir. İaşe Nezareti'nin kurulmasının artık zaruri bir hal aldığını söyleyen Talat Paşa, Kemal Bey'in ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin asıl amacının Türk-Müslüman unsuru iktisadi alana dâhil etmek olduğunu ve bu suretle de mesele ile alakalı birlikte hareket etmeleri gerektiğini söylemiştir.¹⁵⁰

İaşe meselesi alınan önlemlere rağmen bir çözüme kavuşturulamamış ve savaş dönemi boyunca en önemli sorunlardan biri olmuştur. Yaşanan ekonomik sıkıntılar ve iaşe meselelerine sürekli eleştiri gelmesi sebebiyle Talat Paşa, Almanya'dan bu konu ile ilgili bir heyet getirtmiş ve incelemeler sonucunda yeni bir iaşe teşkilâtı kurulması için çalışmalar başlatmıştır. Ancak bu teşkilatlanma için sermayeye ihtiyaç olduğundan müttefik bulunduğumuz Almanlardan borç alınmasının sağlanması adına Talat Bey, Cavid Bey'e bir mektup yazmıştır. Cavid Bey ise yanıt olarak bu işin Almanlardan borç alınması yerine, iaşe alım meselesini bu konudaki tecrübeli tüccarlara verilerek Deutsche Bank'ın tüccarlara, Almanların da Deutsche Bank'a kefil olması ile oluşacak bir heyet-i ticariye ile yapılmasının daha doğru olacağını söylemiştir.¹⁵¹

Netice itibarıyla Alman iaşe teşkilâtı örnek alınarak merkez ve taşra iaşe heyetleri kurulmuş ve Almanya devlet tahıl örgütü kurucularından olan Hugo Mayer¹⁵², heyetlerin başına getirilmiştir. Bu konuda atılan büyük adımlardan biri olarak görülen "İaşe Kanunu Muvakkatı" kanunu 23 Temmuz 1916 tarihinde çıkarılmıştır. Bu kanuna göre Osmanlı toprakları belirli iaşe bölgelerine ayrılmış ve bu bölgelerde Dâhiliye Nezareti'nin başkanlığında iaşe heyetleri oluşturulmuştur. Heyet, iaşe konularındaki bütün alım-satım işleri ile meşgul tutulmuş ve ona üç milyon lira ödenek ayrılmıştır. Heyet, buğdayın temin edilmesini ve fırıncılara dağıtımını sağlayan Ekmek

¹⁵⁰ Akşam, "İttihat ve Terakki'nin Son Devirlerinde Suikastlar ve Entrikalar", 24 Mayıs 1937, s.7

¹⁵¹ Tatar, E. (2007). Milli İktisat ve Kara Kemal, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, s.67-68.

¹⁵² Toprak, a.g.e, 2016, s.187.

Komisyonu ve halkın temel gıda maddelerini sağlayan Havâyic-i Muhtelif Komisyonu olarak iki komisyondan oluşmuştur.¹⁵³

Talat Paşa, yeni kurulan İaşe teşkilatı hakkında bilgi verdiği beyanatında, geçen seneden beri bu teşkilatın kurulması için çalışmalar yaptıklarını ve Almanya'dan bu konu ile ilgilenmesi için getirtmiş oldukları isim ile beraber Almanya'dakine benzer bir teşkilâtın meydana getirildiğini belirtmiştir. Ayrıca teşkilâtın dışarıdan gelecek olan genel alımları karşılayarak diğer bölgelere dağıtımını sağlayacak şekilde örgütlendiğinden bahsetmiştir.¹⁵⁴

Almanya örnek alınarak hazırlanan bu kanun ile Osmanlı toprakları üç iaşe bölgesine ayrılmış ve Edirne, Konya, Ankara, Kastamonu Eskişehir, İstanbul'un da içinde yer aldığı Birinci İaşe Bölgesi başkanlığına Kara Kemal Bey getirilmiştir. Suriye, Beyrut, Lübnan, Halep, Kudüs ve Adana vilayetleri ikinci bölgeyi oluştururken diğer yerler de üçüncü iaşe bölgesi olarak belirlenmiştir.¹⁵⁵

Kemal Bey, yapılacak olan faaliyetler hakkında basına vermiş olduğu açıklamasında şunları söylemiştir:

“Her türlü maaş sahibine sekiz, on kalemden aşağı olmamak ve tamamı 300 kuruşu geçmemek üzere muntazaman her ay erzak vereceğim. Vereceğim erzak; pirinç, bulgur, gaz şeker, sabun, petrol, zeytinyağı, kahve vesairedir. Maaş sahibi olsun olmasın işi bozuk ve bu galaya kesesi müsait olmayanlara yardım etmekte bulunan aşhanelere dahi, yardım ederek bu teşkilatı 200.000 kişiyi iaşe edecek bir kudrete malik kılacağım. Bundan başka ekmek ve şeker tevziatına dahi muntazaman devam olunacaktır.”¹⁵⁶

Kemal Bey vermiş olduğu bu beyanatta İstanbul'da yaşanan hayat pahalılığından özellikle memurlara dikkat çekerek birçok kesimin etkilendiğini ve temel tüketim maddelerinin herkese ulaştırılması için çaba sarf ettiklerini vurgulamıştır.

İaşe örgütünün üç bölge ile sınırlandırılmasının yetersiz kalması sebebiyle 12 Nisan 1917 yılında iaşe bölgelerini yeniden düzenleyen bir nizamname çıkarılmış ve sayısı 5'e çıkarılmıştır. Nizamnameye göre iaşe bölgeleri:

“1.bölge: İstanbul, Edirne, Hüdavendigâr, Konya, Ankara, Kastamonu (Sinop Sancağı hariç) vilayetleriyle Bolu, Çatalca, Kal'a-i Sultaniye, Karesi, İzmit, Eskişehir, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Niğde, Menteşe ve Teke livaları; 2.

¹⁵³ Tekeli-İlkin, a.g.m, 2000, s.1167-1168.

¹⁵⁴ Çavdar, a.g.e, 1984, s.412.

¹⁵⁵ Toprak, a.g.e, 2016, s.188.

¹⁵⁶ Akbaş, a.g.e, 2021, s.250.

Bölge: Diyarbakır ve Ma'muretü'l-aziz vilayetleriyle Maraş, Urfa, Antep livaları; 3.Bölge: Sivas, Trabzon vilayetleriyle Samsun, Sinop livaları; 4.Bölge: Adana, Halep, Şam, Beyrut vilayetleriyle Kudüs-ş Şerif, Cebel-i Lübnan ve İçel livaları; 5.Bölge: Musul vilayeti ile Zor livası”¹⁵⁷

olarak belirlenmiştir. Ancak iâşe meselesi ile ilgili farklı teşkilâtlanmalar denense de, özellikle ulaşım araçlarının yeterli miktarda olmaması malın sevkiyatının sağlanması konusunda büyük sıkıntılar yaratmıştır.

Savaşın başlaması ile iâşe meseleleri hakkında birçok farklı yöntemler denenerek teşkilâtlanmaya gidilmiş ve çözümler aranmıştır. 1917 yılına gelindiğinde, iâşe sıkıntılarının devam etmesiyle karaborsacılık faaliyetleri hızla artmaya başlamıştır. Bunun sonucunda, bazı belediyeler temel ihtiyaç maddelerine narh¹⁵⁸ uygulaması getirmiştir.

Savaş süresince gücü büyük ölçüde elinde bulunduran Harbiye Nezareti, 18 Ağustos 1917 yılında çıkarmış olduğu “İâşe-i Umumiye Kararnamesi” ile iâşe işini kendisine bağlayarak meseleyi üstlenmiştir. Harbiye Nazırı Enver Paşa bu amaçla kurulan müdüriyetin başına levazım daire başkanı olan Topal İsmail Hakkı Paşa’yı getirmiştir.¹⁵⁹

İâşe meselesinin çıkarılan İâşe-i Umumiye Kararnamesi ile Harbiye Nezareti’ne bağlanmasını Ahmet Emin (Yalman) gazetede yazmış olduğu yazıda “*nihayet doğru yolu bulduk*” diyerek yorumlamıştır. Yazısında savaşın getirdiği en zor meselenin iâşe meselesi olduğunu, bu konuda en fazla sıkıntı yaşayan ülkelerden biri olduğumuzu söylemiştir. İâşe meselesini müdafaa-i milliye meselelerinin hepsiyle birden meşgul olan ve memleketin nakliye vasıtalarını, üretim kuvvetlerini memleketin müdafaa-i namına icap ettiği gibi kullanma yetkisi elinde olan Harbiye Nezareti’ne bağlı olmasını doğal bir sonuç olarak gören Yalman, müdüriyetin gerçekleştireceği faaliyetleri de tam bir itimat ile bekleneceğini dile getirmiştir.¹⁶⁰

Yalman, İâşe-i Umum Müdürlüğü faaliyetlerinin netice vereceğini ve bunun ilk delilinin de Müdüriyetin teşkil edileceği duyulur duyulmaz fiyatlarda hemen düşüşe gidilmesi olduğunu belirtmiştir. Bu düşüşün devam edeceğine ve piyasadaki hiçbir

¹⁵⁷ Toprak, a.g.e, 2016, s.191-192.

¹⁵⁸ Narh: Tüketicuyu korumak amacıyla, özellikle temel ihtiyaç maddeleri için resmi makamlarca belirlenen ve her yerde geçerli olan fiyat. TDK. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 06.09.2022

¹⁵⁹ Tatar, a.g.t, 2007, s.72.

¹⁶⁰ Ahmet Emin, “İâşe-i Umumiye Kararnamesi”, Sabah, 21 Ağustos 1917, s.1

iktisadi sebebin izah edemediği fahiş fiyatların bir daha görülmeyeceğine dair şüphesinin olmadığını da eklemiştir.¹⁶¹

İaşe-i Umum Müdürlüğü, 11 Ocak 1918’de Takvim-i Vekayi gazetesinde bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride, deniz ve karadan Osmanlı ülkesine ithal edilen gaz ve şekerin ülke içinde satışının serbest olup, Avrupa’dan demiryolu ile gelecek olan hububat ve benzeri ürünlerin ise Müdüriyet-i Umumiye’nin belirleyeceği miktar üzerinden satın alınacağı belirtilmiştir. İaşe meselesinin Harbiye Nezareti’nin sorumluluğunda olmasının sorunlara çözüm sağlamadığının ve bu durumun büyük vurgunlara sebep olabileceğinin anlaşılması üzerine öne sürülen eleştiriler, İaşe Nezareti kurulması fikrinin hızlanmasına yol açmıştır.¹⁶²

İaşe meselesi tüm harp boyunca el değiştirmiş, İttihat ve Terakki içerisinde de askeri ve sivil kanat arasında bir güç savaşına dönmüştür. Harbiye Nezareti’nin halkın ihtiyaçlarından önce ordunun ihtiyaçlarını ön planda tutması nedeniyle eleştiriler artmıştır. Bu durumu fırsat olarak değerlendiren Talat Paşa, Enver Paşa’ya karşı güç dengesini korumak istemiş ve yaşanan iaşe sorununu gidermek için meseleyi askeriye den uzak tutmak istemiştir.

Netice itibariyle 30 Temmuz 1918’de çıkarılan bir kararname ile İaşe Nazırlığı kurulmuştur. İaşe Nezareti hakkında çıkarılan kararname suretinde şu maddeler yer almıştır:

“Madde 1: Orduyu hümayun ile muhtacın-i ahalinin ve memuriye-i devletin iaşesine muktezi mevad-ı gıdaiye ve havaic-i sairenin tedarik ve itası ve ahali-i sairenin teshil ma’işi ve es’arı gayri tabi gila terfiden muhafazası umuru ile muvazzaf ve meşgul olmak üzere iaşe nezareti teşkil olmuştur.

Devletçe lüzum iaşesi taht-ı karara alınacaklar ile müessisat ve cemiyet-i hayriyeden muhtacın halka muvanetle iştigal ettikleri nezaretçe sabit olanların ihtiyacı da tehvin edilecektir.

Madde 2: Nezaretin merkez ve taşra teşkilatı için merbut cetvel mavebince üç yüz otuz dört sene-i maliyesinin yedi aynı haid olmak üzere dokuz yüz on üç bin elli lira tahsis olunmuştur.

Madde 3: Nezareti zat maksadı istikmal için ticari mahiyeti de her çeşit beyi ve şiraba ve akd mekulata ve sanayi muhtelifi ile iştigale selahitdar olup bu malumat için doğrudan doğruya nezaretin emriyle sarf ve istimal olunmak üzere beş milyon lira tahsil olunmuştur.”¹⁶³

¹⁶¹ Ahmet Emin, “İaşe-i Umumiye Kararnamesi”, Sabah, 21 Ağustos 1917, s.1

¹⁶² Bayur, Y.H. (1991). Türk İnkılabı Tarihi, 1914-1918 Genel Savaşı, Cilt:III, Kısım: IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.538-539.

¹⁶³ BOA, DH.HMŞ. 11/36 21 Ağustos 1334.

Kararnamede İaşe Nezareti'nin kuruluş amacına yer verilerek üretim ve tüketim ile ilgili planlar ortaya konulmuştur. Nezarete ayrılan ödenek miktarı da kararnamede belirtilmiştir.

Kararnamenin diğer maddeleri;

“Madde 4: Madde-i sabıkada mezkur beş milyon lira maliye nezareti bütçesine vaaz-i olunarak iaşe nezaretince vuku bulacak talep üzerine emr-i i'taya rabiten nezaret meşarul ilahiye verilecek ve nezaretince melağ mezbur sarf edildikçe usul-i muhasebe-i umumiye kanunu hükümlerine tabi olmayacaktır.

Madde 5: Daru'l hareket olan bölgeler ile vilayetler harbiye ve iaşe nezaretlerince bala-i itlaf ta'yin olunacak mahallelerde iaşe emirlerinde ve buna müteferri tevziyat ve mübaye'at hususunda nezareti vezaif vasla hayatını kısmen veya tamamen ordu kumandanlarına tevdi ve tahmil edebilecektir.

Madde 6: Nezaret memurunu hizmet-i askeriyeden hak tecili haiz olup hizmetinden istifade olunacak zabıta dahi nezaretin talep ve eşari üzerine harbiye nezaretince mezuniyyet verilir. Kezalıke istihsalat tespiti ve nakliyatın temini için iaşe nezaretince talep olunacak miktar ve o safhada efradı askeriye ordu kadrolarından harbiye nezaretince bâl'tefrik iaşe nezareti emrine tahsis edebilecektir.

Madde 7: Seyrisefain (Deniz yolları) idaresine ait sefain (gemi) ve merakıbın lüzumu kadr-i iaşe nezaretinin emrine tahsis olunacaktır.

Madde 8: İaşe nezareti memur ve müfettişlerine harcurah olarak masraf-i hakikiye tesviyye olunur.

Madde 9: Asker ve mühimmat ve levazım harbiye nakliyatına tahsis edebilecek olanlardan başka devlet ve şirketler idaresindeki Şümendüfer (demiryolu) ve vagonlarıyla devlet ve efrada ait nakliyatın icrası münhasiren iaşe nezaretinin emri ve tertibine tabidir.

Madde 10: Ordunun ihtiyaçları ve tertipleri harbiyesi haricindeki vesait nakliye iaşe nezareti emrine terk ve tahsis olunacaktır.

Madde 11: Hükümetçe mahsulat arziyyeden ayn alınan öşr maliye ve iaşe nezaretlerince bal-itlaf ta'yin olunacak fiyat ile iaşe nezaretine devr olunacağı gibi Romanya ve Ukrayna gibi mahallelerde Devlet-i Osmaniye hususuna isabet etmiş ve edecek olan her çeşit mevad dahi nezareti mezkureye aittir.

Madde 12: Öşre tabi olupta hükümetçe mahsus-i istifa olunan her çeşit mahsulat arziye ve mevad-ı ibtidaiyeden işte bu resmi mekabilinde aynen tahsilat icrasına iaşe nezaretince lüzum gösterildiğinde bu suret ile muamele icrasına emrinde ittihaz karara meclis ve kella mezundur. Bu mukavele tahsilat aynie kezalık iaşe nezaretince devr olunup tekabil ettiği resmen baliğni iaşe nezareti, maliye nezaretine karşı tedeyyün eder.

Madde 13: Devair-i mülkiye ve askeriye müessisat devlete muktezi olup mübaye'e itası İaşe Nezaretince der uhde edilecek olan mevad-ı iaşe ve iptidaiye devair-i mezkure tarafından dâhilde ve haricde mübaye edilemez. İaşe nezaretince gerek bu suret ile verilecek gerek ordu ve iaşesine tahsis ve ita olunacak mevadın fiyatı nezaret mezkûrca takdir ve tahsis olunur.

Madde 14: Memalik-i ecnebiyeye ihracı caiz olan mevadın çeşitlerini tayin etmek iaşe nezaretinin teklifi üzerine meclis vekilay-i aid olup igraç mezuniyeti iaşe nezaretince verilir.

Madde 15: Öşrden başka iaşe için yalnız öşr'ün bir misli alınacak ve mübaye fiyatı nezaretince tayin olunacaktır. Mahsulatın üst tarafı serbesttir.

Madde 16: İaşe nezareti mevad gıdaya ve hevaic saire a'mal eden fabrika, değirmen, fırın, imalathane, kargah gibi her çeşit müessesatı ve mağaza ve arziyyeleri ve vesaitbirye ve herbayı bedel misli ile isticara salahiyetdardır.

Madde 17: Eşhasa sait olupta cihet-i askeriyece vaziyet edilmiş veya mukavilye ve rabt olunmuş olan menabi müessisat istihsalatın ciheti askeriyece lazım olan miktarı cerbiye nezaretiyle bad'ul –tayin ciheti mezkureye ita edilmek üzere iaşe nezaretine devir ve teslim edilecektir.

Madde 18: İaşe nezareti mevad-ı gıdaye ve her çeşit hevaic sairî'nin değişim ve şıra ve nakil ve iddihari hakkında usul mahsusa ve takyid ve ehkamı mani ve tehdiyye vazi ledaul icap azami fiyat tayin ve bunların ticaretiyle meşgul olanların muamelatını tedfik ve tefdiş etmeye mezundur.

Madde 19: İşte bu kanun ehkamına muhalif ve tedkikat ve teftişatı eşkâl ve bu babdaki tedbirler ait olarak ittihaz ve iradesine neşr olunacak mukarrerat hilafından hareket edenler derece-i fiili hareklerine göre beş liradan, beş yüz liraya kadar cezai nakti ve yirmi dört saatinden bir seneye kadar hapis veyahut bu cezaların her ikisi ile birden mecazat olurlar. Bu efa lin murtekibleri memurundan iseler evvel emirde elleri işten çektilir ve mukte-i ticarethaneleri sedd ile mahkemeye sevk edilir. İşte bu davay-ı cezaiyeden memuruna ta'alluk edenleri memurun muhakemetince dair kanunlara tevfi ken muhakeme-i aidesinde ve diğerleri sulh mahkemeleri ve mehakim-i mezkurenin teşkil etmediği yerlerde sulh hâkimlerine dair kanuna tevfi ken ve muhakemat-ı saireye takdimen bidayet mahkemeleri tarafından rüyet olunur

Madde 20: Piyasada mevcut eşyanın fiyatına tesir edecek derecede cem ve iddihari ve zincirleme suretiyle elden ele devr ve teslil...¹⁶⁴,

Kararnameye göre İaşe Nezareti'ne, gıda ve diğer ihtiyaç maddelerini üreten ve bunların dağıtımını yapan fabrika, değirmen, fırın, imalathane, işyeri gibi ve her çeşit mağazaları bedeli ile kiralama yetkisinin verilmesi ve Hükümetçe mahsullerden aynı olarak alınan öşrün, Maliye ve İaşe Nezareti'nce belirlenen fiyat ile İaşe Nezareti'ne devrolunması hükme bağlanmıştır. Ayrıca Romanya ve Ukrayna'dan Osmanlı Devleti'ne gelecek olan her türlü malların Nezaret'e ait olunacağı kararnamede yer almıştır.

Kararnamenin 5. Maddesinde yer alan Harbiye ve İaşe Nezaretleri'nce tayin olunacak bazı mahallelerde alım ve dağıtım hususundaki vazifelerin kısmen veya tamamen ordu kumandanlarına teslim edebileceği ifadesiyle de aslında iaşe meselesi hakkındaki tüm sorumluluğun sivillere verilmediği anlaşılmıştır.

Nezaretin başına Talat Paşa'nın da desteği ile bu konuda deneyimi ve esnaflar üzerinde büyük bir nüfuzu olan İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul murahhası Kemal Bey'in

¹⁶⁴ BOA, DH.HMŞ, Atı Gazetesi İaşe Nezareti Hakkında Kararname, 11/36/2

getirilmesi düşünülmüştür. İttihat ve Terakki Fırkası'nın 18 Temmuz 1918'de yapılan toplantısında iaşe meselesi konusu görüşülmüş ve özellikle son zamanlarda yaşanan sıkıntılara son vermek için hükümetçe esaslı tedbirler alınması kararına varılmıştır. İaşe Nezareti'nin başına gelmesi için teklif edilen Kemal Bey de bu toplantıya katılmış ve konuşmasında iaşe meselesinin geçirdiği süreçlerden bahsettikten sonra kendisine yöneltilen bu teklifi kabul edebilmesi için şartları olduğunu ve bu şartlarının kabul edilmesi halinde görevi üstleneceğini söylemiştir.¹⁶⁵

Netice itibarıyla Kara Kemal Bey, 17 Ağustos 1918 tarihli irade-i seniyye ile İaşe Nezareti'ne Nazır olarak tayin edilmiştir.¹⁶⁶ Nezaretin başına geçen Kemal Bey, basını İaşe Nezareti dairesine davet ederek, Nezaretin maksadını açıklamıştır. Bu konudaki kişisel rolüne değinerek Nezaret teşkilatına ait beyanlarda bulunmuştur.

Verdiği beyanatta Kemal Bey, iaşe meselesinin hükümeti uğraştırmasının sebebini, savaşın getirmiş olduğu vaziyete ve savaşın uzun süre devam etmesiyle birlikte bir taraftan dış ticaret ilişkilerinin, diğer taraftan da ülke içerisinde üretimin azalmasına bağlamıştır. Kemal Bey, Nezaretin yapmak istediği şeyin, ülke içerisindeki üretim kaynaklarını mümkün olduğu kadar teyidi ile üretimin etkili olmasını ve iaşe işlerinin düzenli biçimde yürütülmesini sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Yapılacak olan işlerin fiilen icraata başlamasının hem merkezde hem de taşrada yeni teşkilât icrası ile mümkün olacağını söylemiş ve bunun için tertibe başlandığını eklemiştir. Piyasa işleri ile uğraşmak için iki dairenin, iaşe meselesinin en önemli kısmını oluşturan nakliyat işleri ile uğraşmak üzere ayrıca bir dairenin tesis edilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁶⁷

Ayrıca vermiş olduğu beyanatta, yapılacak olan işleri bir merkezde toplamak ve Nezaret' in icraatını ve sonuçlarını kıyaslayarak çıkacak neticelere göre takip edilmesi gereken yolun belirlenmesi ve yönlendirmesinin yapılması konusunda adeta bir “heyet-i fikriyye” vazifesini gösterecek bir dairenin gerekli olduğuna dikkat çekmiştir. İaşe Nezareti'nin gösterilen esaslara dayanılarak merkezde 4 müdüriyet-i umumiyyeden terkip edileceğini de belirtmiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Vakıf, “İttihat ve Terakki Fırkasının Düski İçtimai- Kemal Bey Bazı Şartlar İle İaşe Nezaretini Kabul Ediyor”, 19 Temmuz 1918, s.1

¹⁶⁶ BOA, MV. 259/106

¹⁶⁷ Tanin, “İaşe Teşkilat-ı Etrafında- İaşe Nazırının Matbuata Beyanatı”, 25 Ağustos 1918, s.1.

¹⁶⁸ Tanin, “İaşe Teşkilat-ı Etrafında- İaşe Nazırının Matbuata Beyanatı”, 25 Ağustos 1918, s.1.

I. Dünya Savaşı'na giren ve savaşı yöneten Said Halim Paşa ve Talat Paşa hükümetlerinin yönetimleri hakkında Meclis-i Mebûsân Tahkikatı başlatılmış ve hükümette görev alan nazırlar sorgulanmıştır. Kemal Bey'in 2 Aralık 1918 tarihinde Beşinci Şubede vermiş olduğu ifadesinde, İaşe Nezareti hakkında *“İaşe Nezareti ihtikâr ve su-istimal yollarına mani olmak için teşkil edilmiş idi, hatta bu meselenin önüne geçmek için esbabını istikmâl eyledik, fakat Cenab-ı Hak bu tedabiri tatbika imkân vermeden, kabineden çekildik”*¹⁶⁹ sözlerini söyleyerek nezaretin kuruluş amacını belirtmiştir.

Kemal Bey'e bu tahkikat sırasında hazineyi zarara uğrattığı iddialarına açıklık getirilmesi istendiğinde ise, buğday ve çeşitli maddelerin teminini sağlamak için iki buçuk milyon lirayı bu amaç ile kullandığını ve bir sözleşme yaparak mal almak suretiyle parayı yatırdığını söylemiştir. İfadesinde sulh olunacağı varsayılarak değil, savaşın devam edeceği düşünülerek sağlam bir şekilde örgütlenilmesi gerektiğini söylemiş ve özellikle de pahalılık değil, kıtlık karşısında olunduğunu vurgulamıştır.¹⁷⁰ Ayrıca İstanbul'da ihtiyaçlar için stok bulundurmak istendiğini, bunun temini için Anadolu'dan gelecek olan malın tek başına yeterli olmaması nedeniyle Romanya'dan ve Ukrayna'dan gıda maddeleri getirtileceğini eklemiştir. Nitekim gelecek olan mallar için Basri Bey temsil niteliğinde Romanya'ya, Mithat Bey'de Ukrayna'ya murahhas olarak atanmıştır.¹⁷¹

Hariciye Nezareti'nden 9 Haziran 1918'de Bükreş Valisi'ne gönderilen bir telgrafta Kemal Bey'in Köstence üzerinden Bükreş'e gideceği belirtilerek, yolculuğu sırasında kendisine kolaylık sağlaması istenmiştir.¹⁷² Kemal Bey'in Nezaret kurulmadan hemen önce Romanya'ya yapmış olduğu ziyaret bu ülkeden sağlanacak gıda maddeleri ile ilgili olarak değerlendirilmektedir.

Kemal Bey, memurlara erzak dağıtımını hususuna önem vermiş ve bu konunun üzerinde fazlasıyla durmuştur. Devlet memurlarının savaş sebebi ile maaşlarının düzenli olarak ödenmemesi gibi sıkıntılar yaşamaları sebebiyle Nezaret'in memur kesimine eşya ve

¹⁶⁹ Kocahanoğlu, O.S. (1998). İttihat-Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması (1918-1919), Temel Yayınları, İstanbul, s.456.

¹⁷⁰ Kocahanoğlu, a.g.e, 1998, s.460-461.

¹⁷¹ Tekeli-İlkin, a.g.m, 2000, s.1171-1172.

¹⁷² BOA, HR.İD., 84/23

erzak yardımı yapacağını söylemiştir.¹⁷³ Uzun süren savaş neticesinde memur kesimi dışında sıkıntı yaşayan ve “muhtacın sınıf” olarak ifade edilen kesim için de aşhaneleri kurulacağını ve bu konu ile ilgili İaşe Nezareti’nin Hilal-i Ahmer ile birlikte hareket edeceğini, Hilal-i Ahmer’in bulunamadığı bölgelerde Nezaret aşhanelerinin ihtiyaç sahiplerinin yanında olacağını ifade etmiştir. Daha önce İaşe Heyeti başkanlığı görevinde bulunan Kemal Bey, cüz’i miktar karşılığında ihtiyaç sahiplerine hizmet için 25 kadar aşhane açıldığını belirtmiştir. Aşhanelerini sayısını çoğaltma hedefinde olduklarını 100 bin kadar ihtiyaç sahibine yemek verebilmek ümidiyle aşhane açılacağını söylemiştir.¹⁷⁴ Kemal Bey, savaş sebebiyle yoksullaşan çevreler için yardım sağlayarak halkın iaşesini belirli ölçülerde sağlamayı hedeflemiştir.

Kemal Bey’in memur kesimine verdiği önem belgelere de yansımıştır. Her ay düzenli bir şekilde memurlara gaz, şeker gibi iaşe maddelerinin verilmesine dair Eskişehir Mutasarrıflığı’ndan alınan belge¹⁷⁵ Kemal Bey’e iletilmiştir. Bir başka örnek ise narhın yüksek olması sebebiyle geçim sıkıntısı içerisinde olan Gülnar kazası memurlarının Kemal Bey’e vaziyetlerini bildirdikleri belgedir.¹⁷⁶

İaşe Nezareti fazla uzun ömürlü olmamıştır. Savaşın kaybedilmesi ile 7 Ekim 1918’de Talat Paşa kabinesinin istifa etmesiyle birlikte Kemal Bey’in İaşe Nazırlığı son bulmuştur. Sonrasında ise Nezaret kaldırılarak iaşe vazifesi İaşe Umum Müdürlüğü’ne devredilmiştir.¹⁷⁷

Kemal Bey bir buçuk ay kadar kısa süren İaşe Nezareti görevinde, nezaretin yararlı ve başarılı bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için yapmayı düşündükleri, bir belge Asım Süreyya (İloğlu) vasıtası ile günümüze ulaşmıştır. Asım Süreyya, Kemal Bey’in yakın adamlarından biri olan Kör Ali İhsan (İloğlu) Bey’in kardeşidir. Bu belgeyi araştırmalarında ilk defa İlhan Tekeli ve Selim İlkin¹⁷⁸ kullanmışlardır. Adı geçen belgede;

¹⁷³ Tanin, “İaşe Teşkilatı Etrafında- İaşe Nazırının Matbuata Beyanatı-Memurla Erzak Tevzi”, 25 Ağustos 1918, s.2.

¹⁷⁴ Tanin “İaşe Teşkilatı Etrafında- İaşe Nazırının Matbuata Beyanatı- Muhtacın İçin Aşhaneler”, 25 Ağustos 1918, s.2.

¹⁷⁵ BOA, DH.İ.UM, 20/10

¹⁷⁶ BOA, DH.İ.UM, 20/10

¹⁷⁷ Tunaya, a.g.e, 1989, s.557.

¹⁷⁸ Tekeli- İlkin, a.g.m, 2000, s.1175-1157.

İlk olarak Kemal Bey, İaşe Nezaretî'nin kurulmasının vaziyetten dolayı zorunlu bir hal aldığını izah etmiş ve Nezaret' in savaş zamanında teşkil edilerek kuruluş gayesinin askerin ve halkın ihtiyaçlarını sağlamak olduğunu belirtmiştir. İthalat ve ihracat hakkında, ihracatın çok az olduğunu ve dışarıdan fazla borç alındığını vurgulamıştır. Nakliye araçlarının sınırlı olması ve ihtiyaca göre kullanılmama konusuna da dikkat çekmiştir. Savaş sebebiyle askerin müdahale etmesiyle iktisadiyeyi bazı konularda zarara uğrattığını sermaye sahipleri ve işçi arasındaki münasebeti ihlâl ederek üretimde azalmaya yol açtığını belirtmiştir. İaşe Nezaretî'nin kurulduğu zamanda ithalat yapılan devletler Ukrayna, Romanya ve düvel-i merkeziye olduğunu bu iki ülkeden mal satın alımı ve dağıtımı gibi işlerin İaşe teşkilatı elinde bulundurulacağını ifade etmiştir. Düvel-i merkeziye ülkeleri için dikkate alınacak üç husus üzerine durmuştur. Bunlardan ilki, malzeme ve araçlardan işlenmeyecek olanları verip yerine işlenmiş şeyler almak, ikincisi nakliye araçlarının sınırlı olması sebebiyle önemine göre ihtiyaçların teminini sağlamak, son olarak ise, daha önceden bu ülkelerden gelen malların bizim ülkemizde fazla fiyata satılması sebebiyle Nezaret'in uygun görmediği ithalat ve ihracata engel olmak.¹⁷⁹

Bu bilgilere ilave olarak İaşe Nezaretî'nin yapısı ve vazifelerine ilişkin olarak ticari ve idari işlemlerinden, nakliye araçlarından, balıkçılık ve yakıt şubesinin faaliyetlerden bahsetmiştir. Ticari işlemlerle ilgili şubeler; eşya, gıda, tekstil, hububat, çeşitli araç ve gereçler konularında düzenlenmiştir. Balıkçılık için Karadeniz ve Marmara'da açık deniz balıkçılığı yapılması düşünülse de, gerekli tesis sağlanamadığı için bu gerçekleştirilememiştir. Yakıt meselesi ile ilgili olarak, maden kömürü üretiminin kısıtlılığı ve odun kömürünün ihtiyacı karşılamaması gibi nedenlerden dolayı ormanlardan istifade etme mecburiyeti ortaya çıkmıştır. İhtiyaçların ortaya konulması hususları ile ilgilenen idari işler kısmında ise, ihtiyaç sahiplerine, memurlara, hastanelere, hayvanlara verilecek olan gıdanın sağlanması ve aynı zamanda askerin ihtiyaçlarının da temin edilmesi ile ilgili faaliyetler yürütülmektedir. Nezaret içerisine Muvazene Müdürlüğü de kurulması planlanmış ancak gerçekleştirilememiştir.¹⁸⁰

İaşe Meselesi tüm savaş boyunca en önemli meselelerden biri haline gelmiş, belediye, askeriye ve Kara Kemal Bey yönetiminde sürekli olarak el değiştirerek ve farklı

¹⁷⁹ Tekeli- İlkin, a.g.m, 2000, s.1175-1176.

¹⁸⁰ Tekeli- İlkin, a.g.m, 2000, s.1177-1183.

yöntemler kullanılarak en çok eleştirilen konulardan biri olmuştur. Bu sebeple halka gazeteler aracılığı ile faaliyetler hakkında açıklamalar yapılmasına gerek duyulmuştur. Nezaretin kurulması ve Kemal Bey'in başına geçmesi aynı zamanda harbin son zamanlarına denk geldiği için plan ve projeler tam olarak gerçekleştirilememiştir.

3.4.1. Kara Kemal Bey'in Kurduğu Şirketler

II. Meşrutiyet ile birlikte İttihat ve Terakki yönetiminde etkili olmaya başlamıştır. Meşrutiyetin getirmiş olduğu ortam ile yaşanan olayların halka anlatılması ve bilinçlendirilmesi gibi hususlardan gazete ve dergi sayılarında önemli artış görülmüştür. İttihatçıların Maliye Nazırı olan Cavid Bey, uygulamak istediği düşünceler ve ekonomik politikalar ile önemli bir isim olarak yer almıştır. Cavid Bey, ancak serbest ticaret uygulaması ile Osmanlı ekonomisinin düzeleceği düşüncesiyle liberal ekonomi yapısını savunmuştur. Bu görüşü destekleyen en önemli yayın organlarından biri olan Ulum-ı İktisadiyye ve İçtimaiyye Mecmuası'nın da kurucuları arasında yer almıştır.¹⁸¹ Liberalizm politikası uygulamada, Osmanlı toplumunda ticari hayatta etkin olan gayr-i müslimlerin daha da gücünü arttırıp, Müslüman esnafın zayıflaması ile çok fazla etkili olamamıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, ekonominin azınlıklar elinde olmasından ve Türk-Müslüman unsurun bu konuda arka planda kalmasından memnun değildi. Balkan Harbi esnasında yaşanan kayıplar ve bunun getirdiği ağır sonuçlar ile Türkçülük fikrinin güçlenmesine yol açmış ve azınlıklara olan güven sarsılmıştı. Bunun sonucunda İttihatçıların millî ekonomi yaratma fikri hız kazanmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ithalatın durma noktasına gelmesi Osmanlı Devleti'ni daha çok ülke içerisinde üretilen ürünler ile idare etmek durumunda bırakmıştır. Bu da savaş sırasında etkili olacak olan “Millî İktisat” politikasını ön plana çıkarmıştır. Kara Kemal Bey, İttihatçıların yürüttüğü bu politikanın en önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde gazete ve dergilerin sayısının artması ülke içinde yaşanan ekonomik sıkıntıların, ticarete ve millî iktisat görüşüne verilen önemin yayın organları ile halka anlatılmasına ve bu konuda girişimlerin teşvik edilmesine olanak sağlamıştır.

¹⁸¹ Ergin, K. (2017). İttihat ve Terakki Döneminde Milli İktisat Anlayışı (1913-1918), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cilt 1, Sayı 1, s.116.

Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası ve yayın organı olan Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi'nin bu alandaki faaliyetleri etkili olmuştur.¹⁸²

Türkçü aydınlar da İttihatçıların millî ekonomi düşüncesini gazete ve dergilerde yazdıkları yazılar ile desteklemişlerdir. Tekin Alp¹⁸³, bu konudaki fikirlerinin oluşmasında Almanca olarak okuduğu eserlerden etkilenmiş ve “İktisadiyat Mecmuası”nın ilk sayısında yer alan yazısında “Mecmuamızın Mesleği: Millî İktisada Doğru” yazısı ile ilerlemenin sadece milliyet ilkesi ile olacağından ve bu konuda Almanların örnek alınması gereğinden bahsetmiştir.¹⁸⁴ Tekin Alp ile aynı görüşü paylaşan Ziya Gökalp de, İktisadiyat Mecmuası'ndaki “Millî İktisat Nasıl Vücuda Gelir”¹⁸⁵ ve Yeni Mecmua'daki yer “Türkçülük ve Türkiyecilik”¹⁸⁶ başlıklı yazıları ile millî iktisat hakkındaki fikirlerini ve bu konu ile ilgili izlenilmesi gereken yolları paylaşmıştır.

Yusuf Akçura da millî iktisat düşüncesini destekleyen ve gerekliliğini savunan Türkçü aydınlar arasında yer almış ve görüşlerini şu şekilde belirtmiştir.

“İntibâh-ı iktisadinin asıl en mühim ciheti, sanat ve ticareti hor gören, ve bir Osmanlı Türküne layık meşgale ancak askerlikle memurluktur diyen hatalı ve zararlı zihniyetin değişmesidir. Osmanlı saltanatında Türk burjuvazisi hemen yok gibiydi. Zavallı Lehistan Krallığı'nda olduğu vechile, Türkiye'de dahi burjuvazi sınıfını mahkum unsurlar teşkil ediyordu. Osmanlı yalnız sipahi ve memurdu. Hâlbuki zamanımız devletlerin temeli burjuvazidir.”

Türklerin de artık kendi millî burjuvasını oluşturması gerektiğini sadece köylü ve memurlardan meydana gelen bir toplumun uzun süre varlığını sürdüremeyeceğini söylemiştir.¹⁸⁷

İttihat ve Terakki'nin uyguladığı millî iktisat politikası birçok kişi tarafından destek görmeye devam etmiş, ancak belirli kesimler tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Bu duruma açıklık getirmek isteyen Türkiye'nin İsveç Sefiri Hüseyin Cevat Bey de basına

¹⁸² Toprak, a.g.e, 1982, s.41-50.

¹⁸³ Tekin Alp (1883-1961). Asıl adı Moiz Kohen'dir. Serez'de doğdu. 1905'de İttihat ve Terakki'ye üye oldu. 1908'den itibaren İTC'ye yakın yayın organlarında yazılar kaleme aldı. Kılıç, M. Tekin Alp, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tekinalp-1883-1961/> Erişim Tarihi: 06.09.2022

¹⁸⁴ Tekin Alp, İktisadiyat Mecmuası, “Mecmuamızın Mesleği: Milli İktisada Doğru” Cilt 1, Sayı 1,8 Şubat 1331, s.1.

¹⁸⁵ Bkz. Ziya Gökalp, İktisadiyat Mecmuası “Millî İktisat Nasıl Vücuda Gelir”, Cilt 1, Sayı 33, 24 Teşrisani 1332, s.1

¹⁸⁶ Bkz. Ziya Gökalp, Yeni Mecmua, “Türkçülük ve Türkiyecilik”, Cilt 2, Sayı 51, 4 Temmuz 1918, s.482.

¹⁸⁷ Yusuf Akçura, Türk Yurdu, “1329 senesinde Türk Dünyası” 3 Nisan 1330, Cilt 6, Sayı 3, s.2102.

vermiş olduğu beyanatta, “*milli ticareti geliştirmeye ve yeni kurulan Türk şirketlerini desteklemeye çalışıyoruz*” sözleri ile konuya ılımlı yaklaşarak, hedeflerinin ticari bağımsızlıklarını elde etmek olduğunu bunun farklı algılanmasının yanlış olacağını söylemiştir.¹⁸⁸

İttihatçıların benimsemiş olduğu Millî İktisat görüşünün yaygınlaşması ve yapılan teşvikler anonim şirketlerin kurulmasında da kendini göstermiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu koşullarda Osmanlı Devleti’nde kurulan anonim şirketlerin sayısında önemli artış meydana gelmiştir. 1908 yılına kadar Osmanlı Devleti sınırları içerisinde 86 anonim şirket bulunurken, bu sayı 1918 yılında 236’ya kadar yükselmiştir. Bu şirketlerin çoğunluğunu Müslüman-Türkler kurmuştur.¹⁸⁹

1913 ve 1918 yılları arasında 123 anonim şirketin kurulduğunu söyleyen Rahmi Çiçek, bu şirketlerden 52’sinin Anadolu merkezli olduğunu ve 19 anonim şirketin açıldığı Konya’nın bu konuda ilk sırada yer aldığını belirtmiştir.¹⁹⁰

Müslüman-Türk unsurun iktisadi yaşamda yer almasını ve millî şirketlerin kurulmasını destekleyen ve savaş sırasında iâşe işleri ile ilgilenen Kara Kemal Bey, bu konuda da öncülük ederek, yeni şirketler kurmuş ve milli iktisat politikasının en önemli isimlerinden biri haline gelmiştir. Bu dönemde onun tarafından kurulan şirketlere “Kara Kemal Şirketleri” denmiştir.¹⁹¹

Zafer Toprak’a göre, savaş döneminde Türk-Müslüman sınıfın güç kazanması için Şehremaneti vasıtasıyla esnaf cemiyetlerine önemli tutarlarda para aktarımı sağlanmıştır. Bu sayede Kemal Bey kuracağı millî şirketlerin teşkili için devletin para yardımına ihtiyaç duyulmadığını söylemiştir.¹⁹²

İâşe bölümünde bahsedildiği gibi, millî şirketlerin sermayeleri Kara Kemal Bey’in denetiminde bulunan ve savaş sırasında İstanbul’un iâşesinin sağlanması işini

¹⁸⁸ Feroz Ahmad, a.g.e, 1985, s.65.

¹⁸⁹ Zafer Toprak, a.g.e, 1982, .57-58.

¹⁹⁰ Çiçek, R. (2000). ‘İttihat ve Terakki’nin Milli Sermaye Oluşturma Girişiminde Taşra Örneği’ Yeni Türkiye, Cilt 6, Sayı 32, s.307-308.

¹⁹¹ Ulu, C. (2013). “I.Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul’da Yaşanan Sosyal ve Ahlaki Çözülme (1914-1922)”, Tarih Dergisi, İstanbul, Sayı 58, s.94.

¹⁹² Toprak, a.g.e, 2016, s.183.

üstlenen, başkanlığını Ekmekçiler Cemiyeti kâtibi İzzet Bey'in yaptığı Heyet-i Mahsusa-i Ticariye tarafından elde edilen kazançlar ile sağlanmıştır.¹⁹³

Kara Kemal Bey'in öncülüğünde kurulan ilk millî şirket, "Anadolu Millî Mahsulat Şirketi" olmuştur. 23 Ağustos 1915 yılında kurulan şirketin sermayesinin bir kısmı Heyet-i Mahsusa-i Ticariye'den sağlanırken, 200.000 liralık kısmı da Anadolu tüccarı tarafından karşılanmıştır. Şirketin millî değer sağlaması için hisse sahiplerinin Osmanlı uyruğundan olması nizamnamede özellikle belirtilmiştir. Şirketin kuruluş amacı ve faaliyetleri Konya, Ankara, Bağdat demiryolu üzerinde üretimi yapılan tahıl tiftik, yün, deri, afyon gibi ürünlerin alım satımı üzerine olmuştur.¹⁹⁴ Kemal Bey, şirketin ülke içinde ve dışında rağbet görmesi ile Kantariye ve Ekmekçiler şirketinin kurulmasına da vesile olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁵

İkinci olarak kurulan şirket, "Millî Kantariye İthalat Anonim Şirketi" olmuştur. Anadolu Millî Mahsulat Şirketi'ne tüccarların katılımını teşvik ettiğini söyleyen Kara Kemal Bey, bu şirkette İstanbul bakkallarının pay sahibi olduğunu ifade etmiştir. 200.000 lira sermaye ile kurulan bu şirketin yarı sermayesi İstanbul bakkallarına verilen hisse senetlerinden sağlanmıştır.¹⁹⁶ Şeker, pirinç, yağ kahve gibi gıda maddelerinin ithalatını sağlarken, aynı zamanda bunları İstanbul bakkallarına dağıtarak savaş döneminde bu ürünlere ulaşmakta zorluk çeken halkın ihtiyaçları karşılanmak istemiştir. Şirketin en önemli faaliyetlerinden birisi şeker ithalatıdır.¹⁹⁷ Kantariye Şirketi Müdürü Bekir Bey, şeker dağıtımının belirli usulleri olduğunu ve Bakka Esnaf Cemiyeti'nin getirdiği listelere göre bakkallara dağıtımını sağlanarak, bu işlem pusulalar ile takip edildiğini ve bu yolla fazla alımın önüne geçtiklerini söylemiştir.¹⁹⁸

Kemal Bey'in kurulmasında ön ayak olduğu üçüncü şirket olan "Millî Ekmekçi Anonim Şirketi" 100.000 lira sermaye¹⁹⁹ ile kurulmuştur. Yarı sermayesini sağlayan ekmekçiler şirkete ortak edilmiş, sermayenin diğer yarısı ise, Heyet-i Mahsusa-i Ticariye'den sağlanmıştır. Ancak bu sermaye ekmekçi esnafına satılan undan çuval

¹⁹³ Demir, Z. (2003). İttihat ve Terakki Dönemi İktisat Politikaları Tartışmaları, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003, Doktora Tezi, s.191.

¹⁹⁴ Toprak, a.g.e, 2016, s.175-176.

¹⁹⁵ Tanin "İaşe Meselesi", 15 Ekim 1916, s.2.

¹⁹⁶ Tanin, "İaşe Meselesi", 15 Ekim 1916, s.2.

¹⁹⁷ Rahmi Akbaş, a.g.e, 2021, s.240.

¹⁹⁸ Selma Ilıkan-Faruk Ilıkan. (2005). Ankara İstiklal Mahkemesi, Simurg, s.534-535.

¹⁹⁹ Feroz Ahmad, a.g.e, 1985, s.66.

başına 40 para alınması karşılığında sağlanmıştır.²⁰⁰ Şirketin kuruluş amacı halkın temel gıda maddelerinden olan un ve undan üretilen besinlerin alım ve satımını yapmak ve halkın ekmeğe ulaşmasını kolaylaştırmak olarak tanımlanmıştır.

Kemal Bey'in öncülüğünde kurulan dördüncü şirket ise, 100.000 lira sermayeli "Millî Mensucat Şirketi'dir". Şirketin amacı yün, pamuk, keten, kenevir, iplik gibi kumaş hammaddelerinin teminini ve üretimini gerçekleştirmektir.²⁰¹

Kurulan bu dört şirketin kazançları ile de "Millî İktisat Bankası"nın kurulması sağlanmıştır. Adı geçen banka, şirket kazançlarından sağlanan 400.000 lira ve halktan toplanan 600.000 lira yani 1.000.000 lira sermaye ile oluşturulmuştur.²⁰² Hüseyinzade Ali Bey İstiklal Mahkemesi muhakemesi sırasında Millî İktisat Bankasında heyeti idare azası olduğunu, bankanın kurucuları arasında Kemal Bey'in de yer aldığını, ancak bankanın tamamen ona ait olmadığını söylemiştir.²⁰³

Şirketlerin kazançları ile ayrıca vakıf kurulması fikri İttihat ve Terakki'nin 1916 yılındaki kongresinde görüşülmüştür. İttihat ve Terakki kâtibi mesullerinden ve Kemal Bey'in yakın adamlarından biri olan Fatih Kâtibi Mesulü Vehbi Bey Ankara İstiklal Mahkemesi'nde verdiği ifadede; ekmek dağıtımında 700.000 lira tutarında kazanç elde ettiklerini ve bunun 400.000 lirası ile bankanın kurulduğunu söylemiştir. Kemal Bey'in "*ekmek tevziatından halka iadesi mümkün olmayan miktar ile ne yapılması gerekiyor ise onu yapalım*" diyerek bunu kongreye sunduğunu, bunun üzerine darülfünun yapmak gibi birçok fikir öne sürüldüğünü söylemiştir. Ancak Kemal Bey, dile getirilen görüşler sonrasında harpten sonra birçok fukara ve ihtiyaç sahipleri bulunacağını, "*müsaade ederseniz bu parayı vakfedelim ve bankadan gelecek nema ile esnaf divanının da vereceği karar ile esnafa muavenet etmek üzere bir vakıf*" kurulması istediğini ifade etmiştir. Vehbi Bey, vakıfnamede, Kemal Bey'in de isteği üzerine kurucuları arasında yer aldığını belirtmiştir.²⁰⁴

²⁰⁰ Can, A. (2022). 'Mütareke Dönemi'nde İttihatçıların Tasfiyesi, Mavi Atlas, 2022, 10 (1), s.5-6.

²⁰¹ Sertel- Yedek, a.g.m, 2015, s.388.

²⁰² Tunaya, a.g.e, 1989, s.337.

²⁰³ Dünya, "Hüseyinzade Ali Bey'in Muhakemesi", 15 Ocak 1957, s.4.

²⁰⁴ Dünya, "Katibi mesullerden Vehbi Bey sorguya çekiliyor", 9 Şubat 1957, s.4.

Yine Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan Kantariye Şirketi Müdürü Bekir Bey, iâşeden tahsil edilen paranın bir kısmı ile şehit çocuklarının yetiştirilmesi, bir kısmı ile de Müslüman esnafın ilerlemesi amacıyla iki vakfın kurulduğunu söylemiştir.²⁰⁵

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi sonrasında Damat Ferit Paşa hükümetinin çıkarmış olduğu kararname ile savaş esnasında iâşe meselesini çözmek ve millî bir ekonomi yaratmak düşüncesinde olan Kara Kemal Bey tarafından kurulan millî şirketlere el konulmuştur.²⁰⁶ Malta Sürgünü sonrasında İstanbul'a dönen Kemal Bey, kanunun süresi dolması üzerine şirketlerin pay sahiplerine devredilmesini sağlamış, kendisi ise geri planda kalmak istemiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'da "Millî Ticaret İthalat" ve "İhracat Anonim Şirketleri" kurulmuş ve kurucuları arasında Kemal Bey'in arkadaşlarından Ali İhsan, Sami ve Hüseyin Beyler de yer almıştır.²⁰⁷ 1926 Ankara İstiklal Mahkemesi davalarında şirketler tekrar gündeme gelmiştir.

3.4.2. Harp Zenginleri Meselesi

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte savaşın getirmiş olduğu olağanüstü şartlar, üretimin azalması, diğer ülkeler ile ticaretin sağlanamaması, temel gıdalara ulaşım gibi iâşe sıkıntılarının yaşanmasına neden olmuştur. İttihat ve Terakki'nin millî iktisat politikası sayesinde millî şirket sayısı artmıştır. Bu sırada ortaya çıkan bazı yolsuzluklar ve karaborsacılık faaliyetleri halkın çoğunu yoksullaştırırken bir kısmını da zenginleştirmiştir. İâşe meselesinde bahsedildiği gibi, Kemal Bey eleştirilere ve yolsuzluk iddialarına karşı bir izahatname hazırlayarak İttihat ve Terakki Cemiyeti Kongresi'ne sunmuştur.

Harbin doğurduğu sonuçlar ve hükümet tarafından yürütülen politikalar, gazete ve dergilerde işlenmiş, hatta romanlara konu olmuştur. Bu konuda İttihatçıların haksızlığa uğradığını düşünenler ve meseleye daha ılımlı yaklaşanlar yanında, çok sert eleştirilerde bulunan isimler de olmuştur.

Yalman, savaş zamanı iâşe meselesinin yürütülmesi hakkında; "*keyfi ve başıbozuk hareketler*" yorumunu yaparak, Kara Kemal Bey ve Askeri Levazım Başkanı İsmail Hakkı Paşa'yı eleştirmiştir. Yalman'a göre bu iki isim arasında yaşanan çekişme,

²⁰⁵ Selma Ilıkan-Faruk Ilıkan, a.g.e, 2005, s.533.

²⁰⁶ Tunaya, a.g.e, 1989, s.557.

²⁰⁷ Ercan Tatar, a.g.t, 2007, s.90.

İttihat ve Terakki içerisindeki sivil ve askeri kesimin arasındaki rekabetin bir örneğini gösteriyordu.²⁰⁸

İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan Tanin başyazarı Muhittin Birgen, “*Bir taraftan en yüksek vatanperverlik derecesine kadar çıkan hislerin yanı başında, cephenin dört adım gerisinde en korkun kazanç hırslarının da hayata saldırışlarını gördük*” sözlerinin yanında, harbin getirmiş olduğu ekonomik vaziyetin tüm dünyada ağır olduğunu da söylemiş ve harp zenginlerinin az sayıda olduğunu, asıl İttihatçıların savaş başlangıcında hangi ekonomik vaziyetler ise savaş sonrasında da aynı vaziyette olduklarını belirtmiştir. Ayrıca İttihatçılarla ilgili yapılan yolsuzluk iddiaları ve suçlamaların, muhalifler tarafından kışkırtılarak dedikodulara dönüştürüldüğünü ve İttihatçılara haksızlık yapıldığını da eklemiştir.²⁰⁹

Millî İktisat politikasını destekleyen Tekin Alp, savaşın son dönemlerinde uygulama konusunda eksikliklerin olduğunu söyleyerek eleştirmiştir. İktisadiyat Mecmuası'nda yayınlanan “*Gala-yı Eshar ve İhtikâr*” yazısı ile savaş döneminde ortaya çıkan karaborsacılık ve vurgunculuk olaylarına değinerek savaş zamanında ekonomik sıkıntıların olabileceğini ve hükümetin bu konudaki işlerinin kolay olmadığını ancak hükümetin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi gerektiğini söylemiştir.²¹⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden olan Dr. Nazım Bey kendisiyle yapılan bir görüşmede, İttihatçıların millî iktisat politikasının destekçisi olmuş ve bu konuda olumlu sözler söylemiştir. Savaş döneminde memleketin zenginleştiğini ve İzmir'den örnek vererek savaş öncesinde rıhtımda sıralı kahvehaneler bulunurken artık yerlerinde iş yerleri ve şirketlerin bulunduğunu ifade etmiştir.²¹¹

I. Dünya Savaşı'nın son yıllarında ekonomik sıkıntıların yanında psikolojik olarak da sıkıntılar çeken halk ve aydınlar hükümeti sorumlu tutarak bazı kimseleri eleştirmişlerdir. Yunus Nadi, Tasvir-i Efkâr'da yayınlanan “*Yeni Zenginler Meselesi*” başlıklı yazısında, Balkan Savaşları ve sonrasında I. Dünya Savaşı ile durma noktasına gelen ticari faaliyetlerin yeniden canlandırılması amacıyla bazı kimselerce yapılan

²⁰⁸ Yalman, a.g.e, 1997, s.322-323.

²⁰⁹ Birgen, M. (2017). (Haz. Zeki Arıkan), İttihat ve Terakki'de On Sene, Kitap Yayınevi, İstanbul, s.330-331.

²¹⁰ Tekin Alp, “Gala-yı Eshar ve İhtikâr”, İktisadiyat Mecmuası, Cilt 2, Sayı 52, 19 Nisan 1333, s.3-4.

²¹¹ Toprak, a.g.e, 1982, s.411.

girişimlerin iktisadi hayata darbe vurduğunu ve bunların memleket için bir dert oluşturduğuna değinmiştir.²¹²

Refik Halit ise, Yeni Mecmua’da yazdığı “Harp Zengini” başlığı altındaki yazısında eleştirilerini daha ağır şekilde dile getirerek “*bizi daima iğrendiren, üzen, ürküten, bazen de öldüren iki mesele: harp zengini, tıfıslı bit...*” ifadelerini kullanmış ve harp zenginlerinin halkın çektiği sıkıntılardan beslendiğini söylemiştir.²¹³

Savaş döneminde iâşe meselesini çözüme kavuşturmak ve millî iktisat düşüncesini gerçekleştirmek için kurulan şirketlerin haksız kazanç elde ederek zenginleştiği iddia edilmiş ve eleştirilmiştir. 26 Nisan 1921 yılında Ahmet Fuad Bey’in Münih’te bulunduğu sırada Moskova’da olan Enver Paşa’ya göndermiş olduğu mektupta kendisinin cemiyet içerisinde para ile alakalı bir isteğinin olmadığını, “*para aşığı olsaydım, Mısır’da kalırdım. Veyahut Abbas Hilmi Paşa Berlin’den avdet ederken istasyonda istikbâl etmekle 10.000 Osmanlı lirası alabilirdim. Ve Merhum Talat Paşa’nın teklifi vechile Kara Kemal Bey ile ortak olmakla zengin olurum*”²¹⁴ sözleri ile ifade etmiştir.

Talat Paşa, yapılan eleştirilere karşı anılarında, Kemal Bey ve arkadaşlarının kurmuş oldukları şirketlerle hedeflerinin servet oluşturmak değil, haksız servet oluşturulmasına engel olmak olduğunu, bu durumun da çok sayıda düşman kazanmalarına yol açtığını vurgulamıştır.²¹⁵ İttihat ve Terakki üyelerinin maddiyata önem vermediklerini,

“maddi menfaatler hususunda tokgözlü, namuskâr, vatanperver ve fedakâr bir heyete Türkiye bundan sonra güç sahip olabilecektir. Bu heyet içinde fazla milliyetperver, asabi, tecrübesiz, sabit fikir sahipleri bulunabilir. Bu sıfatlar da bir fırka için gayet zararlı olabilir. Ancak bu heyete hırsızlık, namussuzluk isnat etmek pek büyük hıyanettir”²¹⁶

Sözlerini dile getirmiş ve İttihat ve Terakki’nin ülke içinde önemli işler yaptığını vurgulamıştır.

Tarık Zafer Tunaya, dönem içerisinde yürüttükleri ekonomik politikalar ile alakalı olarak Kara Kemal Bey ile yardımcıları Ali İhsan Bey ve Memduh Şevket (Esental)

²¹² Çavdar, a.g.e, 1984, s.416.

²¹³ Çavdar, a.g.e, 1984, s.416-417.

²¹⁴ Yamauchi, M. (1995). Hoşnut Olmamış Adam Enver Paşa, Bağlam Yayınları, İstanbul, s.192.

²¹⁵ Kabacalı, A. (1990). Talat Paşa’nın Anıları, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 176-177.

²¹⁶ Talat Paşa,(2021). Hatıralarım ve Müdafaam, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.49.

Bey hakkında; Kara Kemal Bey'in yerli malı ve alaturka metotlarından istifade ettiğini, ideolojik olarak Ali İhsan Bey'den, siyasal cephede ise Memduh Şevket Bey'den destek aldığını söylemiştir. Ayrıca Tunaya, *“Kara Kemal Bey hiçbir zaman teorisyen olmamıştır. Fakat savaş ekonomisinin ve az gelişmişliğin hastalıkları ile mücadelede izlenecek usulleri ararken isabetsiz sayılamayacak reçeteleri de yazmak cesaretini göstermiştir”* diyerek, Kara Kemal'i destekleyen bir duruş ortaya koymuştur.²¹⁷

Hükümete yöneltile eleştiriler ve halk içinde yaşanan huzursuzluk ortamından dolayı karaborsacılık ve vurgunculuk faaliyetlerine yönelik olarak *“İhtikârın Men-i Hakkında Kanuni Muvakkat”* adı ile geçici kanun çıkarılmıştır. Bu amaçla kurulan komisyonun başında Talat Paşa, üyeleri arasında da Hüseyin Cahit, Dr. Nazım gibi isimler yer almıştır. İhtikâr faaliyetlerini önlemek ve caydırıcı kılmak için çıkarılan bu kanunda hapis veya para cezası öngörülmüş olmasına rağmen karaborsacılığın önüne geçilememiştir.²¹⁸ 13 Aralık 1919 tarihinde bir defaya mahsus olmak üzere savaş döneminde elde edilen olağanüstü kazançlar üzerine *“Harp Kazançları Vergisi”* çıkarılmış²¹⁹ ancak bu da harp zenginleri meseleleri ile ilgili eleştirilerin son bulmasında etkili olamamıştır.

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile İttihat ve Terakki üyelerinin yargılanma süreci başlamıştır. Meclis-i Mebusan'ın Beşinci Şubesi ve Divan-ı Harbi Örfi'de yapılan yargılamalar ile Cumhuriyetin ilanı sonrasında 1926 yılında İzmir Suikastı davalarının görüldüğü İzmir ve Ankara İstiklal Mahkemeleri'nde ortak suçlamalardan birisi partinin uygulamış olduğu iktisadi faaliyetler üzerine olmuştur. Savaş döneminde yaşanan iâşe meselesi ile Kara Kemal Bey'in şirketleri ve yolsuzluk iddiaları, üzerinde durulan en önemli konulardan biri olmuştur.

²¹⁷ Tunaya, a.g.e, 1989, s.335.

²¹⁸ Tüzün, N. (2019). “Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Ortaya Çıkan Harp zenginlerinin Sabah, Tanin ve Vakit Gazeteleri'ne Yansımaları”, Tarih ve Gelecek Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Ağustos, 2019, s.378.

²¹⁹ İnceoğlu, E. (2015). Osmanlıda Milli İktisat Uygulamaları ve Harp Zenginleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksel Lisans Tezi, İstanbul, s.104.

4. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE VE SONRASINDA KARA KEMAL BEY

4.1. Karakol Cemiyeti

4.1.1. Karakol Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile Mütarekenin hükümlerine dayanarak İtilaf Devletleri Osmanlı topraklarını işgal etmeye başlamışlardır. İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a gelmeleri ve buradaki azınlıkların taşkın faaliyetlerde bulunmaları, hükümetin de yaşanan olaylara sessiz kalması, askeri kesimin, esnafların ve halkın örgütlenme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu tür örgütlenmelerden biri de Kara Kemal'in de kurucuları arasında yer aldığı Karakol Cemiyeti'dir.²²⁰

Mütareke sonrasında İttihat ve Terakki üyelerinden bir kısmı memleketi terk etmek zorunda kalmış bir kısmı da ya merkezde kalmış ya da Anadolu'ya geçmiştir. Dâhilde kalan İttihat ve Terakki üyeleri, kendi teşebbüsleri ile Karakol Cemiyeti'nin kurulması ve Kuvay-ı Millîye teşkilatının oluşması için gayret göstermişlerdir.²²¹ Karakol Cemiyeti, Ermeni terör faaliyetlerine ve İstanbul'un işgal edilmesinden sonra İtilaf Devletlerine karşı Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketine silâh ve mühimmat, istihbarat ve insan sağlayarak destek vermek amacıyla kurulmuştur.

Mondros Mütarekesi'nin ardından İttihatçı liderlerin I. Dünya Savaşı sırasındaki uygulamalarından ve Ermenilerin göç ettirilmesi olaylarından dolayı yargılanmalarının gündeme gelmesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde endişe yaratmıştır. Aynı zamanda liderlere karşı suikast yapılacağı ihbarları gelmesi üzerine, 31 Ekim 1918'de İttihat ve Terakki'nin Şeref Sokağı'ndaki merkezinde bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda özellikle de Kara Kemal'in ısrarı ile liderlerin yurtdışına çıkmaları kararı alınmıştır.²²² Celal Bayar, anılarında Talat Paşa'nın ülkeden ayrılmak istemediğini, ancak Kemal Bey'in onu, müsait zamanı beklemek gerektiğine ve ileride

²²⁰ Yurtsever, S. Karakol Cemiyeti, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/karakol-cemiyeti/?pdf=3544> Erişim Tarihi: 06.09.2022

²²¹ Türk Tarih Kurumu Arşivi, Enver Paşa Koleksiyonu, 3/68

²²² Artuç, N. (2008). Cemal Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı, Türk Tarih Kurumu, s.334-335.

liderlere ihtiyaç duyulacağından gitmelerinin hem kendileri hem de kalan arkadaşları için daha iyi olacağına dair sözleri ile ikna ettiğini söylemiştir.²²³

İttihat ve Terakki liderleri (Enver, Talat ve Cemal Paşalar) Mondros Mütarekesi'nden sonra 2 Kasım gecesi Alman denizaltısı ile ülkeden ayrılmışlardır. İttihatçı liderlerin yurtdışına gitmeleriyle birlikte İstanbul'da kalan üyelerin birbirleri ile haberleşmelerini ve İttihatçıları bir arada tutarak emniyette olmalarını sağlamak amacıyla Talat Paşa, henüz gitmeden önce Kuruçeşme'deki Enver Paşa Yalısı'nda eski iâşe nazırı Kara Kemal Bey'e bir örgüt kurması için talimat vermiştir.²²⁴

Taylan Sorgun, Atatürk'ün hayatta olan yakınları ile görüşmeler sonucu hazırladığı kitabında; Talat Paşa'nın ülkeden ayrılmadan önce Kara Kemal Bey'e Mustafa Kemal Paşa'nın mühim bir işe koyulacağından söz ettiğini yardım isterse kendisine yardımcı olunması talimatını verdiğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın iyi bir kumandan olduğunu söyleyen Kara Kemal Bey, Talat Paşa'nın isteğini memnuniyetle karşılayarak elinden geleni yapacağını söylemiştir.²²⁵

Kara Kemal Bey, Talat Paşa'nın talimatını ve bu örgütün kurulması gerekliliğini İttihatçılardan olan Kara Vasıf Bey'e şu şekilde bildirmiştir:

“İngilizler, Ermeni sürgününe ve katline adı karışmış bulunan İttihatçıları birer birer tutuklamaktadırlar. Biz varlığımızı ancak bir teşkilatla korumak zorundayız. İttihatçılıkla sebat edecekler, gizli bir kuruluşla birbirlerine bağlanmalı ve bir parola kabul ederek birbirlerini tanımalıdırlar. Paşa ile aramızda –KARAKOL- kelimesi kararlaştırılmıştı. Bu ad, her ikimizin isimlerinin başında ‘KARA’ lakablarımızla müşterek bulunmaktadır. Bu parolayı (K.G) diye kısaltırsak, hem Talat Paşa'nın dediği olur hem de ikimizin remzini taşımış bulunur.”²²⁶

Cemiyetin kuruluş merkezi İstanbul'da bulunan Bab-ı Ali Caddesi Resne Fotoğrafhanesi'nde Baha Said Bey'in yazıhanesi olarak belirlenmiştir. Ancak cemiyetin kuruluşunda yer alan isimler her kaynakta farklı gösterilmiştir. Fethi Tevetoğlu, Baha Said Bey'den bizzat duyduğu bilgilere dayanarak, ilk ve asıl kurucularının Kurmay Albay Kara Vasıf Bey, Davavekili Refik İsmail Bey, Emekli Yüzbaşı Baha Said Bey olduğunu ifade eder. Yine Karakol Cemiyeti'nde yer alan

²²³ Bayar, a.g.e, 1997, s.89.

²²⁴ Tevetoğlu, F. (1988). Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.3-4.

²²⁵ Sorgun, T. (2020) Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2020, s.48-49.

²²⁶ Tevetoğlu, a.g.e, 1988, s.4-5

faaliyetlerine tanık olanlarla görüşmeler yapan Hasene Ilgaz da, ilk kurucuların bu üç isim olduğunu söylemektedir²²⁷. Galatalı Şevket Bey'in verdiği bilgiler ile de İhsan İdikut'un hazırlamış olduğu Türk Lavrensleri eserinde, kurucu olarak Şevket Bey'in adı geçer.²²⁸

Genel Kurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan eserde ise Karakol Cemiyeti'nin kuruluşunda yer alan isimler; Kara Vasıf, Galatalı Şevket, Kafkas Fırkası Kumandanı Kaymakam Kemalettin Sami, Kaymakam Edip Servet, Avukat Refik Bey olarak belirtilmiştir.²²⁹

Kara Kemal Bey, İttihatçılardan olan Baha Said, Ali Çetinkaya, Yenibahçeli Şükrü, Çerkes Reşid, Refik İsmail ve sevkıyatçı Rıza'yı örgüte katmıştır. Ardından Karadeniz Boğazı Kumandanı Erkânıharp Miralay Galatalı Şevket, İstanbul'da bulunan eski Kafkas Fırkası Kumandanı Erkânıharp Kaymakamı Kemalettin Sami, Erkânıharp Miralay Edip Servet, Piyade Kaymakamı Japon Rıza Karakol Cemiyeti'nde yer almışlar ve bu şekilde Merkez Heyeti ortaya çıkmıştır. Cemiyete bir de K.G simgesi ile mühürleri oluşturulmuş ve nizamnamesi de Kara Vasıf Bey tarafından yazılmıştır.²³⁰

Kara Vasıf, Baha Sait ve Refik İsmail Beyler, Mahmut Paşa Cami avlusundaki bir kahvede ilk toplantılarını gerçekleştirmiş ve ülkenin içinde bulunduğu vaziyet hakkında, *"bu işlerin sonu nereye varacak? Böyle seyirci mi kalacağız"* sorularını birbirlerine yöneltmişler ve çözüm olarak nelerin yapılacağı hakkında konuşmuşlardır. Cemiyet eski yazı ile ilk harfleriyle kaf-gayn olarak ifade edilmiştir.²³¹

Cemiyetin kuruluş tarihi ile ilgili olarak da farklı görüşler mevcuttur. Genel Kurmay Başkanlığı 3 Kasım 1919 tarihini göstermektedir.²³² Ancak cemiyetin faaliyetleri, dönemdeki gelişmeler ve belgeleri dikkate aldığımızda 1918 yılının Kasım ayından

²²⁷ Ilgaz, H. "Milli Mücadele'de varlığı gizli kalan bir cemiyet Kara-kol Cemiyeti", Tarih ve Edebiyat Mecmuası, 1 Ocak 1981, Yıl 17, Sıra No. 193, s.12.

²²⁸ İdikut, İ. (1953). Türk Lavrensleri, Öztürk Matbaası, İstanbul, s.13.

²²⁹ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı (1975).Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler Cilt VII, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, s.107.

²³⁰ Tansu, a.g.e, 1964, s.217-218.

²³¹ Yaşar Semiz- Ömer Akdağ. (2011). Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları, Çizgi Kitabevi Konya, s.58-59.

²³² Türk İstiklal Harbi, 1997, s.107.

daha önce kurulduğu tahmin edilmektedir. Baha Sait Bey'in sunmuş olduğu bir belgeye göre cemiyetin kuruluş tarihi olarak 20 Ekim 1918 gösterilmektedir.²³³

Karakol Cemiyeti başlangıçta İttihat ve Terakki mensuplarının lidersiz kalması sebebiyle ortak hareket etmeleri ve teşkilatlanmaları için kurulmuşken, daha sonra Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'ye destek sağlayan ve pek çok faaliyet sürdüren bir örgüt haline gelmiştir. Cemiyetin nizamnamesinin oluşturulmasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ilham alınmıştır. Karakol Cemiyeti'nin program ve tüzüğünde (Karakol Cemiyeti Teşkilat-ı Umumiye Nizamnamesi) cemiyetin kuruluş amacı belirtilmiştir. Nizamname 4 yaprak (8 Sayfa) olarak hazırlanıp broşür şeklinde İstanbul'da gizlice bir matbaada bastırılmıştır.²³⁴ Hasene Ilgaz'ın verdiği bilgilere göre Nizamnamenin ilk maddesinde cemiyetin amacı şu şekilde açıklanmıştır:

- 1- *“Karakol Cemiyeti, milletin vahdet, hürriyet ve hâkimiyeti mutlakasını ve vatanın, siyasi, coğrafi ve iktisadi tamamı ve istiklalini temin ve muhafazaya çalışır. İş bu mukeddesatı tabiiye-i milliye ve mülkiyeyi muhil bir nevi uhud, kuyud ve şurutu sureti katiyede red ve keenlem yekün ad ve ilan eder. İş bu hukuki milliye ve mülkiyeyi her mütecaviz ve müstevliye karşı silâh kuvvetiyle müdafaa ve muhafaza için KARAKOL Cemiyeti; milletin kudret ve hamiyeti milliyesine, âlemi islâmın salabet ve gayreti diniyesine, milletlerin hukuku tabiiyelerini teslim ve müdafaa eden teşkilatı beynelmileliyenin müzahareti medeniye ve necibanesine istinaden Türkiye'de bervechi ati teşkilatı icra ve ihzar eder.”*
- 2- *“KARAKOL Cemiyetinin Türkiye için bir merkezi umumisi ve doğrudan doğruya buna merbut olmak üzere her vilayet müstakil sancak ve pek mühim kaza merkezinde birer şubesi ve vilayet şubelerine merbut olarak liva merkezlerinde ve kaza şubelerine merbut olarak Nahiye ve köylerde birer şubeleri bulunur.”* Maddesi ile cemiyetin şubeleri hakkında bilgi verilmiştir.
- 3- *“Merkezi umumi azalarının şahısları ve adetleri ve mahal tarzı içtimaları, sureti intihap ve tavzifleri sureti mutlakada hafi ve mektum tutulur. Merkezi umumi dairelere, daireler kısımlara ayrılmış olarak umuru atiye ile mükelleftir.*

A- Siyaseti umumiye, istihbarat, umuru hariciye

²³³ Aslan, B. (2004). “Yeni Belgeler Işığında Karakol Cemiyeti, Uşak Kongresi ve Karakol Cemiyeti'nin Bolşeviklerle Yaptığı Anlaşma”, Atatürk Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, s.32.

²³⁴ Önal, S. (Haziran- 2003). “İşgal İstanbul'unun İlk Gizli Örgütlerinden Karakol Cemiyeti'nin Tüzüğü Günışığında!” Popüler Tarih, Cilt 3, Sayı 34, s.64.

B- Propoganda ve Karakol şubelerinin tesisi ve teşkilatı

C- Milli ordu ve muharebe çeteleri teşkilatı

D-Kuvve-i umumiye, esliha, mühimmat, malzeme tedarik ve ihzarı

E- Umuru maliye ve hesabiye

F- Nakliyat ve sevkiyat

G- Muharebe, muvasala

H- Meumelat-ı zatiye, mahakim ve umuru cezaiye’²³⁵ kısımlarına ayrılarak faaliyette bulunmuştur.

Cemiyetin 4. maddesine göre Merkezi Umumi beş temsilci seçecek ve ikisini “‘Temas Murahhası” unvanı ile tayin edecektir. Diğer murahhaslar bu iki kişi vasıtası ile dışarı ile irtibatta bulunabileceklerdir. 5. maddede ise, beş mesul murahhasan oluşan heyetin oluşturacağı ve her murahhasın dairenin başkanlığını yürüteceği belirtilmekte ve daireler hakkında bilgi vermektedir.²³⁶

Cemiyete dâhil olmak isteyen kişiler için ön araştırmalar yapıp, ardından katılım töreni düzenlendiği ve bu törende “siyah bir Türk bayrağına sarılı olan Kur’an-ı Kerim’e el basarak” yemin edileceği söylenirken, bazı araştırmacılar böyle bir törenin olmadığını ifade etmektedirler.²³⁷

İngilizlerin, İstanbul hükümetinden Ermenilerin tehcir ve iskânı sırasında görev alan İttihatçıların tutuklanmaları için baskı uygulamaları neticesinde savaş suçluları olarak nitelendirdikleri kişiler 16 Aralık 1918’de İstanbul’da Divan-ı Harb-i Örf-i Mahkemeleri kurularak yargılanmışlardır. 30 Ocak 1919 tarihinde aralarında Kara Kemal Bey’in de bulunduğu önde gelen İttihatçılardan ve eski nazırlardan oluşan 34 kişi tutuklanmıştır. Kemal Bey, yargılamalar devam ettiği sırada 28 Mayıs 1919’da Malta’ya sürgüne gönderilmiştir.²³⁸ Kemal Bey’in tutuklanmasının ardından cemiyet faaliyetlerini, milliyetçilerin İstanbul istihbaratı şeklinde çalışarak haberleşmeyi sağlayan Kara Vasıf ve Kemalettin Sami Beyler üzerine almıştır.²³⁹

²³⁵ Hasene Ilgaz, Kurtuluş Savaşı Belgeleri “‘Karakol Cemiyeti’nin Teşkilat-ı Umumiye Nizamnamesi” (Yayınlanmamış Dosya), TTK Kütüphanesi, Y/0643.

²³⁶ Hasene Ilgaz, a.g.e.

²³⁷ Bal, M.A. (2022) “Milli Mücadele’nin Gizli Teşkilatı: Karakol Cemiyeti (1918-1920)”, Türk Dünyası Araştırmaları, Cilt: 130, Sayı,256, s.111. s.111.

²³⁸ Sertel- Yedek, a.g.m, 2015, s.390-391.

²³⁹ Zürcher, a.g.e, 2021, s.130.

Yenibahçeli Şükrü Bey, Ali Bey (Çetinkaya) ile birlikte Bekirağa Bölüğünde bulunan Kara Kemal Bey’i ziyaret ettiklerini ve aralarında geçen konuşmalarında Kara Kemal Bey’in,

“Arkadaşlar, padişah ve hükümet İngilizlerin elinde birer kukla oyuncaktan başka bir şey değildirler. Onlardan memleket hesabına bir hareket beklemek hayal peşinde koşmaktır. Diğer taraftan hep biliyoruz, İngilizler İttihatçıları baş düşman telâkki ederler. En kısa bir zamanda bizi yok etmelerini bekleyebiliriz. Bu itibarla hiç zaman kaybetmeden milletin büyüklüğüne, hürriyet ve istiklâl aşkına, tarihi şuuruna dayanarak harekete geçmek zaruridir. Teşkilatı İstanbul’da tefsif etmek hatadır. İstanbul’da bir teşkilât mutlaka lazım olmakla beraber, asıl işe Anadolu’da başlamak, orada çalışmak muvafıktır.”²⁴⁰

dediğini aktarmıştır. Kara Kemal Bey yaptığı bu konuşmasıyla Karakol Cemiyeti’nin Anadolu’ya geçip mücadeleye oradan devam edilmesi istediğini ortaya koymaktadır.

Mustafa Kemal Paşa Karakol Cemiyeti ile ilişkiler hakkında Nutuk’ta; Karakol Cemiyeti’nin faaliyetlerinden Erzurum Kongresi kararlarının anlaşılması ve uygulanmasının sağlanmaya çalışıldığı esnada orduya, komutanlara ve subaylara dağıtılan cemiyetin tüzüğü ile haber alındığından bahsetmiştir. İstanbul’da bu kuruluşun faaliyetlerini Mustafa Kemal adına yürüttüğünün belirtilmesi Paşa’ya yakın olan komutanların bile tüzüğü okuduklarında şüpheye düşmelerine yol açmıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa, milletimizin kurtuluşu için açık olarak ortak çalışmalar yaparken ve kongreler düzenlerken, diğer bir yandan da gizli şekilde komitacılık faaliyetlerinde bulunamayacağını belirtmiştir.²⁴¹

Karakol Cemiyeti tüzüğünde gizli bir cemiyet olduğunun vurgulanması, genel merkez üyelerinin kim olduğu, sayıları, nasıl seçildikleri ve bunlara ne gibi görevler verildiği gibi bilgilerin gizli tutulması ve cemiyetin sırlarını açıklayanların idam edileceğinin düzenlenmiş olması (12.madde) orduda bir güvensizlik ortamının doğmasına yol açmıştır. Mustafa Kemal Paşa komutanları uyarmış, bu tüzükte yer alan maddeleri uygulamamaları gerektiğini, konuyu araştıracağını belirtmiştir.²⁴²

Sivas Kongresi’ne katılacaklar listesinde Kara Vasıf Bey’in ismi de yer almıştır. Erzurum Kongresinden sonra Sivas’a gelen Mustafa Kemal Paşa, bu işi yapanların

²⁴⁰ Yaşar Semiz- Ömer Akdağ, a.g.e, 2011, s.56-57.

²⁴¹ Gazi Mustafa Kemal Atatürk. (1981). Söylev (Nutuk), Cilt: I-II, Arpaz Matbaacılık, İstanbul, s.74-75.

²⁴² A.g.e, 1981, s.75.

Kara Vasıf Bey ve arkadaşları olduğunu anlamış ve burada Kara Vasıf Bey ile görüşmüştür. Bu görüşme Nutuk'ta:

“Sivas'ta Kara Vasıf Bey'e gizli merkezin gizli Başkomutanın ve gizli büyük kurmay heyetinin kimler olduğunu sorduğum zaman “Hepsi siz ve arkadaşlarınızdır” cevabını vermişti. Bu, büsbütün beni şaşırtmıştı. Bu cevap, elbette makul ve mantıklı olamazdı. Çünkü bana asla, böyle bir teşebbüs ve teşkilâtta kimse bahsetmiş ve iznini almış değildi.”

İfadesi ile yer almıştır.²⁴³

Mustafa Kemal Paşa, Kara Vasıf Bey'e, amaçlarının İttihat ve Terakkiyi yeniden canlandırmak ve iktidarı ele geçirmek, Başkumandanlarının da Enver Paşa olduğunun farkında olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Kara Vasıf Bey, “*Başkumandanımız sizsiniz! demiş ve Talat Paşa'nın Berlin'den ilettiği talimat ile Başkumandanınız Mustafa Kemal Paşa'dır. Onun açtığı bayrak altında birleşiniz*”²⁴⁴ talimatını verdiğini söylemiştir.

İttihat ve Terakki üyelerinin oluşturduğu Karakol Cemiyeti ve Mustafa Kemal Paşa arasındaki ilişkilerde bir fikir birliğinin bulunduğu söylenemez. Ancak aralarında tartışmalar yaşansa da, Millî Mücadele'nin başarılı bir şekilde sonuçlandırılması ve vatanın kurtuluşu söz konusu olduğunda, ortak hareket ederek birbirlerine destek sağladıkları görülmüştür.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından önce Karakol Cemiyeti kurucuları ile temasta bulunduğu hakkında görüşler mevcuttur. Rauf (Orbay) Bey anılarında Mustafa Kemal Paşa ile Kara Kemal Bey'in görüştüğünü anlatmaktadır. Yine aynı şekilde Ali Fethi (Okyar) da Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine gelerek, Kara Kemal'den bir davet aldığını, gizli bir görüşme yapacaklarını söylemiştir. Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa ve Kara Kemal'in Sadrazam Tefik Paşa'yı kaçırma ve padişahı tahttan indirme gibi planlar üzerinde tartıştıklarını ancak İsmail Canbulad'ın devreye girmesi ile bundan vazgeçtiklerinden de bahsetmiştir.²⁴⁵

Ali Fuat Cebesoy, İstanbul'un vaziyetinden dolayı cemiyetin gizli kalmasının doğal olduğunu bu suretle Kara Vasıf Bey'in Ankara ve Sivas'a geldiğinde cemiyetten ve kurucularından bahsetmediğini söylemiştir. Bununla birlikte anılarında, İstanbul'da

²⁴³ A.g.e, 1981,s.76.

²⁴⁴ Akal, E. (2002). “Millî Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm”, Türkiye Sosyal Tarih ve Araştırma Vakfı, İstanbul, s.180-181.

²⁴⁵ Orbay, R. (2005). Siyasî Hatıralar, Örgün Yayınevi, İstanbul, s.286-287.

önemli vazifelerde bulunduklarının bilindiğine ancak cemiyet oluşturdıklarından haberdar olmadıklarına ²⁴⁶ değinmiştir.

Taylan Sorgun da mütareke sonrasında Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce Teşkilat-ı Mahsusa'da görev yapmış olan isimlerle görüşerek kimlere güvенеceğini anlamak istediğini bu hususta Kara Kemal Bey ile de görüştüğünü söylemiştir. Bu görüşmede Kemal Bey, Talat Paşa'nın kendilerine vermiş olduğu talimattan bahsetmiş ve *“bize söyleyecekleriniz harfiyen yerine gelecektir. Zaten size bağlılığı olan arkadaşlarımız da takdirlerinizi alarak ellerinden geleni yapıyorlar”* sözleri ile Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde olduklarını belirtmiştir.²⁴⁷

Karakol Cemiyeti'nde faaliyette bulunan isimler yazışmalar esnasında kod adı kullanmışlardır. Kara Vasıf (Cengiz), Galatalı Şevket (İsa), Ali Fuat (Musa), Mustafa Kemal'e ise (Nuh) kod adı verilmiştir. ²⁴⁸ Sinan Meydan, Mustafa Kemal'e “Nuh” kod adı verilmesinin “tufan ve kurtuluşun” simgesini ifade etmesinin önemine dikkat çekmektedir. Türk ulusunun emperyalist güçler karşısında Mustafa Kemal'in öncülüğünde başlatmış olduğu Millî Mücadele hareketi dinsel metinlerde yer alan Nuh Peygamberin “büyük tufan” öncesinde kurtarıcı olmasına benzetilmiştir.²⁴⁹

Hasene Ilgaz'ın notlarına göre ilk sevkiyat işi için, günlerce çalışılıp inceleme ve araştırma yapılmasının ardından depolarla temas edecek güvenilir kişiler seçilmiştir. Maçka kışlasından çıkarılan tüfekler ilk defa olarak fes kutularına ambalaj edilerek Anadolu'ya sevk edilmiştir.²⁵⁰

Karakol Cemiyeti'nin örgütlenmesinde etkin olan grup Kara Kemal'in başında bulunduğu Esnaf Cemiyeti'dir. Millî Mücadele'ye destek için Anadolu'ya gönderilen silâh, mühimmat ve gerekli olan insan desteği Kara Kemal'in kontrolündeki arabacılar, hamallar ve mavnacıların katılımı ile sağlanmıştır. Özellikle de çoğu Karadenizli olan Kayıkçı örgütü Millî Mücadele sırasında silâh ve mühimmat kaçırılmasında büyük rol oynamıştır.²⁵¹

²⁴⁶ Cebesoy, A.F. (1953). Milli Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyatı, İstanbul, s.374-375.

²⁴⁷ Taylan Sorgun, a.g.e, 2020, s.166-167.

²⁴⁸ Emel Akal, a.g.m, 2002, s.189.

²⁴⁹ Meydan, S. (2009). Atatürk'ün Gizli Kurtuluş Planları Parola Nuh, İnkılap Yayınevi, İstanbul, s.367-368.

²⁵⁰ Hasene Ilgaz, “Kurtuluş Savaşı Belgeleri” (Yayınlanmamış Dosya), TTK Kütüphanesi, Y/0643

²⁵¹ Çam, a.g.e, 2018, s.36

Cemiyette herkesin belli başlı görevleri bulunmaktadır. Askeri konularla ilgilenen Kemalettin Sami Bey olmuştur. Kuvay-ı Milliyeyi destekleyen aydınlar ile Anadolu arasındaki iletişim ile ilgilenen Kara Vasıf Bey olmuştur. Anadolu ile haberleşmeleri sağlamakla görevli olan da Galatalı Şevket Bey'dir.²⁵²

Karakol Cemiyeti, iki koldan örgütlenmiştir. Biri Hüsamettin (Ertürk)'ün başında bulunduğu semt örgütlenmesi şeklinde olan Topkapı, diğeri ise Enver Paşa'nın yaverliğini yapmış olan Yenibahçeli Şükrü Bey'in idaresindeki Menzil Hattı'dır. İstanbul'dan Anadolu'ya geçmek isteyenlerin geçişlerini kolaylaştırmak ve güvenliklerini sağlamak için Üsküdar-Geyve arasında kurulan menzil hattı grubunda, Yenibahçeli Şükrü Bey'in yanı sıra Topçu İhsan (Bahriye Vekili), Naci Hoca (Şer'îye Mahkemesi Başkatibi), Tevfik Sükûti, Kalender Hasan, Adliyecî Talat, Binbaşı Remzi, Ahmet Halim gibi isimler de bulunmaktadır. Topkapı Grubu'nda ise; Kaymakam Hüsamettin Bey, Topkapılı Mehmet Bey, Emin Ali Bey, Yüzbaşı Mehmet, Topçu Şefik, Yüzbaşı Enver Beyler ile Polis Müdüriyeti memurlarından Ahmet, Saip, Cemal Beyler bulunmaktadır.²⁵³

Cemiyetin mali konuları ile cemiyette faaliyette bulunan herkes ilgilense de, bu konuda en çok destek sağlayan kişiler eski Ticaret Vekili Topçuoğlu Nazmi ve Sapançalı Baki Bey olmuştur. Toplanan paralar sadece silâh sevkiyatı için kullanılmıştır. Cemiyette bu durum haricinde herkes para almadan çalışmıştır.²⁵⁴

Karakol Cemiyeti içerisinde yer almak ve Millî Mücadele'ye katılmak isteyen bir isim de Mustafa Kemal'in de yakından tanıdığı Dr. Fahri Bey'dir. Fransızcası çok iyi olan Dr. Fahri Bey, Fransız subayları takip ederek işgal kuvvetleri hakkında bilgiler toplayıp bunları Ankara'ya bildiriyordu. Ancak Millî Mücadelede daha etkin bir rol oynamak için Karakol Cemiyeti'ne katılmak istedi. Dr. Fahri Bey bir İttihatçı olarak bilinir ve bunu destekleyen en önemli örneklerden biri de; Damat Ferit taraftarları tarafından yakalanıp götürüldüğü karakolda komiserin "İttihatçı mısın" diye sorması üzerine "Elhamdülillah öyleyim" cevabını vermesidir. Sonrasında ise Dr. Fahri Bey, Kara Kemal Bey ile irtibata geçmiş ve hekim olması yanında bir İttihatçı olarak da faaliyette bulunmak istediğini belirtmiştir. Kara Kemal Bey de bunun üzerine

²⁵² Müezzinoğlu, E. (2016). "Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar Üzerine Bir Değerlendirme", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 8, s.2917.

²⁵³ Semiz- Akdağ, a.g.e, 2011, s.60-62

²⁵⁴ Ilgaz, a.g.m, 1981, s.14.

kendisini Kocaeli Kuvay-ı Millîye Komutanı olan Yenibahçeli Şükrü Bey ve Dayı Mesut'un yanına göndererek, Kocaeli Karakol Cemiyeti'nde kod adı "Küçük Doktor" olarak faaliyette bulunmasını sağlamıştır.²⁵⁵

Kocaeli Karakol Cemiyeti içerisinde yer alan Dr. Fahri Bey bu bölgede özellikle Rum çetelerinin baskınlarından zarar gören köylerdeki halkın tedavisi ile ilgilenmiş hem de halkın Millî Mücadeleye katılmaları ve silâhlendirilmeleri için çalışmalar yapmış, Türk çete reislerine Karakol Cemiyetinin mesajlarını iletmiştir. Kocaeli Karakol Cemiyeti Anadolu'ya silâh ve mühimmat sevkiyatı sağlarken aynı zamanda aydınların Anadolu'ya geçmeleri için güvenliklerini de sağlamıştır. Anadolu'ya geçen bu isimler arasında Dr. Adnan Adıvar ve eşi Halide Edip Adıvar da vardır.²⁵⁶

4.1.2. Karakol Cemiyeti'nin Dağılması

Mustafa Kemal, yurtdışında bulunan İttihatçı liderlerle bağlantılı olan ve "maceraperest" olarak ifade ettiği bu kuruluşun iki başlılık yaratacağı düşüncesi ile faaliyetlerine son vermesini istemiştir. Mustafa Kemal; Ali Fuat, Bekir Sami ve Kazım (Özalp) Bey'e talimat vererek Reddi İlhak ve Karakol Cemiyeti'nin faaliyetlerine son vererek bunların Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dâhil olmasını istemiştir.²⁵⁷

Sivas Kongresi'nde tüm bölgesel cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti altında birleştirilmesine karar verilse de Karakol Cemiyeti bağımsız olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Bu sıralarda Karakol Cemiyeti'nin Gebze ve civarı yöneticisi Yahya Kaptan'ın öldürülmesi, Heyeti Temsiliye ve Karakol Cemiyeti arasında gerilime neden olmuştur.²⁵⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın Yahya Kaptan'ın bulunduğu Gebze ve Kartal teşkilatını Heyeti Temsiliye'ye bağlamak istemesi üzerine, Karakol Cemiyeti Yahya Kaptan'ı bölgeden uzak tutarak buradaki etkinliğini yok etmek istemiştir. Yahya Kaptan, özellikle bölgede yaşayan Rumların şikâyetleri ve bu şikâyetler ile İngilizlerin İstanbul

²⁵⁵ Ersoy, N. "Kod Adı: Küçük Doktor Fahri Can" III. Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Kocaeli, s.1062-1063.

²⁵⁶ Ersoy, a.g.m, s.1063.

²⁵⁷ Akal, a.g.m, 2002, s.278.

²⁵⁸ Aydoğdu, M. (2009). "Kocaeli Yarımadası'nda Karakol Cemiyeti- Mustafa Kemal Paşa Rekabeti ve Yahya Kaptan Olayı I", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 25, 2009, 605-633, s.605.

hükümetine baskı yapması sonucunda 9 Ocak 1920’de öldürülmüştür.²⁵⁹ Mustafa Kemal Paşa, bu mesele ile alakalı olarak Nutuk’ta Yahya Kaptan’ın özverili bir vatansever olduğundan bahsetmiş ve İstanbul hükümeti tarafından sorgusuz bir şekilde öldürüldüğünü, İstanbul teşkilâtının da yaşanan bu olayda payı olduğunu söylemiştir.²⁶⁰

Karakol Cemiyeti kurucuları arasında yer alan Baha Said Bey’in Ankara’nın haberi olamadan Bolşeviklerle Antlaşma imzalaması üzerine gerilim daha da artmıştır. Milli Mücadelede yaşanan maddi sıkıntıların giderilmesi için silâh ve erzak yardımı sağlamak amacıyla Baha Sait Bey, 11 Ocak 1920 tarihinde Bolşevikler ile Bakü’de “Karakol Cemiyeti Uşak Kongresi Heyet-i İcraiyesi” adına müzakereler gerçekleştirmiş ve bir anlaşma imzalamıştır. Yapılan bu antlaşmadan Mustafa Kemal’in ve Kazım Karabekir’in haberi olmamıştır. “Türkiye Geçici İhtilal Hükümet” adına imzalanan antlaşma 15 maddeden oluşmaktadır. Antlaşma metni İstanbul’da bulunan Karakol Cemiyeti’ne gönderilmiş ve Kara Vasıf Bey de antlaşmanın tasdik edilmesi için Mustafa Kemal Paşa’ya göndermiştir.²⁶¹

Anadolu’daki mücadeleyi zora sokan bu antlaşmayı tanımayan Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir’den Baha Sait Bey’in böyle bir antlaşma imzalaması için bir sıfatı ve yetkisinin olmadığını Bakü’ye bildirilmesini talep etmiştir.²⁶² Nitekim Baha Sait Bey’in yetkisiz olarak imzalamış olduğu bu antlaşma Bolşevik ve Türk hükümetleri tarafından geçersiz sayılmıştır.²⁶³

Baha Said Bey’in Heyet-i Temsiliye’den habersiz Bolşeviklerle imzaladığı bu antlaşma sonrasında, Mustafa Kemal Paşa, 12 Mart 1920 tarihinde Galatalı Şevket Bey’e bir telgraf göndererek Karakol Cemiyetinin kapatılarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İstanbul Şubesini kurma talimatını vermiştir.²⁶⁴ 16 Mart 1920’de İstanbul’un işgal edilmesiyle İngilizler tarafından meclis basılmış, Kara Vasıf Bey, Galatalı Şevket ve Rauf Bey tutuklanmış ve tümü Kara Kemal Bey’in de sürgünde bulunduğu Malta’ya gönderilmişlerdir. Meclisin dağıtılması ve Karakol

²⁵⁹ Aydoğdu, a.g.m, 2009, s.605.

²⁶⁰ Nutuk, s.177-178

²⁶¹ Aslan, a.g.m, 2004, s.48.

²⁶² Aslan, a.g.m, 2004, s.53.

²⁶³ Demirbaş, O. (1999). İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Milli Mücadele, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, s.64.

²⁶⁴ Emel Akal, a.g.m, 2002, s.280.

Cemiyeti'nin kurucularının tutuklanması ile İstanbul'daki faaliyetleri sona ermiş, cemiyet üyelerinin bir kısmı sürgüne gönderilirken, bir kısmı da Anadolu'ya geçmiş veya İstanbul'da kalmışlardır.

Karakol Cemiyeti, İstanbul'da İngiliz kontrolünde bulunan depolardan Anadolu'ya silâh ve mühimmat desteği sağlamak için 56.000 tüfek mekanizması, 320 adet makinalı tüfek, bir batarya top, 3000 sandık cephanes, 15.000 matara, 10.000 takım elbise, 100.000 nal ve mih, 1000 ton kadar da askeri malzeme göndererek önemli rol oynamıştır.²⁶⁵ Diğer yandan ise protestolar ve mitingler düzenleyerek halkın işgallere karşı örgütlenmesini ve bilinçlenmesini sağlamıştır. 10 Ekim 1919' da ve 13 Ocak 1920 yıllarında Sultanahmet Meydanı'ndaki mitingler Karakol Cemiyeti tarafından düzenlenmiştir.²⁶⁶

Mondros Mütarekesi sonrasında İngilizler tarafından Osmanlı Devleti'ne ait silâh ve mühimmatlar toplanılıp konulduğu depolardan biri de Çanakkale Boğazı'nın Gelibolu ve Eceabad arasında kalan Akbaş'da bulunan depoydu. Cemiyet tarafından bu büyük depoya bir baskın yapılmasına karar verilmiş ve bu iş için Köprülü Hamdi Bey görevlendirilmiştir. Karakol Cemiyeti tarafından hazırlanan plan ve Galatalı Şevki Bey'in Çanakkale'deki resmi motorları ve askerleri göndermesi aynı zamanda burada bulunan köylülerin desteğinin de alınmasıyla depodan başarılı bir şekilde çıkarılan malzemeler deniz yolu ile Lâpseki'ye gönderilmiştir.²⁶⁷

Karakol Cemiyeti Millî Mücadele döneminde kapatılma sürecine kadar, Anadolu'ya silâh ve mühimmat gönderilmesini sağlarken, Anadolu'daki halkın azınlıkların faaliyetlerine karşı korunmaları, İstanbul'dan alınan önemli bilgilerin Ankara'ya iletilmesi gibi faaliyetleri yürütmüş, özellikle Millî Mücadeleye katılmak isteyenlerin İstanbul'dan Anadolu'ya geçmeleri konusunda etkin olmuştur.

4.2. Mim Mim (M.M) Grubu

Millî Mücadele döneminde Karakol Cemiyeti gibi yine aynı amaca hizmet eden birçok gizli teşkilât meydana gelmiştir. Bunlardan biri de Mim Mim (Müdafaa-i Millîye

²⁶⁵ Ekinci, N.(1994). “Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri”, Atatürk Yolu Dergisi, Cilt 4, Sayı 14. s.170.

²⁶⁶ Oruç, a.g.e, 2021, s.47.

²⁶⁷ Bal, a.g.m, 2022, s.125-126.

Teşkilatı) dır. Ankara ile birlikte hareket eden bu teşkilatın amacı da Karakol Cemiyeti gibi Millî Mücadele için silâh ve mühimmat desteği ile istihbarat sağlamak olmuştur.

Mim Mim Grubu'nun kurulmasına Mustafa Kemal Paşa öncülük etmiştir. Teşkilat-ı Mahsusa'da bulunan Hüsamettin Bey (Ertürk) ile görüşmeler yapmış ve bir örgüt kurmak için çalışmalarda bulunmasını istemiştir. Gizli olarak kurulan grup çoğunlukla polis ve subaylardan oluşurken, içinde diğer meslek gruplarından da üyeler yer almıştır. Mim Mim grubu içerisinde bulunan ajanlar yardımıyla alınan önemli haberlerin Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'ya ve Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmesi sağlanmıştır.²⁶⁸ Grup, istihbarat çalışmalarında işçi, dilenci gibi birçok kılığa girerek bilgi toplamada başarılı olmuş ve İtilaf Devletleri'ne ait önemli evrakları da ele geçirmiştir.²⁶⁹

İdari heyette; Topkapılı Mehmet, Topçu Kaymakamı Erzurumlu Halil Kemal (Koçer) ve Topkapılı Hüseyin İhsan Bey yer almıştır. 4 Mayıs 1921 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye gruba, kendisiyle irtibat sağlanması için yetki verilmiştir. Aralarında grubun şifresi “Demir” olarak kullanılmıştır.²⁷⁰

Gruba İstanbul Telgraf Müdürü İhsan Bey'in de katılması ile Mustafa Kemal Paşa ve Mim Mim grubu arasındaki tüm haberleşme İhsan Bey tarafından sağlanmıştır. Grup üyelerinin birçok kılığa girerek önemli bir istihbarat ağı oluşturduğunu ve önemli bilgilere ulaştığını söyleyen Sinan Meydan, istihbarat konusunda Mim Mim grubunun Karakol Cemiyeti'nden daha başarılı olduğunu ifade etmiştir.²⁷¹

Genelkurmay Başkanlığı'nın yayınlamış olduğu eserde belirtildiğine göre, Mim Mim Grubu iki servis şeklinde örgütlenmiştir. Bunlardan birincisi Müdafaayı Millîye Grubu'dur. Bu grubun görevi, ordunun ihtiyacı olan silâh ve mühimmatın teminini sağlayarak Anadolu'ya göndermek, siyasi ve askeri istihbaratın elde edilmesi ve İstanbul merkezli olarak kurulan cemiyete kazandırılmasına yöneliktir. İkinci grup Müdafaayı Millîye Teşkilatı'dır. Bu gruba ise, Millî Mücadele yararına çalışmalarda bulunarak Türk-Müslüman halkı korumak ve Genelkurmay'ın vereceği talimatlara

²⁶⁸ Geçer, K.T. (2015). Çoban Ateşleri Anılar ve Belgelerle Milli Mücadelenin Bilinmeyenleri, Bilgi Yayınevi, s.324-328.

²⁶⁹ Yurtsever, S. Mim Mim Grubu, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mim-mim-grubu/> Erişim Tarihi: 07.09.2022

²⁷⁰ Özkan, A. (2015). İşgal İstanbul'unda İstihbarat ve Eylem Mim Mim Grubu, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum, s.57-58.

²⁷¹ Meydan, a,g,e, 2009, s.360-361.

göre gerekli görüldüğünde İtilaf Devletleri'nin askeri bölgelerine baskınlar yapmak gibi görevler verilmiştir.²⁷²

Mim Mim Grubu üyeleri, Osmanlı ordusunun el konulan silâh ve mühimmatlarının bulunduğu Maçka Kışlası'nın arkasında bulunan ev ile Kışla arasında bir tünel açmışlardır. İngilizler tarafından korunan bu kışladan açılan tünel vasıtası ile silâhlar Paşabahçe ve Beykoz'a taşınmış ve buradan da Anadolu'ya gönderilerek Büyük Taarruz öncesinde orduya cephane desteği sağlanmıştır.²⁷³

9 Eylül 1922 sonrasında İstanbul'dan Anadolu'ya gönderilen silâh ve mühimmat sevkiyatı artmıştır. Silâh sevkiyatı ayrıca yabancı vapur şirketleri ile de sağlanmıştır. Bu şirketlerden bazıları Fransız Pake Kumpanyası, La Française Şirketi ve Lloyd Trieste'dir.²⁷⁴

Mim Mim grubu, vapurlar ile askeri mühimmat ve topçu bataryaları yanında tıbbi malzemelerin sevkiyatını da gerçekleştirmiştir. Grup içerisinde bulunan Beyoğlu Teşkilat merkezinden Yüzbaşı Fahri, Fındıklı merkezinden Binbaşı Hüsnü, Beşiktaş merkezinden Ercüment Ekrem, Topkapı Polis merkezinden Tayip, Gümrük kısmından Haydar, Kadıköy'den Nahit, Fener merkezinden Rahmi ve Hasan Rıza, Darülfünunda müderrislik yapan Mehmet Ali Ayni ²⁷⁵gibi isimler teşkilata ve Millî Mücadele'ye önemli hizmetler vermişlerdir. Ayrıca miting ve protestolarda da etkin olan Mim Mim grubu 23 Mayıs 1919 tarihinde Sultanahmet'te düzenlenen mitingde, halkın toplanmasını sağlamış ve herhangi bir kargaşa çıkmaması için de güvenlik önlemleri almıştır.²⁷⁶

Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı sonrasında Mim Mim grubunun lideri Topkapılı Cambaz Mehmet'i Ankara'ya çağırarak Millî Mücadele'ye sağladığı yarardan dolayı İstanbul milletvekili olmasını teklif etmiş ancak Mehmet Bey bu teklifi reddetmiştir. Bunun üzerine TBMM tarafından alınan bir kararla Mehmet Bey'e başarılarından

²⁷² Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, 1975, s.106.

²⁷³ Salışık, S. (1999). Kurtuluş Savaşı'nın Gizli Örgütü M.M Grubu, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.41-42.

²⁷⁴ Çukurova, B. (1986). 'Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları', Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 2, Sayı 5, s.525.

²⁷⁵ Koçer, K(Emekli General). (1946). Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul İşgal Senelerinde M.M Grubunun Gizli Faaliyetleri, Vakıf Basımevi, İstanbul, s.193-194.

²⁷⁶ Salışık, a,g,e, 1999, s.18.

dolayı maaş bağlanması kararlaştırılmıştır. Mehmet Bey kendisine bağlanan maaşı Kızılay'a bağışlamıştır.²⁷⁷

Mondros Mütarekesi sonrasında tutuklanıp 28 Mayıs 1919'da Malta'ya sürgüne gönderilen Kara Kemal Bey'in 6 Eylül 1921'de Malta'dan kaçıp Almanya'ya sonrasında İstanbul'a gelmesi ile İttihatçılar tekrar bir araya gelmişlerdir. 1922-1923 yıllarında İstanbul'da bulunan İttihatçılar toplantılar düzenlemeye başlamışlardır. Bu sebeple Mim Mim grubu Kara Kemal Bey'i ve İstanbul'da bulunan İttihatçıların faaliyetlerini takip ederek Ankara'ya bildirmiştir.²⁷⁸

Kemal Bey, Malta sonrasında İstanbul'a geldiğinde siyaset ile uğraşmayacağını ticari sahada faaliyet göstereceğini beyan etmiştir.²⁷⁹ Ancak bu beyana rağmen İstanbul'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yeniden teşkilâtlandırılacağından şüphelenilip faaliyetleri takip edilmiştir. Mim Mim grubunun takibine göre İstanbul'da eski polis müdürü Halil Bey ve Enver Paşa'nın eski yaveri Saffet Bey'in, Kara Kemal Bey ile temasta olduklarını ve İttihatçıların Müdafaa-i Millîye teşkilâtına dâhil olmak istedikleri ancak bu istekleri karşılanmayınca yeni bir teşkilat kurma girişiminde bulundukları ifade edilmiştir.²⁸⁰ Mim Mim grubu geniş istihbarat ağı ile İstanbul'da bulunan İttihatçıların faaliyetlerini, zararlı cemiyetlerin etkinliklerini izleyerek elde ettikleri tüm bilgileri Ankara'ya ulaştırmıştır.

Mim Mim grubu ile benzer amaçlar doğrultusunda kurulan; Yıldırım Grubu, Felah Grubu, Yavuz Grubu, Hamza Grubu, Namık Grubu, İmalatı Harbiye Grubu, Mücahid Grubu, Muharip Grubu, Ferhad Grubu, Kerimi Grubu, Muaveneti Bahriye Grubu, Vefa Grubu ve Beşler Grubu gibi birçok grup bulunmaktadır.²⁸¹

Karakol Cemiyeti dışında Millî Mücadele döneminde İstanbul'da birçok millî grup kurularak Anadolu müdafaasında etkili olmuşlardır. Mondros Mütarekesi'nden ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin feshinden sonra Kara Kemal Bey, İstanbul'da bulunan İttihatçıların bir araya gelmesi ve cemiyetin devamlılığını sağlamak için Beşler

²⁷⁷ Meydan, a,g,e, 2009, s.365.

²⁷⁸ Özkan, a,g,e, 2015, s.190.

²⁷⁹ Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu No:41, Gömlek No:141, Belge No:141.

²⁸⁰ Özkan, a,g,e, 2015, s.191.

²⁸¹ Geçer, a,g,e, 2015, s.327.

Grubu'nu oluşturmak istemiştir. Bu grup ile Anadolu ve Rumeli'de şubeler kurarak örgütlenip başlayan işgallere karşı mücadele etmeyi amaçlamıştır.²⁸²

Grubun Merkez heyeti beş kişiden oluşacak ve bu kişilere bağlı beşerli gruplar halinde teşkilatlanması sağlanacaktı.²⁸³ Ancak bu grup faaliyette bulunamadığından ve bir düşünce olarak kaldığından dolayı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır.

4.3. Malta Sürgünü

4.3.1. Bekirağa Bölüğü ve Malta Sürgünü

Mondros Mütarekesi'nin ardından İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti yetkililerinden kendileri için tehdit oluşturan bazı isimlere yönelik olarak, bunlara savaş süresince İngiliz esirlere kötü davrandıkları ve göçe tabii tutulan Ermenilere sözde soykırım uyguladıkları gibi suçlamalar isnat ederek geniş çaplı bir tutuklama operasyonu başlattılar. Tutuklananlar arasında yalnızca yöneticiler yoktu. Asker ve siviller de bulunuyordu. “Savaş Suçluları” olarak nitelendirdikleri bu insanları önce Bekirağa Bölüğü'nde tutmuşlar ardından da Malta'ya sürgüne göndermişlerdir.

Bekirağa Bölüğü. II. Abdülhamit'in istibdat döneminde ve Meşrutiyet dönemlerinde daha çok siyasi tutukluların bulunduğu bir hapishanedir. II. Abdülhamit'in saltanatı için tehdit oluşturduğunu düşündüğü insanları kapattığı bu hapishane, Meşrutiyet sonrasında İttihat ve Terakki karşıtları için kullanılmıştır. Mütareke döneminde ise burada İttihatçı tutukluların mekânı olmuştur.²⁸⁴ Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ardından İngilizler adeta bir insan avı başlatarak sorgusuz sualsiz tutuklamalar yapmış ve birçok önemli ismi Malta'ya sürgüne göndermişlerdir.

17 Ocak 1919'da “Kara Liste” deyiimi resmi olarak ilk kez kullanılmış ve bu tarihten itibaren de İngilizler sürekli olarak kara listeler hazırlamaya başlamışlardır. Listenin hazırlanmasında öne sürülen suçlamalar, sözde Ermeni kırımı, Ermenilere ve Rumlara zorbalık uygulanması, savaş esirlerine kötü davranılmasıdır. Bu suçlamalardan sorumlu tutulan Türklerin cezalandırılması amaçlanmıştır.²⁸⁵

²⁸² Gürbüz, M. (1987). Karakol Cemiyeti, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 2-3.

²⁸³ Çukurova, a.g.m, 1986, s.522.

²⁸⁴ Kandemir, F. (1955). Eski Politikacıların Korkunç Tevkifhanesi Bekirağa Bölüğü, Resimli Tarih Mecmuası, Sayı 66, İstanbul, s.3883.

²⁸⁵ Şimşir, B.N. (2020). Malta Sürgünleri, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2020, s.71.

İngilizler işgalleri rahatça gerçekleştirebilmek ve Mütarekenin uygulanmasını kolaylaştırabilmek için de önemli bazı isimleri ele geçirip sürgün etmek istiyorlardı. Özellikle önde gelen İttihatçıların yakalanmasına önem veriyorlardı. Hazırlanan Kara Liste içerisinde Mustafa Kemal Paşa'nın da adı yer almaktaydı. Ancak yazışmaların İstanbul'dan Londra'ya gönderilmesinde yaşanan gecikmeden dolayı Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesine engel olamamışlardır.²⁸⁶

Kara Kemal Bey de tutuklanmak için aranan İttihat ve Terakki üyelerinden birisidir. Divaniye Mebusu Fuat Bey'in Polis Müdüriyeti'ne vermiş olduğu tahrir suretinde;

- 1) *“Dün akşamki ve bu sabahki gazeteler sabık İaşe Nazırı Kemal Bey'in Polis Müdürü tarafından çağırılıp, hanesinin mevkuf olduğu hakkında kendisine tebligatta bulunulduğu yazıyor, bu doğru mu? Doğru ise bu tevkif emri hangi istinak dairesine veya mahkemede sadir olmuştur.*
- 2) *Firar eyledikleri söylenilen sabık kabine azasıyla bazı sivil eşhasın torpidolarla takip olunmakta oldukları hakkındaki havadis doğru mudur? Doğru ise hükümet bu salahiyeti hangi kanundan almıştır.*”²⁸⁷

Polis Müdüriyeti tahriri şu şekilde yanıtlamıştır:

“Sabık İaşe Nazırı Kemal Bey'in tevkifine ait bir muamele sebk etmemiştir. Ancak kabine arkadaşlarının bazılarının malum olan firarları üzerine mümaileyhün İstanbul muhafızlığının talebine muhafazalığa müracaat ettirilmesi ve muhafız başı tarafından mevcut niyaz üzerine bir müddet taht-i nezaretde kalması tensib ve muaileyh muvaffakatı üzerine Polis Müdüriyeti dairesinde iki gün mafireten beytütet ettirildikten sonra yine İstanbul Muhafızlığına kefarete rabten serbest bırakılmıştır. Firar eden esbaka kabine azasına bazı sivil eşhasın torpidolarını takip edildiğine dair zabıtaca bir malumat mevcut olmadığı arz olunur.”²⁸⁸

6 Kasım 1918 tarihli Vakıf gazetesinde Kemal Bey'in terhis durumu şu şekilde izah edilmiştir: *“İaşe Nazırı sabık İttihat ve Terakki'nin sabık merkez-i umumisi azasından Kemal Bey'in nezaret altına alınmasının emredilmesi üzerine, evvelki gün kendisinin terhisine başlanmış ve bu tahriri kâtip mesullerinden Ferit Bey'den haber alan Kemal Bey, Polis Müdüriyetinden telefonla istizah istemiştir Bunun üzerine Kemal Bey davet olunmuş ve geldikten sonra da İstanbul muhafızlığına gönderilmiştir. Muhafız Paşa kendisini namuslu bir zat olarak bildiklerini, fakat görülen tezahürata binaen bir*

²⁸⁶ Şimşir, a.g.e, 2020, s.75-76.

²⁸⁷ BOA, DH. İ.UM 19/3.

²⁸⁸ BOA, DH. İ. UM, 19/3.

müddet muhafızlıkta kalması lazım gelmekte olduğunu söylemiş, lakin muhafızlıkta müsait bir yer olmadığı için Polis Müdüriyeti'nde alıkonulacağını ifade etmiştir. Kemal Bey bundan sonra Polis Müdüriyeti'ne gelmiş ve muhafızlığın hakkında hürmet gösterilmesi hususundaki emrine riayetle müdüriyette bir yer tahsis edilmiştir. Kemal Bey ihtilattan memnun değildir."²⁸⁹

Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu bulunan eski Diyarbakır Valisi Dr. Reşit Bey'in 25 Ocak 1919'da kaçması ile daha sıkı tedbirler alınmıştır. İtilaf Devletleri'nin baskısı ile İttihatçılardan ve nazırlardan oluşan, aralarında Kara Kemal Bey'in de yer aldığı 27 kişi, memleket asayişine öne sürülerek 29/30 Ocak gecesi ani bir baskın yapılarak tutuklanmış ve sonrasında da Bekirağa Bölüğü'ne yerleştirilmiştir. Tutuklamalar İtilaf Devletleri görevlileri veya Osmanlı hükümet görevlileri tarafından yapılmıştır.²⁹⁰

Çoğunluğu İttihatçılardan oluşan tutukluların Bekirağa Bölüğü'nde bulundukları sırada İttihat ve Terakki'ye muhalif olan gazetelerde İttihatçıları hain ve savaş suçlusu olarak gösteren, onlara sözde Ermeni tehciri gibi ağır ithamlar yükleyici yazılar yer almıştır. Gazetelerde yazılanları arkadaşları ile okuyan Kara Kemal Bey; Ermeni ayaklanmasının ardında İngilizlerin ve Fransızların olduğunu ve bunların sömürge topraklarında zulüm yaptıklarını söylemiş ve tutuklu olmalarını fırsat bilenlerin kendilerini hainlikle suçladığını ifade etmiştir.²⁹¹

Osmanlı Devleti İtilaf Devletleri'nin baskıları ile 8 Mart 1919 tarihli kararname ile kurulan Divan-ı Harb-i Örfi ile yargılamalar başlamıştır. Mahkemenin ilk ele aldığı dava Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in yer aldığı Yozgat Tehciri yargılaması olmuştur. Mahkeme sonucunda, Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu olarak bulunan eski Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey, savaş suçlusu olarak itham edilerek idamına karar verilmiş ve 10 Nisan 1919'da Beyazıt Meydanı'nda asılmıştır.²⁹²

Mehmet Kemal Bey, bir kaymakam olarak Sancak'ta bulunan Ermenilerin bir gün içerisinde Suriye'ye gönderilmesi emrini uygulamış, mahkemede Ermenilerin ölümüne sebep olduğu konusunda bir ispat olmamasına rağmen idam edilmesi büyük

²⁸⁹ Vakıf, "Kemal Bey Terhis Altında" 6 Kasım 1918, s.1.

²⁹⁰ Akın, R. (2014). "İttihat ve Terakki Hükümetlerinin Divan-ı Harb-i Örfi 'de Yargılanması ve Malta Sürgünleri (1918-1921)", Galatasaray Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt 1, Sayı 1, s. 67-68.

²⁹¹ Sorgun, a.g.e, 2020, s.238.

²⁹² Şimşir, a.g.e, 2020, s.101.

tepki çekmiştir. Cenaze sırasındaki yaşananları İngiliz raporlarından aktaran Şimşir, Mehmet Kemal Bey'in halk tarafından ‘‘Masum İslam Şehidi’’ ‘‘Haklı bir davanın ilk şehidi’’ olarak görüldüğüne ve raporda halkın tepkileriyle Tıbbiyeli öğrencilerin haykırışlarına yer verildiğine dikkat çekmiştir. İtilaf Devletleri Bekirağa Bölüğü'nde bulunan diğer tutukluların da idam edilmesini isterken, cenaze töreninde yaşananlardan dolayı tutukluların Malta'ya sürgün edilmesi düşüncesi ön plana çıkmıştır.²⁹³ TBMM tarafından 14 Ekim 1922 yılında çıkarılan özel bir kanun ile idam edilen Mehmet Kemal Bey ‘‘Millî Şehit’’ olarak ilan edilmiştir.²⁹⁴

Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in idam edilmesinden kısa bir süre sonra 28 Nisan 1919 günü İttihat ve Terakki liderlerinin önde gelen isimlerinin yargılanmasına başlanmıştır. Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanı Nazım Paşa'nın başkanlık ettiği ilk celsede yargılananlar; eski Sadrazam Said Halim Paşa, eski Hariciye Nazırı Halil Bey, eski Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey, Adliye Nazırı İbrahim Bey, İttihât ve Terakkî Merkez-i Umumi üyelerinden Talat Bey, Rıza Bey, Ziya Gökalp Bey, Atıf Bey, İttihat ve Terakki Umumi Kâtibi Mithat Şükrü Bey, eski İstanbul Merkez Kumandanı Cevat Bey, eski İaşe Nazırı Kemal Bey'dir. İttihatçı liderler (Enver, Talat, Cemal Paşa'lar) da yurtdışında bulundukları için gıyaben yargılanmışlardır.²⁹⁵ Mahkemede tutukluların hangi suçla yargılanacakları açıkça ifade edilmemiştir. Yüklenilmek istenen suç sözde Ermeni kırımıdır. Yargılama sırasında bu suçlamayı hiçbir tutuklu kabul etmemiştir.²⁹⁶

Kara Kemal Bey'e ilk celsede daha çok kimlik bilgilerini içeren sorular sorulmuş, bir daha mahkemeye çıkartılmamıştır. Ancak ikinci yargılamanın yapıldığı 4 Mayıs 1919'da tutuklulara Kara Kemal Bey'in kurduğu şirketler ile ilgili sorular sorulmuştur. Tutuklardan hiçbiri Kemal Bey hakkında olumsuz bir şey söylememişlerdir.²⁹⁷

Tutuklamaların ve yargılamaların devam ettiği günlerde 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgal etmesiyle birlikte İngilizler halkın protestolar ile örgütlenmesinden çekinmiş ve Bekirağa Bölüğü'nde bulunan tutukluların Malta'ya sürgün edilmesi sürecini başlatmıştır. Ancak hepsinin birden Malta'ya gönderilmeleri

²⁹³ Şimşir, a.g.e, 2020, s.101-106.

²⁹⁴ Kurt, B. (2008). Malta Sürgünleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s.67.

²⁹⁵ Erdinç ,a.g.e, 2016, s.9-14.

²⁹⁶ Şimşir, a.g.e, 2020, s.109.

²⁹⁷ Akbaş, a.g.e, 2021, s.285.

sağlanamayacağından dolayı seçim yapmaları gerekmiş ve İngilizlerin gözünde ‘azılı’ kimseler olarak sayılan isimlerin yanına yıldız işareti konularak bu kişilere dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu yıldız konulan isimlerin arasında asayiş bozma suçu ile suçlanan eski İaşe Nazırı Kemal Bey’in ²⁹⁸ ismi de yer almıştır. Malta Sürgünü’ne gönderilen ilk isim İngilizlerin isteklerine uzun süre direnen eski Altıncı Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) olmuştur.²⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkmasıyla birlikte ve ilerleyen günlerde işgallere karşı protesto ve mitinglerin artmasıyla Bekirağa Bölüğü’nde bulunan tutukluların kurtarılmak isteneceğini ve kaçabileceklerini düşünen İngilizler önlemlerini arttırmış ve Malta sürgününü gizlice uygulamaya koymuşlardır.

Bekirağa Bölüğü’nde tutuklu bulunan Dr. Tevfik Rüştü Bey (Aras) ile Kara Kemal Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkması konusunu konuşmuşlardır. Kara Kemal Bey Mustafa Kemal Paşa’nın çok önemli bir insan olduğunu, Talat Paşa ile “*Enver’in yerine koyabilir miyiz*” diye çok konuştuklarını ancak Mustafa Kemal Paşa’nın bunu kabul etmediğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkarken aklında bir şeyler olduğunu, devleti de bu vaziyetten kurtaracak kişinin o olacağını vurgulamıştır.³⁰⁰

28 Mayıs 1919 günü Bekirağa Bölüğü’nden 67 kişi alınarak Prencess Ena gemisine bindirilmişlerdir. Bu 67 kişiye, İngilizlerin tutukladıkları Kars Şurası üyelerinden oluşan 11 kişi daha eklenerek Malta’ya doğru yola çıkmıştır. Tutukluların nereye gönderildiği konusunda bilgi verilmemiş ve Kars Şurası üyelerinin gönderilmesi de gizli tutulmuştur. Amiral Calthorpe, Damat Ferit Paşa’ya gönderdiği notada listede adı bulunan 67 kişiyi teslim aldığını, bu kişilerin İtilaf Devletleri tarafından yargılanıp, cezalandırılacağını o süreye kadar da emniyetli bir yerde hapsedileceklerini bildirmiştir.³⁰¹

Şimşir’in aktardığına göre; İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon ve önceki İngiltere Dışişleri Bakanı Mr. Balfour’a Malta Sürgünü’nün sebebini açıklayan bir rapor göndermiştir. Calthorpe, sürgüne gönderilen isimlerin önemli kişiler olduğunu, İttihatçılardan oluşan bu tutukluların bir direniş

²⁹⁸ Şimşir, a.g.e, 2020, s.122.

²⁹⁹ Akın, a.g.m, 2014, s.89.

³⁰⁰ Sorgun, a.g.e, 2020, s.292-293.

³⁰¹ Şimşir, a.g.e, 2020, s.128.

örgütleyebileceklerini düşündüklerini, İstanbul’da yapılan büyük mitingin kaygıları artırdığını ve onları acil önlem almaya sevk ettiğini bildirmiştir.³⁰²

Malta’ya giderken aralarında Kara Kemal Bey’in de bulunduğu İttihatçılardan oluşan 12 kişi Limni Adası’nın Mondros limanında indirilerek orada hapsedilmişlerdir. Amiral Calthorpe, 12 kişiyi “birinci sınıf” olarak nitelendirmiştir. Bunlar dört ay burada tutulduktan sonra Malta’ya gönderilmişlerdir.³⁰³ Adada bulunan bu 12 kişinin isimleri ile sürgün numaraları ve suçları İngiliz raporlarında şu şekilde verilmiştir:

“2754 Prens Abbas Halim Paşa: Eski Nafia Nazırı. Sürülme nedeni: Türk İmparatorluğu’nun kaderinden sorumlu Kabine’nin üyesi olmak ve Ermenilere zorbalık.

2755 Prens Sait Halim Paşa: Eski Sadrazam. Sürülme nedeni: Ermenilere zorbalık.

2756 Mithat Şükrü Bey (Bleda): İttihât ve Terakkî Fırkası Umumi Katibi. Burdur Mebusu. Eski Maarif Nazırı. Sürülme nedeni: Ermeni kırımını.

2757 Hacı Adil Bey: Mebusan Meclisi Reisi. Sürülme nedeni: Asayiş bozmak, kırım gibi suçlar.

2758 Mahmut Kamil Paşa: Eski Beşinci Ordu Kumandanı. Sürülme nedeni: Ermeni kırımını ve sürgünü.

2759 Ziya Gökalp: Darülfünûn Hocası. Akdağ Madeni Mebusu. Sürülme nedeni: Asayiş bozmak, Ermenilere zorbalık.

2760 Halil Bey (Menteşe): Eski Adliye ve Hariciye Nazırı. Sürülme nedeni: İttihât ve Terakkî üyesi olmak, Ermenilere zorbalık.

2761 Kemal Bey (Kara Kemal): Eski İaşe Nazırı. Sürülme nedeni: Asayiş bozmak.

2762 Ali Münif Bey: Eski Nafia Nazırı. Sürülme nedeni: Spekülasyon, Ermenilere zorbalık.

2763 Ahmet Şükrü Bey: Eski Maarif Nazırı. Mebus. Sürülme nedeni: Asayiş bozmak, Ermenilere zorbalık.

2764 Ahmet Ağaoğlu: Darülfünun Hocası ve yazar. Eski Afyonkarahisar Mebusu. Sürülme nedeni: Asayiş bozmak, Ermenilere zorbalık.

2765 Hüseyin Tosun: Erzurum Mebusu. Milli Telgraf Ajansı sahibi ve müdürü. Sürülme nedeni: Asayiş bozmak, Ermenilere zorbalık.”³⁰⁴

İkinci sınıf tutuklular 41 kişiden oluşmakta ve eski nazır, politikacı ve daha küçük görevlilerden oluşmaktadır. Bunlara yüklenen suçlamalar da yine asayiş bozmak ve sözde Ermeni kırımıdır. 14 kişiden oluşan üçüncü sınıf tutuklular ise İngiliz savaş esirlerine kötü davranmakla suçlanan subaylardır.³⁰⁵

³⁰² Şimşir, a.g.e, 2020, s.129-130.

³⁰³ Haytoğlu, E. (Ağustos 2017). ‘Bekirağa Bölüğü’nden Malta’ya: Lîmni Sürgünleri’, s.106.

³⁰⁴ Şimşir, a.g.t, 2020, s.134-135.

³⁰⁵ Kurt, a.g.t, 2008, s.81-82.

Malta sürgünü plansız ve ani bir şekilde olduğu için tutuklular adaya geldiklerinde büyük sıkıntılar çekmişlerdir. Adaya sürgün edilen tutuklulardan biri olan Ahmet Ağaoğlu anılarında; bir tepenin üstünde iki dönümlük bir alanda etrafı yüksek tel örgülerle çevrili ve kilitli olan bir alanda teneke fiçilerin(baraka) içinde kaldıklarını anlatmıştır. Adada tutukluların uyması gereken bazı kurallar vardır. Ancak zamanla kurallar esnetilerek teller kaldırılmış ve gezebilecekleri daha fazla alana sahip olmuşlardır. Bunların yanında zamanla kendi yaşam alanlarını oluşturarak bir düzen kurmaya çalışmışlardır. Aralarında bir kâhya heyeti kurarak idari işlerin sorumluluğunu Mithat Şükrü Bey ile Kemal Bey'e vermişlerdir.³⁰⁶

Adada zamanlarını geçirebilmek için herkes bildiği konularda diğerlerine ders vermeye başlamıştır. Ziya Bey edebiyat ve felsefe ile ilgili konularda konuşmalar yapmış, Hacı Adil Bey sosyoloji, Ahmet Ağaoğlu İngilizce, Kemal Bey ise Fransızca dersleri almaya başlamıştır.³⁰⁷ Bunun yanı sıra tenis ve hokey oyunları düzenlenmiş ve namaz kılatabilecekleri bir alan da hazırlanmıştır.³⁰⁸

Malta Adasında bulunan tutuklular arasında kimisi ailesine ve sevdiklerine mektup yazarken kimisi de İngilizlere ulaştırılmak üzere birçok mektup yazmıştır. Mektupların içeriğine bakıldığında sürgünde yaşayan insanların nasıl bir durum içerisinde yer aldığını, şartlarını ve karakterlerini anlamak mümkündür. Sürgünlerin çoğu tüm bu yaşananlara rağmen onurlu duruşunu devam ettirmiştir. Ancak bazı isimlerin serbest kalmaları için İngilizlere yalvardıklarını içeren mektuplara da rastlanmaktadır.³⁰⁹

Kara Kemal Bey'in hem Limni Adası'ndan hem de Malta'da sürgün sırasında arkadaşı olan Ahmet Ağaoğlu'nun anılarına dayanarak oğlunun yazmış olduğu Babamın Arkadaşları kitabında; İnsanların asıl gerçek kişiliklerini kötü bir olay yaşadıklarında gün yüzüne çıkarttıklarını, İttihat ve Terakki'nin son nazırı olan Kara Kemal Bey'in de sürgün boyunca güçlü bir karaktere sahip olduğunu gösterdiğinden bahsetmiştir. Bunun yanı sıra Kemal Bey'in kendisine gelen maddiyatı arkadaşlarına dağıttığı, kendisinin sadece bir yorgan, yastık ve seccadesinden başka bir şeyi olmadığını ve

³⁰⁶ Haytoğlu, a.g.m, 2017, s.106-108.

³⁰⁷ Haytoğlu, a.g.m, 2017, s.110.

³⁰⁸ Sürmeli, S. (2001). "Bekirağa Bölüğü'nden Malta Adası'na Ubeydullah Efendi'nin Anıları", Cilt 17, Sayı 49, s.115.

³⁰⁹ Şimşir, a.g.e, 2020, s.298.

özellikle de sürgün sırasında etrafındakilere destek olarak, onlara ümit ve teselli verdiğini ³¹⁰ söylemektedir.

Malta'ya sürgünler 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte devam etmiş ve Meclisi basan İngilizler, Rauf Orbay ve Kara Vasıf Bey'in de aralarında bulunduğu 30 kişiyi Benbow gemisine bindirerek Malta'ya sürmüşlerdir.³¹¹ 1919 yılında başlayan Malta Sürgünleri 1920 Kasım ayına kadar devam etmiş ve bu süre içerisinde 144 kişi sürgüne gönderilmiştir. Sürgüne gönderilmeler Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde daha da artmıştır. ³¹²

İngilizlerin savaş suçlusu olarak ifade ettikleri isimleri Malta Adası'na getirmelerindeki en büyük amaç yargılanıp ceza almalarını sağlamak olmuş ve bu yolla Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketinin etkinliğini kırmak istemişlerdir. Ancak delillerin yetersiz olması nedeniyle suçlamalarla ilgili bir ispatta bulunamamışlardır. Bu sırada Anadolu'daki başlayan Millî Mücadele Hareketi'nin askeri başarılar elde ederek büyük bir güç haline gelmesi ile İngilizlerin planları istedikleri gibi gitmemiştir.

Adada kaldıkları süre boyunca sürgünler; vakit geçirebilmek ve meşguliyet kazanmak için aktivitelerde bulunmuşlar, bulundukları yerde daha iyi şartlarda olabilmek için bir uğraş vermişlerdir. Ancak ailelerinden ve vatanlarından ayrı kalmak, memlekette yaşanan durumlardan haberdar olamamak, en önemlisi de belirsizlik içerisinde bulunmak ve ne ile suçlandıklarını bilmemek psikolojilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Sürgünde bulunan tutukluların anılarına ve mektuplarına baktığımızda maddi ve manevi sıkıntılar ve sağlık sorunları yaşadıklarını görmekteyiz.

4.3.2. Sürgünden Kaçış

Anadolu'da Sakarya Meydan Muharebesi'nin gerçekleştiği sırada 6 Eylül 1921 günü aralarında Kara Kemal Bey'in de bulunduğu 16 tutuklu Malta Adası'ndan kaçmıştır. Bu kaçış planını eski Altıncı Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) hatıralarında şu şekilde anlatmıştır: Anadolu'da yaşanan Millî Mücadele'ye katılıp destek olabilmek için kaçmayı düşündüğüm esnada “*İttihatçı nazırlardan Kara Kemal Bey'in komiteci ruhu*

³¹⁰ Ağaoğlu, S. (1958). Babamın Arkadaşları, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, s.79-80.

³¹¹ Akın, a.g.m, 2014, s.90.

³¹² Şimşir, a.g.e, 2020, s.234.

ve kafası imdadımıza yetişti.” Plana beni de dâhil edip Millî Mücadele’ye katılarak vatana hizmet sağlayacak bir kumandan olarak almışlardı’’³¹³

Kara Kemal Bey’in hazırladığı planla kaçış için para toplanmış ve İttihat ve Terakki’nin mal varlığından da yararlanılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti 1 Kasım 1918 yılında başlanılan son kongresinde resmi olarak feshini ilan etse de, yurtdışına giden liderleri ve ülke içerisinde kalan üyeleri ile faaliyetlerine fiilen devam etmişlerdir. 26 Mart 1921 tarihinde Enver Paşa’nın Ali imzasıyla Moskova’dan Kamil Bey’e gönderdiği mektubun içeriğinde; Eski İstanbul İaşe Nazırı Kara Kemal ve Vali Bedri Bey gibi idama mahkûm edilmeleri muhtemel olanlardan bazılarını ve Sofya Sefiri Fethi Bey’i kaçırmak mümkünse buna teşebbüs edilmesini ve bu hususta 50.000 Mark kadar kullanılmasının mümkün olacağını, para meselesinin tahsisi için görüşülerek Merkez-i Umumice merkezlere talimat verileceğini bildirmiştir.³¹⁴

Yine Enver Paşa’nın Ali İmzası ile 29 Temmuz 1921’de gizli olarak Kamil ve Rusuhi Beylere gönderdiği ödeme talimatı;

“ İş’arı ahire değil her ay Berlin’deki depomuzdan bervec-i ati sarfiyatın icrası mercudur.

Mark

20.000 Berlin heyet-i merkeziyesi emrine,

2.500 Merkez-i umumi azasından Arapça ve Fransızca gazetelerde tahririni der- uhde buyuran Şekip Arslan Bey Kardeşimize,

2.500 Rusuhi Bey kardeşimize,

3.000 İstanbul’da Talat Paşa ailesine,

3.000 Bahaeddin Şakir Bey ailesine,

31.00

3.000 İstanbul’da Beyrut vali-i sabıkı Azmi Bey ailesine,

6.000 İstanbul hey’et-i merkeziyesi emrine,

40.000

5.000 Malta’dan çıkan arkadaşlara yardım (Halil, Şükrü, Ahmet Nesimi veya Hacı Adil Beylerden hangisi ile muharebe mümkün olursa o vasıta ile muavenet temin edilecektir.)

5.000 Malta’da elveyim mevkuf sivil ve asker arkadaşlara yardım (Bu para Kara Kemal, Mithat Şükrü veya Vali Bedri Beylerden birinin adresine gönderilmelidir.)

50.000’’³¹⁵

³¹³ Sabis, A.İ., (1993). Harp Hatıralarım İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri, Cilt V, Nehir Yayınları, İstanbul, s.72.

³¹⁴ TTK Arşivi, EP, 1/48.

³¹⁵ TTK Arşivi, EP, 1/23.

Kamil Bey, 1921 Eylül ayında Enver Paşa'ya göndermiş olduğu mektupta, Malta'dan 16 kişinin kaçtığını ve aralarında Kara Kemal Bey ile Mustafa Kamil Paşa'nın bulunduğunu haber vermiştir. Ayrıca firar edenlerin çoğunluğunun Münih'te olduğunu ve Rusya'ya Enver Paşa'nın yanına giderek birlikte çalışmak istediklerini iletmiştir.³¹⁶

Malta Adası'nda kaçma planına katılan isimler İttihatçılardan oluşuyordu ve dışarıdan da onlara yine İttihatçı olan Basri Bey yardım etmişti. 5 Eylül 1921 günü gezinti için izinli olarak kamptan ayrılmışlardır. Tricotti adında kaçakçı bir gemiye binmişler önce Marsa Siroco limanına daha sonra da Napoli'ye doğru yola çıkmışlardır. Kara Kemal Bey'in planına göre bu 16 kişi üç grup halinde gemiye binmişlerdir. Kemal Bey ise hepsini denetledikten sonra gemiye en son binmiştir. 7 Eylül 1921 gününde Sicilya Adası'na oradan bir gün sonra da Napoli'ye ulaşmışlardır. 9 Eylül tarihinde trenle Roma'ya varmışlardır. Onları burada Basri Bey karşılamıştır. Aynı zamanda Roma'da bulunan Anadolu'nun Mümessili Cami Bey de bu isimlere pasaport çıkartması hususunda yardımcı olmuştur. Sürgünlerden Ali İhsan (Sabis) Anadolu'ya geçerken bir kısmı da Almanya'ya gitmiştir.³¹⁷ Kara Kemal Bey'in planı ile Malta Adası'ndan kaçan sürgünlerden Anadolu'ya gelenler, Millî Mücadele'ye katılmışlardır.

İttihat ve Terakki kâtibi umumisi olan Mithat Şükrü Bleda anılarında sürgünden kaçma planını anlatmıştır. Yönetimde disiplinin biraz daha azaldığı zamanlarda şehre gidip gezmelerine izin verilmiştir. Bu gezintilerin birinde Ermeni meselesi ile suçlanan 16 kişilik bir grubun İngilizler tarafından ilk fırsatta öldürüleceklerini düşündüklerinden adadan kaçırmaya karar verdiklerini, bunun için gizli toplantılar yaptıklarını söylemiştir. Dışardan para karşılığında Maltalı bir genç ile anlaşılan bu isimler gemi ile İtalya'ya çıkmayı hedeflemişlerdi. Her ayrıntısına kadar planlanan bu kaçışta dikkat çekmemek için üzerimizde herhangi bir eşya bulunmaması konusunda birbirlerini sıkça uyarmalarına rağmen Kara Kemal Bey'in, nargilesinden vazgeçmediğini ve kolunun altına koyarak onunla geldiğini de söylemiştir.³¹⁸

İngilizlerin “*Malta'dan kuş uçmaz*” demesine karşılık adadan 16 kişinin kaçmasıyla birlikte esnetilen Malta kuralları yeniden sıkı hale gelerek tedbirler daha da artırılmıştır. Kaçan bu kişiler İngilizlerin suçlu olarak gördükleri ve serbest bırakmayı

³¹⁶ Bardakçı, M. (2015). Enver, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.s.501.

³¹⁷ Ali İhsan Sabis, a.g.e, s.73-79.

³¹⁸ Bleda, M.Ş. (1993). İmparatorluğun Çöküşü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.136-138.

düşünmedikleri isimlerden oluşuyordu. Bu yüzden kaçaklar aranmaya başlanmış ancak bir sonuç elde edilememiştir.

Malta Adası'nda bu olaylar yaşanırken Anadolu'da Sakarya Muharebesi'nin kazanılmasıyla Malta sürgünlerinin serbest bırakılması gündeme gelmiştir. İstanbul'da bulunan İngiliz makamları Sakarya Zaferi ile birlikte mevcut durumun değiştiğinin farkındaydılar ve bu hususta Londra'ya uyarıda bulundular. İstanbul'da bulunan Ankara hükümeti temsilcisi Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İkinci Reisi Hamit (Hasancan) Bey'e yetki verilerek Anadolu'da bulunan İngiliz tutsaklar ile Malta Adası'nda bulunan tutsakların değişimi önerildi. Bu konuda İngiliz Yüksek Komiseri ile yapılan görüşmeler neticesinde 23 Ekim 1921'de tutsak değişimi konusunda bir antlaşma imzalandı.³¹⁹

Tutsak değiş tokuşunun 29 Ekim 1921 günü İnebolu limanından yapılması kararlaştırılsa da, işlem ancak 1 Kasım 1921 günü gerçekleştirilebildi.³²⁰ Sürgünlerin tahliyesi sırasında birçok sıkıntı ve zorlu bir yolculuk yaşansa da, Divan-ı Harb-i Örf-i yargılamaları ve üç yıl süren Malta sürgününün ardından Ankara Hükümeti'nin İngilizlerle yaptığı görüşmeler sonunda tutukların serbest bırakılması sağlandı.

4.3.3. Malta Sürgünü Sonrası İttihatçılar ve Kara Kemal Bey

Malta Sürgünü sonrasında Münih'e giden Kara Kemal Bey'e arkadaşları Anadolu'ya gelmesi konusunda teklifte bulunmuşlardır. İstanbul'da çıkan Birlik gazetesinin başyazarı İsmail Ziya Bersis, Kara Kemal Bey'in yanıtını şu şekilde aktarmıştır. *“Mustafa Kemal vatanın kurtuluşu ile meşguldür. Halkta tereddüt uyandıracak veya ikilik yaratacak bir hareket yapmayız. Üzerimize düşen, içeride veya dışarıda milli birliği ve müdafaa azmini güçlü tutmaktır. Vatanseverlik duygumuz bizim kendi dertlerimizi ve haklarımızı unutmayı emreder.”*³²¹

Sürgün sonrasında Kara Kemal Bey ile Maliye Nazırlığı görevinde bulunmuş olan İttihatçı arkadaşı Cavid Bey arasında mektuplaşmalar olmuştur. Kara Kemal Bey'in 13 Eylül 1921 tarihli mektuba, *“Cuma günü geldim. On beş paket beraber getirdim. Dördünü Anadolu'ya, altısını Münih'e gönderdim. Diğerlerini alarak bu akşam Münih'e hareket ediyorum.”* diyerek başlamıştır. Burada kullandığı “paket” ifadesi

³¹⁹ Serpil Sürmeli, a.g.m, 2000, s.70.

³²⁰ Bilal Şimşir, a.g.e, 2020, s.512.

³²¹ Ullus, ‘İttihat ve Terakki'nin Bir Vatanperverlik Dersi ve Demokratlar’, 10 Nisan 1947, s.3.

muhtemelen Malta Sürgününden kaçan arkadaşları için kullanılmıştır. Mektubun devamında ise Cavid Bey'e, kendisinin İsviçre'ye gelmesinin zor olacağından onun Münih'e gelmesini kendisiyle görüşmek istediğini, daha sonrasında ise Almanya'ya geçeceğini belirtmiştir.³²² Kemal Bey Münih'ten Viyana'ya geçmiştir. Cavid Bey'e gönderdiği mektupta Floransa'da görüşmelerinin uygun olacağını kendisinin oradan Roma'ya geçeceğini bildirmiştir.³²³ Cavid Bey 1921-1924 arasında İsmail Canbulad'a gönderdiği mektuplarda da Kemal Bey ile görüşeceklerini belirtmiştir.³²⁴

Cavid Bey 19 Aralık 1921 tarihli notunda Malta sürgününde bulunan Hacı Adil Bey'in Kara Kemal Bey ile ilgili bir mektubundan bahsetmiştir. Mektupta Kemal Bey'in yurtdışında bulunan İttihatçıları Anadolu ile ilgilenmemeleri, İttihat ve Terakki adına hiçbir harekette bulunmamaları konusunda uyardığından bahsetmektedir.³²⁵ İstanbul'a dönen Kemal Bey, şirketlerinin başına geçip yeniden canlandırmaya çalışmış ve çoğunlukla Mesadet Hanı'nda yazıhanesinde bulunmuştur. Bu süre zarfında işsiz kalan arkadaşlarına yardım sağlamıştır.³²⁶ Kemal Bey'in ticari faaliyetlerine '*Varsın çalışsın, birtakım insanlar geçinsin*' tutumu ile bakılmış ancak yine de hareketleri gözetim altında tutulmuştur.³²⁷

4 Mayıs 1922 tarihli Anadolu'da Yenigün gazetesinde yer alan haberde Kemal Bey'in Ankara'ya geldiği yazmaktadır. Habere göre:

'Kemal Bey Şehrimizde

İaşe Nazırı sabıkı Kemal Bey dün öğleden sonra şehrimize muvasalat etmiştir. Malûm olduğu üzere Kemal Bey Malta menfasından firar ettikten sonra bir müddet Avrupa'da kalmış ve ahiren İzmit tarikiyle şehrimize gelmek için İstanbul'dan yola çıkmıştı.'³²⁸

³²² Yalçın, H.C, (2002). İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları, (Haz.Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, s.438.

³²³ Yalçın, a.g.e, 2002, s.439-440.

³²⁴ Bardakçı, a.g.e, 2020, s.192-200.

³²⁵ Cavid Bey. (2015). Meşrutiyet Ruznamesi, Cilt IV, (haz. Hasan Babacan, Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.334.

³²⁶ Rahmi Akbaş, a.g.e, 2021, s.295.

³²⁷ Kılıç Ali, Turgut H.(Derleyen), (2021). Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, s.414.

³²⁸ Anadolu'da Yenigün Gazetesi, "Kemal Bey Şehrimizde, 4 Mayıs 1922, s.1.

Kemal Bey'in Malta sonrasında İstanbul'a ve oradan da Ankara'ya gelerek burada Ahmet İzzet Paşa³²⁹ ile İttihat ve Terakki hakkında görüşme yaptığı istihbarat raporunda bildirilmiştir. Raporda;

“Sabık İttihad ve Terakki Cemiyeti İstanbul Murahhası Kemal Bey, Malta'dan derî saadete gelerek Ankara'ya ezimet ve avdet ettikten bir müddet sonra İzzet Paşa ile Salah Cımcöz Bey hanesinde uzun bir mülakat icra eylemiştir. İş bu mülakat evinin hazırlanmasına İzzet Paşa ile İttihad ve Terakki teşkilâtı mevcude veya mustakbeleyi arasına bir intilâf zemini hazırlamaya meftun bulunmuştur. İzzet Paşa İttihad ve Terakki'den yeniden hayat bulması aleyhinde İttihad ve Terakkide mühim roller oynamış olanların mukadderatı memlekette nafiz olmasından muhteriz olmakla beraber hiçbir istinatgâha malik olmadığı Ankara ve makamı saltanat tarafından aynı itimatsızlığa mazhar eylediği ve memlekette amil ve saime olabilmek için bir teşkilata ittika geldiği bazı takdirkarları tarafından da kendisine izah ve İttihad Terraki ile anlaşarak suretâ inhilâl etmiş fakat taraftarının bütün hayf millet arasında kisreti itibariyle ve kadrolarının mevcudiyeti dolayısıyla pek süratle yeniden ihya ve naks ettirilmiş mümkün olan ve bu fırka ile tevhid mesai eylemesi hususunda ikna edilmiştir. Mülakatta ne gibi esaslar üzerinde münakaşa cereyan ettiği ve bir anlaşma vukû bulup bulmadığı vuzuhla anlaşılmamıştır. Zira bu mülakata delalet edenler mülakattan sonra son derece ketumiyet iltizam etmişlerdir...”³³⁰

Hüseyinzade Ali Bey, İstanbul'un kurtuluşundan sonra Cavid Bey'in aralarında Kara Kemal Bey ve İsmail Canbulad'ın da bulunduğu arkadaşlarını çay ziyafetine davet ederek toplantı yaptıklarını söylemiştir. Sonrasında Mesadet hanında yeni bir toplantının gerçekleştirildiğini ve burada İttihat ve Terakki'nin canlandırılmaya çalışılması üzerine bir karara varıldığını ifade etmiştir.³³¹

İngilizler İttihat ve Terakki'nin İstanbul'daki başı olarak gördükleri Kara Kemal Bey'i takip etmişlerdir. İngiliz istihbaratına göre, İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul'da İtilaf Devletleri aleyhine bir anarşi çıkarmak ve duruma hâkim olmak üzere komiteler şeklinde gizli toplantılar yapmaktaydı.³³² 23.12.1338 tarihli bir raporda Kara Kemal

³²⁹ Ahmet İzzet Paşa (1864-1937). Harbiye mezunu. 1913'te Harbiye Nazırı görevine getirildi. 1918'de Talat Paşa'nın yerine sadrazam oldu. Zürher, a.g.e, 2021, s.78.

³³⁰ TİTEA, Kutu No:57, Gömlek No:105, Belge No:105.

³³¹ Dünya, “Kara Kemal'in Kara Ruhlu Olduğunu Bilmiyordum”, 16 Ocak 1957, s.4.

³³² TİTEA, Kutu No:55 Gömlek No:122, Belge No:122.

Bey'in Malta'dan İstanbul'a geldikten sonra İttihat ve Terakki Fırkası propagandası yaptığını bildiren istihbarat yer almıştır.³³³

10.05.1921'de Meclis'te Mustafa Kemal ve arkadaşları Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu oluşturmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa'ya muhalif ve yapılan yeniliklerden rahatsız olanlar ise İkinci Grup olarak ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu süreçte İstanbul'da bulunan vatansever ve etkin kişilerden bilgi almak istemiştir. Bunun için ilk olarak yakın adamlarından olan Kılıç Ali ve Topçu İhsan Bey'i İstanbul'a göndermiştir. İstanbul'da Kara Kemal Bey ile de görüşülmüş, Mesadet Han'da Hamdi Başar ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Bey'in de katılımı ile toplantı yapılmıştır. Kemal Bey, muhalif olarak ortaya çıkan İkinci Grup'un faaliyetlerinin karşısında olduğunu, anlaşmaya varılırsa Müdafaa-i Hukuk Grubu'na destek olmak istediğini söylemiştir.³³⁴

Yakup Kadri anılarında Kemal Bey'in yazıhanesini ve İstanbul'daki siyasi vaziyeti şu şekilde aktarmıştır:

“Mütareke devri boyunca her biri köşeye çekilmiş veya Malta'ya sürülmüş bu eski ve tecrübeli politikacılar şimdi birer birer ortaya çıkmışlar; İstanbul mahallelerinin köşe başlarını tutmaya başlamışlardı ve şefleri Kara Kemal'in sözde 'iş bürosu' olarak kullandığı Sirkeci'deki bir apartman dairesini eski İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi haline sokmuşlardı.”³³⁵

Mustafa Kemal Paşa çıktığı Batı Anadolu gezisi sırasında 1923 seçimleri öncesinde eski İttihat ve Terakki üyelerinin görüşlerini ve düşüncelerini öğrenmek amacıyla İzmit'te Kara Kemal Bey ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, görüşme esnasında Kara Kemal Bey'e “*Seçimlerde partimizi destekleyecek misiniz*” sorusunu yöneltmiş ve cevap olarak da Kemal Bey, kendi adına destekleyeceğini ve her türlü vazifeye hazır olduğunu ancak arkadaşları adına bir şey söyleyemeyeceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise, arkadaşlarıyla görüşmesini ve Kemal Bey ile aynı görüşte olup olmadıklarını öğrenmesini ve sonucunu bildirmesini istemiştir.³³⁶

Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye giden Yakup Kadri, Kemal Bey ile aynı vapurda İzmit'e geldiğinden bahsetmiştir. Yakup Kadri anılarında aralarında geçen

³³³ TİTEA, Kutu No:55 Gömlek No:179, Belge No:179.

³³⁴ Kılıç Ali, a.g.e, 2021, s.415.

³³⁵ Karaosmanoğlu, Y. K. (1984). Politikada 45 Yıl, İletişim Yayınları, İstanbul, s.26.

³³⁶ Arif Oruç, a.g.e, s.54.

görüşmeden de bahsetmiş ve Paşa'nın siyasi teşekkülleri hakkında sorularına karşı Kemal Bey'in *“İttihat ve Terakki Fırkası diye bir siyasi teşekkül den bahsedemeyeceğini, ancak Malta dönüşünde o eski fırkanın hâlâ ayakta duran birtakım kalıntılarıyla karşılaştığını ve günün birinde memlekete belki bir faydası olur düşüncesiyle ‘milli bir faaliyet nüvesi’ vücuda getirmeye çalıştığını”*³³⁷ söylediğini ifade etmiştir.

İttihat ve Terakki katib-i mesullerinden ve Kara Kemal Bey'in yakın adamlarından olan Vehbi Bey'in Ankara İstiklal Mahkemesi'ndeki duruşmalar sırasında verdiği ifade Kemal Bey'in kendilerine, Mustafa Kemal Paşa İzmit'e gitmeden önce, onunla birlikte çalışabilecekleri hususunda bir görüşme yaptıklarını söylediğini ifade etmiştir.³³⁸

Yine Cavid Bey de İstiklal Mahkemesi'ndeki ifadelerinde Kara Kemal Bey'in Mustafa Kemal Paşa ile İzmit'te bir görüşme yaptığını ve bu görüşmede Kemal Bey'in *“ben arkadaşlar namına söz söylemeye salahiyyetli değilim, onlarla görüşeyim sonra size haber veririm”* dediğini kendisine anlattığını söylemiştir. Paşa'nın isteğini yerine getirmek için de Kemal Bey, eski arkadaşlarını davet ederek bu husus üzerine toplantı yaptıklarını söylemiştir.³³⁹

Kılıç Ali anılarında, Kemal Bey'in sadece kendileri ve Mustafa Kemal Paşa ile değil, İkinci Grup ile de görüşmeler yaptığını söylemiştir. Buna göre Kara Kemal'in hazırladığı tüzük taslağı çerçevesinde bir fırka oluşturmak üzerine Kemal Bey'in yazıhanesinde toplantılar yapılmıştır. Hazırlanan bu tüzük daha sonra Terakkiperver Fırka Tüzüğü'ne dönüşmüştür.³⁴⁰

Mustafa Kemal Paşa esasında İttihat ve Terakki'nin yeniden canlanmasına engel olmak için Müdafaa-i Hukuk grubunu desteklemelerini istemiş ve yapılacak olan seçimler öncesinde onlara bir çağrı yapmıştır. Nitekim bir konuşmasında kullandığı *“hepimiz İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden idik. İttihat Terakki Cemiyeti üyeleri ile sonrasında oluşan Teceddüt Fırkası'na mensup olanların büyük çoğunluğu, milletimizin yüksek azminden doğan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne*

³³⁷ Karaosmanoğlu, a.g.e, 1984, s.28.

³³⁸ Selma Ilıkan- Faruk Ilıkan, a.g.e, 2005, s.351.

³³⁹ Dünya, İzmir Suikastı'nın İç Yüzü “Cavid Bey'in Sorgusu”, 2 Şubat 1957, s.4.

³⁴⁰ Kılıç Ali, a.g.e, 2021, s.419-420.

katılmışlar ve cemiyetin programını kabul etmişlerdir”³⁴¹ sözleri ile bunu doğrulamaktadır.

Kara Kemal Bey’in, İstanbul’a dönünce Mustafa Kemal Paşa’nın isteğini yerine getirmek için eski İttihatçılardan oluşan arkadaşlarıyla yaptığı toplantı 12-13 Nisan 1923 günlerinde eski Maliye Nazırı Mehmed Cavid Bey’in Şişli’de bulunan evinde gerçekleştirilmiş ve iki gün sürmüştür. Kara Kemal Bey bu toplantıda Mustafa Kemal’e bir söz verdiğini ve arkadaşlarının da muhalefet grubunda olmamaları gerektiğini söylemiştir. Aynı zamanda toplantının Mustafa Kemal ve Kara Kemal Bey’in görüşmesinin ardından meclis başkanlığına iletilmesi kararı alınmıştır. Toplantıda aralarında Mehmed Cavid, Kara Kemal, Dr. Nazım, Rahmi ve İsmail Canbulad Bey’den oluşan bir heyet seçilmiştir. Daha sonra İstiklal Mahkemesinde bu heyet “Kara Çete” olarak adlandırılmıştır.³⁴²

Bu dönemde İttihatçılar temkinli hareket etseler de 9 maddeden oluşan bir nizamname hazırlamışlardır. Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan ve “gizli program” olarak adlandırılan bu nizamnamenin maddeleri şunlardır:

- “1. madde- İttihat ve Terakki bütün hürriyetlere taraftar, radikal bir fırka-i siyasiyedir. Hukuk-u esasiye-i efrada taaddi eden ahkam ve kavanin bu gayeye göre tadil ve ıslah olunacaktır.
2. madde- Hakimiyet ve saltanat münhasıran milletindir.
3. madde- Kuvay-ı hükümetin tevhidine değil, tefrik ve tevezze taraftardır.
4. madde- Kuvve-i teşriye milletçe müntehap iki meclisten terekkep etmelidir. Mebussan intibati rey-i amm ile olmalıdır.
5. madde- Kuvve-i teşriyenin terekkep edeceği iki heyet badeli sulh bir meclisi müessesan halinde içtima ederek memleketin teşkilatı esasiyesini tanzim maksadıyla bir kanuni esasi yapmalıdır.
6. madde- Merkezi hükümet İstanbul şehridir.
7. madde- İttihat ve Terakki Fırkası düşmanı harici karşısında bütün vatandaşlar arasında kati bir ittihadı tam teminini bir vazife-i vataniye bilir. Sulh meselesinde memleketin mali ve iktisadi siyasi ve idari istiklalini teminden başka bir emeli yoktur.
8. madde- İttihat ve Terakki Fırkası her şeyden evvel memlekette muntazam ve asri bir devlet mekanizması vücud getirmek lüzumuna kani bulunduğu cihetle nazariyat ve hayalat peşinde dolaşmayarak muntazam bir iş hükümeti yapmak, teşeddüt-i efkârı meydan verecek mücadeleli siyasiyeden içtinap etmek, memleketin bütün sunuf ve efradı arasında vifak ve muhadenet hislerinin fiilen tesisine, ağraz ve ihtirasatın teskinine çalışmak azmindedir.

³⁴¹ Aydemir,Ş.S. (1999). Tek Adam, C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s.262-263.

³⁴² Yılmaz, M.T (2019). Mehmed Cavid Bey ve İzmir Suikastı, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Yeterlilik Tezi, Eskişehir, 2019, s.196.

9. madde- Bu devre-i teşriyede İttihat ve Terakki Fırkası bir taraftan memlekette muntazam bir idare teşkiline sarf-ı gayret edeceği gibi vilayat-ı müstahlisinin imarı ile melcesiz kalmış ahalinin iskânını da akdemi vezaif bilecek ve bu uğurda hiçbir fedakârlıktan geri kalmayacaktır.”³⁴³

İstanbul’daki görüşmelerinden önce de, 11 Mart 1922 ‘de Floransa’da bir araya gelen Kara Kemal Bey, Mehmed Cavid Bey, İsmail Canbulad ile Hüseyin Cahit Bey gibi isimler İttihat ve Terakki’nin tekrar kurularak faaliyette bulunması kararını almışlardır.³⁴⁴ Mustafa Kemal Paşa’nın yakın adamlarından biri olan Kılıç Ali anılarında yeni seçimlerden faydalanmak isteyen İttihatçıların amacının Mustafa Kemal Paşa’yı devirmek ve tekrar iktidara gelmek olduğunu söylemiştir.³⁴⁵ Toplantı Mustafa Kemal Paşa’nın isteği doğrultusunda ve ona yardım etme düşüncesiyle yapılsa da, hazırladıkları nizamname eski İttihatçıların yeniden bir oluşum sürecine girdiklerini göstermektedir.

Cavid Bey, 30 Kasım 1922 tarihli notunda, Kemal Bey ile Mustafa Kemal Paşa’nın birlikte çalışması hususunda görüştüklerinden bahsetmiştir. Kemal Bey bu konuda, Mustafa Kemal Paşa’nın, bazı isimlerin olmaması halinde İttihatçılarla çalışmayı isteyeceğini ve bu durumu da kabul etmeleri gerektiğini söylemiştir.³⁴⁶

Mustafa Kemal Paşa’ya ilettikleri yazıda, Anadolu örgütünün ve Mustafa Kemal Paşa’nın yanında olduklarını, muhalefetle birlikte hareket etmeyeceklerini vurgulamışlardır. Bunun yanında partilerini yeniden canlandırmak gibi bir durumun söz konusu olmadığını, yapılacak olan seçimlerde herhangi bir mebusluk talebinde olmadıklarını ancak Mustafa Kemal Paşa’nın kendi takdiri ile aralarından istediği kişiyi seçebileceğini belirtmişlerdir. Ancak Mustafa Kemal Paşa’nın Kara Kemal’e cevabı, yardıma gerek olmadığı ve İttihatçıların dâhil olmamaları şeklinde olmuştur.³⁴⁷ İttihatçılardan sadece iki kişi Ahmet Şükrü ve İsmail Canbulad yapılan seçimlerde Halk Fırkası içerisinde yer almış ve mebus olarak seçilmişlerdir.³⁴⁸

³⁴³ Cumhuriyet, “Gizli Program”, 9 Ağustos 1926, s.1

³⁴⁴ Yılmaz, a.g.t, 2019, s.197.

³⁴⁵ Kılıç Ali. (1955). Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor, Atatürk Kütüphanesi, Sel Yayınları, s.122.

³⁴⁶ Cavid Bey, a.g.e, 2015, s.688.

³⁴⁷ Yılmaz, a.g.t, s.197.

³⁴⁸ Müezzinoğlu, a.g.m, s.2927.

12 Eylül 1923 ve izleyen günlerdeki Cavid Bey'in notlarında Kemal Bey ve Canbulad ile kendi evinde yaptığı görüşmelerde mecliste yer alan arkadaşlarının durumunun ve memleket idaresinin iyi olmadığı üzerine konuştuklarından bahsedilmiştir.³⁴⁹

4.4. İzmir Suikastı

Millî Mücadele'de bir yandan İtilaf Devletleri'nin Anadolu'da gerçekleştirdikleri işgallere karşı savaşıırken bir yandan da devletin kendi içerisinde bir mücadele yaşanmıştır. Bu dönemde olağanüstü şartların gerektirdiği Hıyanet-i Vataniye Kanunu çıkarılmıştır. Sonrasında ise 1 Eylül 1920'de Dr. Tevfik Rüştü Bey'in önerisi ile 18 Eylül'de İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. İstiklal Mahkemelerinin kurulmasındaki amaç bu dönemde askerden kaçanların, isyan çıkararak asayiş bozanların, Millî Mücadele'ye ve Büyük Millet Meclisi'ne karşı olanların vatan haini olarak ilan edilerek yargılanmaları ve cezalandırılmalarıydı. Bu amaç doğrultusunda kurulan İstiklal Mahkemeleri, Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte inkılapların gerçekleştirilmesinde de önemli rol oynamıştır.

Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması ve ardından İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 29 Ekim 1923'de Cumhuriyeti ilan etmesi, Halifeliğin kaldırılması gibi inkılapların yapılması ile Türkiye yeni bir döneme girmiştir. Diğer yandan 17 Kasım 1924'te Kazım Karabekir, Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Adnan Bey ve Refet Paşa öncülüğünde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Kara Kemal Bey partiye üye olmamış ve ticari faaliyetlerine devam etmiştir. Fırka, Şeyh Sait ayaklanmasının çıkmasından sonra bu olayla bağlantılı olduğu iddiasıyla İstiklal Mahkemesi tarafından kısa süre sonra kapatılmıştır.

1925-1926 yılları inkılapların yoğun biçimde yaşandığı bir dönemdir. Mustafa Kemal Paşa da inkılapların halka tanıtılması ve yerleşmesini sağlamak amacıyla yurt gezilerine çıkmıştır. 1926 yılında yurt gezisine 7 Mayıs günü Ankara'dan başlamış ve oradan da Konya'ya geçmiştir. Gezi planı Tarsus, Mersin, Adana şeklinde devam etmiş ve 20 Mayıs günü Bursa'ya varmıştır. Bursa'da uzun bir süre kaldıktan sonra Balıkesir'e geçmiştir.³⁵⁰

³⁴⁹ Cavid Bey, a.g.e, 2015, s.581-585.

³⁵⁰ Kocahanoğlu, a.g.e, 2020, s.53-54.

Balıkesir'den sonraki durak yeri İzmir olarak planlanmıştır. Giritli Şevki'nin 15 Haziran 1926 tarihli mektubunun İzmir Valisi Kazım Bey'e ulaşması ile merkeze, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı suikast girişiminin ortaya çıkarıldığı ve İzmir gezisini erteleme gerektiğini içeren bir telgraf gönderilmiştir. Suikast girişimi Giritli Şevki'nin kurşun kalemle yazmış olduğu ihbar ile açığa çıkarılmıştır.³⁵¹

İttihatçılar bu dönemde geri planda kalmış ve mecliste önemli bir yer bulamamışlardır. İttihat ve Terakki Cemiyetini yeniden kurmak istediklerini önce Floransa daha sonrasında da Şişli'de Cavid Bey'in evinde yapmış oldukları toplantıda bir nizamname hazırlayarak göstermişlerdir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katılan çoğu İttihatçı fırkanın kapatılması ile siyasetten uzak tutulmuş olan isimlerdir.

Böyle bir ortamda tekrar iktidara gelemeyeceklerini düşünen eski Maarif Nazırı Şükrü Bey, yanlarına ikinci dönem seçimlerinde listede kendisine yer bulamayan Ziya Hurşid'i de dâhil etmişlerdir. Böylece bu üçlü arasında suikast planı devreye sokulmuştur. Bu amaçla sık sık toplantılar düzenlemişlerdir. Ziya Hurşid suikast planına tetikçi olarak Gürcü Yusuf ve Laz İsmail'i bulmuştur. İlk olarak Ankara'da kabine toplantısı esnasında veya Meclis'te bomba ile Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmeyi düşünmüşler ancak Meclis'te sıkı tedbirlerin olması ve Paşa'nın çok iyi korunması gibi nedenlerden dolayı diğer mebusların da ölmesine yol açacağı için bu plandan vazgeçmişlerdir. Ankara'ya gelen bu ekip, suikast planını gerçekleştirmek için Meclis içinde ve etrafında keşif yapmış ve yakınlarda bulunan bir mezarlık civarında pusu kurmaya karar vermişlerdir. Ancak bazı İttihatçıların ve Rauf Bey'in Mustafa Kemal Paşa'yı öldürme girişimini öğrenmesi ile birlikte suikast planı gerçekleşmemiştir.³⁵² Suikastçıların Ankara'da evinde kaldıkları isim, Mustafa Kemal Paşa'nın güvendiği ve Bandırma Vapuru ile Samsun'a çıkanlar arasında onunla birlikte bulunan Kaymakam Arif Bey (Ayıcı) idi.³⁵³

Ankara'daki girişimin başarısız olması sonucunda İstanbul'a geri dönen suikastçılar başka bir plan düşünmüşlerdir. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın yurt gezisine çıkmasıyla birlikte öncelikle Bursa'da suikastı gerçekleştirmek istemişler ancak Laz İsmail'in burada yaptığı keşif ile Bursa'da kaçmalarının zor olacağını değerlendirerek

³⁵¹ Kocahanoğlu, O.S. (2020). Atatürk'e Kurulan Pusu İzmir Suikastının İçyüzü, Temel Yayınları, İstanbul, s.84.

³⁵² Kılıç Ali, 2021, s.431-433.

³⁵³ Kocahanoğlu, a.g.e, 2020, s.76.

suikastı İzmir’de yapmaya karar vermişlerdir. Plana göre Kemerealtı’nda Yemiş Çarşısı üzerinde bulunan bir dükkânda saklanıp Mustafa Kemal Paşa’nın otomobilinin gelmesiyle silâhlı saldırıda bulunacaklar ve gerektiğinde bomba da kullanacaklardı. Suikast sonrasında ise Sarı Efe Edip’in bulduğu motorcu Giritli Şevki ile kaçmak için anlaşmışlardı. Ancak Sarı Edip, diğerlerine haber vermeden İstanbul’a gitmişti. Giritli Şevki de şüphelenip tren garına giderek o gün trenin gelmeyeceğini öğrenmiş ve polise ihbar etmişti.³⁵⁴ Böylece suikast planı ortaya çıkmıştı.

İzmir Valisi Kazım Paşa, suikast girişimini haber veren telgrafında, Ziya Hurşid ve Laz İsmail’in yanlarında silâh ve bombalar bulunduğu halde Gülcemal Vapuru ile İzmir’e gelerek hazırlık yapacaklarını ve girişime Sarı Edip’in de dâhil olduğunu bildirmiştir. Giritli Şevki’nin ihbar mektubu sayesinde Ziya Hurşid, Laz İsmail, Gürcü Yusuf gibi diğer suikastçılar da kaldıkları farklı otellerde yakalanmışlardır. Ziya Hurşid bulunduğu otelde silâh ve bombalar ile polise teslim olmuştur. Çopur Hilmi’nin biraderi olan Berber Nuri’nin dükkânından saldıracaklarını ve sonra da motorla Sakız adasına kaçacaklarını itiraf etmişlerdir. Bu düzenin İstanbul ve memleket dışına dayandığını bildiren Vali, incelenmesi gerektiğini bildirmiştir.³⁵⁵

16 Haziran 1926 gününde Mustafa Kemal Paşa tren ile İzmir’e geldiğinde suikast girişiminden henüz kimsenin haberi yoktu. Halk tarafından sevgiyle karşılanan Mustafa Kemal Paşa, daha sonra Başvekil İsmet Paşa’ya telgraf çekmiş ve olayla ilgili talimat vermiştir. Naim Palas’da kalan Mustafa Kemal Paşa, Ziya Hurşid ve diğer suçluları yanına çağırtmıştır. Aralarında geçen konuşmada Giritli Şevki olayla ilgisini ve planlarını anlatmıştır. İfadelerin detaylıca alınması ve ele geçirilen ipuçları sonucunda bu planda daha geniş bir ekibin rolü olduğu düşünülmüştür.³⁵⁶

Suikast girişiminin ortaya çıkması ile ilgili ilk haber 18 Haziran 1926 günü Hâkimiyet-i Millîye gazetesinde resmi tebliğ olarak verilmiştir. Tebliğde meselenin İstiklal Mahkemesi’nce takip edileceği ve mahkeme heyetinin İzmir’e hareket ettiği de belirtilmiştir.³⁵⁷

³⁵⁴ Kocahanoglu, a.g.e, 2020, s.81.

³⁵⁵ Milliyet, “Kısa Bir İhbar Mektubu”, 23 Şubat 1926, s.5

³⁵⁶ Milliyet, “Tertipçilerin gayesi kötü giden işleri düzeltmekmiş”, 24 Şubat 1926, s.5.

³⁵⁷ Hâkimiyet-i Milliye, “Tebliğ-i Resmi” 18 Haziran 1926, s.1

Resmi tebliğin yayınlanmasının ardından, Cumhuriyet gazetesinde İzmir suikastı başlığı ile bir haber ilk sayfada yer almıştır. Haberde İstiklal Mahkemesinin faaliyete geçtiği de halka duyurulmuştur. Yunus Nadi gazetede

“...suikast zaten fena bir şey, söylenmesi ve işitilmesi bile vahşi bir iş. Türkiye Reisi Cumhuriyete suikast, Türkiye’nin kurtarıcısı Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya suikast husulaya sığacak şey değil. Hem de İzmir’de...Bu nasıl şey? Hangi mecnun ve cani kafa böyle bir şey düşünebilmiş ve bu kötü düşüncenin arkasına takılarak ona bir iki adım bile atabilmiştir...”³⁵⁸

şeklinde devam eden yazısında suikast ile ilgili tepkisini ifade etmiştir.

Aynı tarihli gazetede alınan haberlere göre İzmir’de tevkif edilenlerin elebaşının sabık Lazistan mebusu Ziya Hurşid olduğu belirtilerek hayatından bahsedilmiştir. Ayrıca suikastçılar şebekesinin İzmir ile İstanbul olduğunu, İstanbul’da tevkif edilenler arasında Erzurum mebusu Hüseyin Avni’nin de bulunduğu, sabık Mersin mebusu Çolak Selahattin’in ise gözaltına alındığı haberi yer almıştır.³⁵⁹

Mustafa Kemal Paşa’ya düzenlenen bu suikast girişimi birçok çevrenin tepkisine yol açmıştır. Darülfünun öğretmenleri ve öğrencileri adına Paşa’ya suikastı kınayan bir telgraf gönderilmiştir.³⁶⁰ Aynı zamanda Darülfünun Meydanında bir miting de düzenlenmiştir. Bu mitingde Darülfünun emini Nureddin Bey bir konuşma yapmıştır. Mitingde bulunan ve suikastı kınayanlar arasında Kara Kemal Bey de yer almıştır.³⁶¹

Mustafa Kemal Paşa’ya karşı düzenlenen suikast girişimi ile birlikte İsmet Paşa’nın da talimatıyla İstiklal Mahkemesi harekete geçmiş ve İzmir’e gitmiştir. Suikast ile ilgili olarak alınan ifadeler ile İttihatçıların ve Terakkipervercilerin de arasında bulunduğu çok sayıda kişi için tutuklama kararı çıkmıştır.³⁶² İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Bey Cumhuriyet gazetesindeki demecinde, yapılan suikast girişiminin Ziya Hurşid, Şükrü ve Edip Beylerin şahsi teşebbüslerinden ibaret olmadığı, bu planın arkasında gizli bir komite halinde çalışan kişilerin bulunduğu ve bu kişilerin amaçlarının iktidarı ele geçirmek olduğu bilgisi yer almıştır.³⁶³

³⁵⁸ Cumhuriyet, “İzmir Suikastı” 19 Haziran 1926. s.1

³⁵⁹ Cumhuriyet, “İzmir Suikastı” 19 Haziran 1926. s.1

³⁶⁰ BCA, 1/ 1/23

³⁶¹ Yarın, “Kara Kemal’in Son Günleri”, 9 Şubat 1930, s.5

³⁶² Kocahanoğlu, a.g.e, 2020, s.103.

³⁶³ Yarın, “Kara Kemal’in Son Günleri”, 5 Şubat 1930, s.5

4.5. İstiklal Mahkemelerinde Yargılanma Süreci ve Ölümü

İstiklal Mahkemesinin İzmir'e gelmesine kadar mahkeme üyeleri birçok tutuklama kararı vermiştir. Tutuklananlar arasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyeleri ve İttihatçılar bulunmaktadır. Özellikle Terakkiperver Fırkasının Başkanı Kazım (Karabekir), Ali Fuat (Cebesoy) gibi Millî Mücadele'nin önemli isimlerinin de tutuklanması bazı tepkilere yol açmıştır. İsmet Paşa, Kazım Karabekir'in tutuklanmasına karşı çıkmış ve serbest bırakılmasını emretmiştir. Ancak mahkeme ve İsmet Paşa arasında yaşanan bu soruna Mustafa Kemal Paşa'nın müdahalede bulunmasıyla Karabekir ve Terakkiperver Fırkası'nın diğer üyeleri tutuklanıp İzmir'e getirilmişlerdir.³⁶⁴

26 Haziran 1926 günü Elhamra Sinemasının bulunduğu yerde ilk sorgulamalar başlamıştır. Mahkeme Başkanı Ali Çetinkaya üyeler ise; Kılıç Ali, Reşid Galib'dir. Savcı Necib Ali Bey'dir. İlk olarak yargılanan isimler suikast girişimini asıl düzenleyen ekip, yani Ziya Hurşid, Gürcü Yusuf, Laz İsmail ve Çopur Hilmi olmuştur. Tetikçilerin sorgulanması sonrasında Sarı Efe Edip, Ayıcı Arif, Baytar Rasim, Abidin ve Şükrü Beyler'in ifadesi alınmıştır. Mahkemede, Ahmet Şükrü'nün suikast planı için gerekli parayı nereden sağladığı sorulan Sarı Efe Edip: *“Sanırım Kara Kemal ile temastadır ve o da İkinci Grup ve Terakkiperver Fırkası ile temas eder. Para yardımını Cavid Bey yapıyordu”* cevabını vermiştir.³⁶⁵

İlk ele geçen isimlerin dışında birinci dereceden sanıklardan olan Kara Kemal Bey ve Abdülkadir Bey henüz yakalanamadıkları için gıyaben yargılanmışlardır. Mahkeme İzmir suikast girişiminin, İttihatçıların hükümeti devirerek iktidara gelmek amacını güden gizli planlarının hayata geçirilmesi olduğu kanaatine varmıştır. Mahkemeye göre İttihatçılar amaçlarına ulaşmak için önce Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kullanmışlar, fırkanın kapatılmasıyla da suikast planını devreye sokmuşlardır.

26 Haziran'da İzmir'de başlayan yargılamalar halka açık olarak yapılmış ve 13 Temmuz günü son bulmuştur. Ziya Hurşid, Ahmet Şükrü, Gürcü Yusuf, Arif, Laz İsmail, Sarı Efe Edip, Rasim, Abidin, Hafız Mehmet, İsmail Canbulad, Rüştü Paşa, Çopur Hilmi, Halis Turgut ile Abdülkadir ve Kara Kemal için de gıyaplarında idam

³⁶⁴ Mango, a,g,e, s.431.

³⁶⁵ Mango, a,g,e, s. 431-433.

kararı çıkmıştır. İdam kararı verilenlerden 13 kişinin idamı o gün gerçekleşmiştir.³⁶⁶ Kara Kemal Bey ve Abdülkadir'in ise yakalama çalışmaları emniyet güçleri tarafından devam etmiştir.

Paşaların sorgusuna 3 Temmuz günü başlanmış ve ilk olarak Karabekir dinlenmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın Fahrettin Paşa (Altay) ve İsmet Paşa'ya “*Ali Bey bizim paşaları da asacak mı?*” diyerek fikirlerini sormuş ve sonrasında da Ali Bey ile görüşmüştür. Aralarında Karabekir, Ali Fuat, Refet ve Cafer Tayyar gibi isimler verilen karar ile beraat etmiştir.³⁶⁷

Kara Kemal Bey'in kaçması hususunda gazeteci Arif Oruç'un verdiği bilgilere göre,, “*neticede her şey anlaşıldığı zaman tabii hakikat tecelli edecektir. Şimdilik görünmemek lazım geldi. Ben eminim ki hakikat meydana çıktığı zaman iftira edenler utanacak, kızaracaklardır*”³⁶⁸ düşüncesinde olduğunu ve ortamın durulmasını beklediğini söylemiştir.

İzmir'de başlayan suikast yargılamaları neticesinde mahkeme, İttihatçıların ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyelerinden oluşan isimlerin davalarının Ankara'da görülmesini talep etmiş ve suikast davasının ikinci kısmı Ankara'da başlamıştır. Ankara'daki davada ilk yargılamalar 2 Ağustos 1926'da başlamıştır. Savcı Necip Ali'nin sunduğu iddianamede, suikast girişiminde bulunan tetikçilerin arkasında gizli bir yapılanmanın olduğu ve bu yapılanma içerisinde de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyeleriyle ve İttihatçıların bulunduğu başlarında ise Kara Kemal Bey'in olduğu ifade edilmiştir.³⁶⁹

Savcı Necip Ali iddianamesinde Kemal Bey'den şu şekilde bahsetmiştir.

“...Kara Kemal Bey'in esas maksadı ve gayesi, kendisi şimdilik başka bir nam altında çalıştıktan ve ahval ve vaziyetin inkişafından sonra, harp mesuliyeti ile alakadar bulunan liderleri tekrar iktidar mevkiine getirebilmek endişesinden ibaretti. İşte kongre kararı ile infisah eden fırkayı ihya etmek için Kara Kemal Bey'in ilk teşebbüsü buradan başlamış ve tabancayı beynine sıktığı dakikaya kadar gayesine varmak için menfi ve karanlık yollardan giderek bir an emellerinden feragat etmemiştir...”³⁷⁰

³⁶⁶ Zürcher, a.g.e, 2021, s.230.

³⁶⁷ Mango, a.g.e, 2000, s.433-434.

³⁶⁸ Oruç, a.g.e, 2021, s.59.

³⁶⁹ Eroğlu, N. (2008) İttihatçıların Ünlü Maliye Nazırı Cavid Bey, Ötüken, İstanbul, 2008, s.215.

³⁷⁰ Kocahanoğlu, O.S, (2003). Atatürk'e Kurulan Pusu İzmir Suikasti'nin Perde Arkası, Temel Yayınları, İsy-tanbul, s.379.

İddianamede suikast olayı dışında, İttihat ve Terakki liderlerinin I. Dünya Savaşına girmeleri ve yanlış siyasetleri, Kara Kemal'in başında bulunduğu şirketler ile ekonomik ölçüde kazanç sağlamaları, Kara Kemal'in İzmit'te Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi ve 1923 yılında İttihatçıların, Şişli'de Cavid Bey'in evinde yaptıkları toplantı ve hazırladıkları nizamname de yer almıştır. Ayrıca Kara Kemal Bey'in suikast için bazı isimleri tahrik ettiği de yer ileri sürülmüştür.³⁷¹ Savcı iddianamesinde olay ile ilgili en büyük suçlunun, Kara Çete olarak adlandırılan gizli yapılanma ve bu çetenin başında bulunan Kara Kemal olduğunu belirtmiştir.

Cavid Bey'in sorgulaması sırasında ise, özellikle İttihat ve Terakki'nin neden toplandığı, Şişli toplantısında kimlerin bulunduğu ve ne gibi kararlar alındığı, Kara Kemal ile aralarındaki görüşmeler gündeme gelmiştir. Savcının 24 Ağustos günü mahkemeye sunduğu iddianamede ilk iddianameden farklı olarak Kara Kemal'in Malta'dan döndükten sonra siyasetten uzak kalmak istemesine rağmen Cavid Bey'in Kemal Bey'i bu konuda ikna ettiği ve aslında liderlerinin Cavid Bey olduğu öne sürülmüştür.³⁷²

Hâkimiyet-i Millîye gazetesinin 13 Ağustos 1926 tarihli sayısında İstiklal Mahkemesi'nin bir önceki gün görülen celsesine dair bilgiler yer almıştır. Bu duruşmada Kara Kemal Bey'in iki kolu olarak nitelendirilen Vehbi ve Hüsnü Beylerin muhakeme edildiği haberi yer almıştır. Bunlara, Cavid Bey'in evinde karar verilen 9 maddelik program ve İttihat Terakki'yi yeniden canlandırmak için yapılan toplantılar sorulmuştur. Bu toplantıların gizli tutulduğu ve Kara Kemal Bey'in toplantı sırasında adamlarını salona sokmadığı ifade edilmiştir. Vehbi ve Hüsnü Beyler programdan haberdar olmadıklarını söyleyerek suçlamaları inkâr etmişlerdir. Gazetede ayrıca Kara Kemal Bey'in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilişkisinin ispatı olarak mahkemede okunan ve Kara Kemal'e ait olduğu iddia edilen "Kara Kemal'in Mektubunun Klişesi" yer almıştır.

"Pek Muhterem Beyim;

³⁷¹ Eroğlu, a.g.e, 2003, s.216.

³⁷² Eroğlu, a.g.e, 2003, s.242.

Masruf olan mesai alileri şayan-ı şükrândır. Sorgulanmamın ve ihtiyatı elde tutarak çalışmak üzere İsmail Bey ile müdavime-i efkâr edildi. Noktayı nazarımızı zat-ı aliyelerine izah edecektir. Hürmetlerimi takdim ederim efendim.’ 24 Teşrinsani 34

Kemal’’ ³⁷³

Mustafa Kemal Paşa’ya suikast girişimi neticesinde idamlarına karar verilen eski Maliye Nazırı Cavid Bey, Doktor Nazım, Kâtibi mesullerden Nail Bey, Ardahan Mebusu Hilmi Bey, 26/27 Ağustos gecesinde yargılanmalarının yapıldığı Ankara’da Mülkiye hapishanesinde idam edilmişlerdir. ³⁷⁴

30 Haziran 1926 tarihli Başvekil İsmet Bey’in, Dâhiliye Vekili Cemil Bey’e acele olarak gönderdiği yazıda; Suikast tetkikatından anlaşıldığı üzere bu işin asıl faillerinin Kara Çete olduğu ve henüz Kara Çete’nin faaliyetlerinin bittiğinin söylenemeyeceği ifade edilmektedir. Bu sebeple Abdülkadir ve Kara Kemal’in tutuklanmaları gerektiği belirtilmektedir. İstanbul Polis Müdürünün, Kara Çete’nin düşmanı olduğu bilinmekle birlikte, diğer görevlilerin durumları meçhul olduğundan, İstanbul polisinin tayinlerine merkezden müdahalede bulunmadan polis müdürünün kendi arzusuna bırakılmasını ve suikast yargılama zabıtlarının da memleketin her tarafında okunmasının sağlanması istenmektedir. ³⁷⁵

İsmet Bey’in bu isteğine hemen cevap verilmiş ve Kara Kemal ve Abdülkadir’in yakalanmaları için çok sıkı tedbirler alınmıştır. Mahkeme zabıtlarının memleketin her bölgesinde görevlilerce okunması işi de önemle takip edilerek bu hususta telgraf idaresinin konu ile meşgul olması sağlanmıştır. ³⁷⁶

Yurtdışına kaçma ihtimali bulunduğundan Kara Kemal Bey’in yakalanması için emniyet güçleri tarafından sıkı bir takip başlatılmıştı. İaşe Nazırlığı yaptığı dönemde çevresi oldukça geniş olduğundan kendisine yardım edecek birçok kişi bulunabileceği düşünülerek özellikle yakın adamları ve arkadaşları sorgulanmıştır. Ayrıca gazetelerde Kara Kemal ve Abdülkadir’i saklayanların suç işledikleri bu sebeple İstiklal Mahkemelerince son kez uyarıldıkları yazılmıştır. ³⁷⁷ Bunun yanında suikast ile ilgili

³⁷³ Hâkimiyet-i Milliye, “Kara Kemal’in Mektubu”, 13 Ağustos 1926.

³⁷⁴ Milliyet, 19 Mart 1964, s.5.

³⁷⁵ TTK Arşivi, SS, 9 25.

³⁷⁶ TTK Arşivi, SS, 8 27.

³⁷⁷ Hâkimiyet-i Milliye, “İstiklal Mahkemesi’nin Kara Kemal’le Abdülkadir’i Saklayanlara Son İhtarı, 23 Temmuz 1926, s.1

tutuklama kararı çıkarılan ve firari olanların yakalanmasına yardım edenlere ve ihbarda bulunanlara hükümet tarafından on bin lira para ödülü verileceği bildirilmiştir. Bu husus da gazetelerde yer almıştır.³⁷⁸

İzmir Suikastı ile ilgileri bulunan Kara Kemal ve Abdülkadir'in yakalanması hakkında çıkan emir, Sarı Efe Edip'in ve İzmit mebusu Şükrü'nün tutuklanmasından sonra geldiği için suikast olayı ile ilgilerinin kurulacağını anlayan iki isim firar etmişlerdir. Kara Kemal Bey'in İaşe Nazırlığı döneminde pek çok çevre tarafından tanınan etkili bir isim olması sebebiyle, birçok kişinin yardım ve himayesi ile yurtdışına kaçma ihtimali bulunduğu İstiklal Mahkemesi ikinci derecedeki adamlarının da tutuklanması ve sorgulanması için ilgili makamlara yetki verilmiştir. Kara Kemal Bey meselesi ve yakalanması ile ilgili süreç Polis raporlarına şu şekilde yansımıştır:

“Zabitanın şiddetli ve müstemir takibatı ve mükâfat-ı nakdiye verileceğinin ilanı süresinde İstanbul ithalat gümrüğü 4 numaralı ambar memuru Mazhar Efendi, akrabasından ve Kara Kemal'in pek emin ve fedakâr adamlarından ismi mezkur Niyazi ile mülakatında Kara Kemal'in kaçırılması keyfiyeti mevzubahis ve münakaşa edilmiş olduğu ve Mazhar Efendi Ambar Memuru olmak hasbiyle sıfat-ı memuriyetinden istifade Kara Kemal'i eşya-i zatiye gibi bir sandığa koyarak veyahut gümrüğün memuru kıyafetine sokarak ecnebi vapurlardan birine nakil eylemek mümkün olacağını Niyazi'ye efham eylediğini ve Niyazi'nin de bu iki suretten hangisini tercih edeceğini düşünüp bilahire söyleceğini ve ona göre ilkizâi hala tevzil edilmenin muvaffak olunacağını dermiyanla ayrıldıklarını arkadaşlarından ve polis tahhari memurlarından Şükrü Efendi delaletiyle polis müdiriyetine ihbar etmek üzere müracaatında tesadüf eylediği Rasim, Hulusi, Ziya ve Sait Beylerin talebiyle cereyan hali bunlara bildirdikten sonra memurun mumaileyhemin tertib ettikleri plan dairesinde müracaat teklifini kabuldanda bir müddet sonra telefonla vuku bulan davet üzerine Rasim ve Hulusi Beyler Galata'da Bahriye kıraathanesine gittiklerinde Mazhar Efendi kendisinin Niyazi tarafından takip edilmekte olduğunu hissettiğinden bu vaziyet karşısında artık Niyazi'ye gidemeyeceğini beyan ve yalnız Niyazi'nin hanesi de dâhil olmak üzere adreslerini itâ eylediği beş hanenin tahharisi lüzumundan bahsederek ortadan çekilmiş ve polis müdürü Ekrem Bey, Ankara'dan avdeti hasbiyle işi bizzat deruhte ederek gâyur maîyyeti erkânından Rasim, Ziya, Hulusi, Sait Beylerin iştirak mesaisiyle Kara Kemal'in tahkik müdürü Enver'in hanesinde olduğunu tespit ve derdesti muvaffakiyetini temin eylemiştir.”³⁷⁹

Temmuz ayının 24/25 Pazar gecesinde Mazhar Efendi'nin ihbarda bulunduğu evler ve Niyazi Bey'in evinde inceleme başlatılmıştır. Sorguya alınan Niyazi Bey, başlangıçta

³⁷⁸ Hâkimiyet-i Milliye, “Kara Kemal'i Haber Verene Mükâfat Takdimi” 29 Temmuz 1926, s.1.

³⁷⁹ Polis Mecmuası, Kara Kemal'in Sureti Takip ve Dersdestine Dair Raporu, 1 Eylül 1926, Cilt 13, Sayı 201, s.151-152.

Kara Kemal Bey'in evine hiç gelmediğini ve konuyla ilgisinin olmadığını söylese de baskılar sonucunda itiraf etmek durumunda kalmıştır. Niyazi Bey'in ifadesine göre Maliye tahsil şubelerinden Balıkpazarı'nda memurluk görevi yapan Enver Bey'in kendisine gelerek Kara Kemal Bey'in kaçması konusunda yardım istediğini ancak Kara Kemal Bey'in nerede olduğunu bilmediğini söylemiştir.³⁸⁰

Niyazi Bey'in ifadesi üzerine Polis ekiplerince Enver Bey hemen tutuklanmış ve ifadesi alınmıştır. Alınan ifade sonucunda Enver Bey, Kemal Bey'i Aksaray'da Cambaziye Mahallesi'nde, Tatlı Kuyu Sokak'taki 15 numaralı evinde sakladığını itiraf etmiştir. Polisler Enver Bey'in kardeşi ile yaşadığı eve gitmişler ve 27 Temmuz günü Kemal Bey'in polislerin geldiği anda bulunduğu odadan yeni kaçtığı anlaşılmıştır. Polis ekiplerinin etraftaki bahçeleri incelediği sırada silâh sesi duyulmuş ve bahçedeki kümeste Kemal Bey, elindeki revolveri ile sağ şakağına ateş etmiştir. Yaralı durumda bulunan Kemal Bey'in otomobillerden birine bindirildiği esnada hayatını kaybettiği söylenmektedir.³⁸¹

Milliyet gazetesinde yer alan habere göre; *"Kara Çete serkerdesi ve idam mahkûmu Kara Kemal dün Küçük Pazar Maliye Tahkik Şubesi Müdürü Enver Efendi'nin evinde polis kuvvetleri tarafından saat beşte muhasara altına alındı ve bahçedeki tavuk kümesinin yanında beynine bir kurşun sıkarak kara akıbetine kavuştu."* Haberin devamında Enver Bey'in evinde saklanan Kara Kemal Bey'in yakalandığı sırada üzerinde siyah ve eski bir elbise ve başında kasket bulunduğu saklandığı günden beri traş olmaması sebebiyle tanınmayacak bir halde olduğu ve cebinde ölmeden önceki güne ait Milliyet gazetesinin bir nüshası olduğu söylenmiştir. İntihar etmesinin ardından cesedi bir örtü örtülerek oradan kaldırılmış zabıta otomobillerinden birine bindirilerek polislerin de takibi ile Polis müdüriyetine getirilmiştir. Polis müdürü Ekrem Bey daha sonra yakalandığı eve incelemeler yapmak üzere gitmiş evin mühürlenmesini istemiştir. Kara Kemal Bey'i evinde saklayan Küçük Pazar Maliye Tahsil Şubesi Müdürü Enver ve kız kardeşi Vasfiye tutuklanmıştır. Kemal Bey'in firari olduğu süre boyunca yardım eden ve aralarında önemli mevkilerde bulunan

³⁸⁰ Polis Mecmuası, Sayı 201, s.152

³⁸¹ Polis Mecmuası, Sayı 201, s.153-154. Ayrıca bkz. Kara Kemal Meselesini takip eden ve yakalanması sürecinde etkili olan polis memurları ve resimleri mecmuada yer almıştır. s.155-157.

kişilerin de olduğu iddia edilen bütün şahıslar da tamamen tespit edilerek yakalanmış ve Ankara'ya sevk edilmişlerdir.³⁸²

Kemal Bey, 29 Temmuz gününde polislerin refakatinde Topkapı Mezarlığı'na defnedilmiştir.³⁸³ Bulgaristan'a kaçarken yakalanan eski Ankara Valisi Abdülkadir de Ankara'da yeniden yargılanmış ve 31 Ağustos günü idam edilmiştir.³⁸⁴

Morg raporunda belirtilenlere göre kurşunun sağ şakağından girerek beynini parçaladığı bu suretle sağ tarafındaki saçlarının yandığı ve sağ gözünde şişlik ve morluk olduğu belirtilmiştir. Gazetelerde Kemal Bey'in yakalanması ve ölümü ile alakalı olayların duyurulmasına karşın cenazesine kardeşleri dahi sahip çıkmamıştır.³⁸⁵

Kara Kemal Bey'in yakalanması sürecinde bulunan İstanbul Emniyet Müdürü Ekrem Baydar anılarında Enver Bey'in kardeşi ile saklandığı evde Kara Kemal Bey'in nasıl yakalandığını ve intiharını anlatmıştır. Ekrem Baydar'ın anlatımına göre polisler eve girdiğinde Kara Kemal'in bulunduğu odada henüz bir sigaranın söndürülmeden ve ayakkabılarını giymeden acele ile kaçarak ve bahçedeki kümeste gold sistemindeki tabancasıyla şakağından kendisini vurmuştur.³⁸⁶ Kılıç Ali'nin anılarında da Kara Kemal'in yakalanması aynı şekilde anlatılmış, yakın adamlarından birinin evinde saklandığı tavuk kümesinde intihar ettiği ve cezasını kendisinin verdiği söylenmiştir.³⁸⁷

Bazı kaynaklar ise Kemal Bey'in intihar ettiğini değil polis tarafından vurulduğunu söylemektedir. Ahmet Emin Yalman anılarında Kara Kemal Bey'in öldürüldüğünü ifade etmektedir. Polis Siyasi Kısım Başmüfettişi Hulusi Bey'in "*Kara Kemal'in gizlendiği evden geliyorum. Kendisini evin kümesinde saklı bulduk. Derhal vurduk. Ölümünden sonra elinden aldığımız silâh da işte budur*"³⁸⁸ dediğini aktarmıştır.

İsmet İnönü hatıralarında Kara Kemal'in İzmit'te Mustafa Kemal Paşa ile görüşüğünü doğrulamış ve siyasetle ilgilenmeyeceğine dair söz verdiğinden de bahsetmiştir.

³⁸² Milliyet, 28 Temmuz 1926.

³⁸³ Milliyet, "Kara Kemal Dün Topkapı Mezarlığına Defnedildi", 30 Temmuz 1926

³⁸⁴ Milliyet, "Abdülkadir için son bir sehpa kuruluyor", 19 Mart 1964, s.5

³⁸⁵ Çelik, N.(1970). 'Kara Kemal Bey ve Kemal Tahir'le Bir Konuşma', Yeni Dergi, Yıl 6, Sayı 64, s.37.

³⁸⁶ Arif Oruç, a.g.e, s.72-73.

³⁸⁷ Kılıç Ali, a.g.e, 2021, , s.461.

³⁸⁸ Yalman, A.E. (1997), Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim 2 (1922-1971), Pera Turizm, İstanbul, s.1029-1030.

Ancak suikast meselesi İttihatçıların siyasetten uzak olmadığını, tekrar iktidara geçmek istediklerini ve Kara Kemal'in suikast ile ilgisi olduğunu ortaya koymuştur.³⁸⁹

Ankara Davası devam ederken gazeteler Kara Kemal Bey'in nasıl yakalandığını ve intiharını konu edinmiş ve birçok değerlendirme yapılmıştır. Milliyet gazetesinde

“Kara çetenin Kara Kemal'i şu anda kendi eliyle hayatına son vermiş bulunuyor. Kuvvetli bir sevk ve idare altında iyice bir zamandan beri Kara Kemal'i arayan zabıtamız Ankara, İstiklal Mahkemesi'nin gıyaben idama mahkûm ettiği bu kara çetenin Karareis'inin nihayet birkaç gün evvel izini bulmaya muvaffak olmuştur.”³⁹⁰ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde “...Kara çetenin Kara ruhlu Kara Kemal'i ebedi karanlıklara kendi eliyle böyle karışmıştır”³⁹¹

şeklinde ifadeler yer almıştır.

Gazetelerde aynı zamanda Kemal Bey'in intiharına dair fotoğraflarına da yer verilmiştir. Bir arabayla polisler tarafından adli tıba gönderildikten sonra morga kaldırılan cesedinin özellikle sağ şakağında bulunan kurşun izine dikkat çeken fotoğrafları çekilmiş ve gazetelere dağıtılmıştır.³⁹²

Gazeteci Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Komitacı olarak nitelendirdiği Kemal Bey hakkında ağır eleştirilerde bulunmuştur. Kemal Bey'in firar halinde iken yakalandığı eve polisler ile birlikte giren tek gazeteci olduğunu ve intiharına şahit olduğunu iddia etmiştir. Daha sonrasında Kemal Bey'i morgda da gördüğünü söyleyerek yineleyerek “*Kara Kemal de bir su testisi idi su yolunda kırıldı*”³⁹³ ifadelerini kullanmıştır.

Hüseyinzade Ali Bey mahkemedeki ifadesinde “*Ben Kara Kemal'in bu kadar kara ruhlu olduğunu bilmiyordum*” diyerek daha sonrasında Yunus Nadi'nin yazmış olduğu bir makaleden bahsetmiştir. Nadi makalesinde Kara Kemal'in fena bir hareket üzerinde yürüdüğünü ve akıbetinin üzüntü vereceğini ancak suikastın neyle sonuçlanacağını tahmin edemeyerek zekâsızlık gösterdiğini ifade etmiştir. Ali Bey de Yunus Nadi'nin sözlerini yineleyerek “*ben Yunus Nadi'den daha fazla zekâsızlık göstermişim*”³⁹⁴ yorumunu yapmıştır.

³⁸⁹ Haz. Selek, S. (2006). İsmet İnönü Hatıralar, Bilgi Yayınevi, Ankara, s.477.

³⁹⁰ Milliyet, “Kara Kemal'i Polis Nasıl Sıkıştırdı” 28 Temmuz 1926.

³⁹¹ Hâkimiyet-i Milliye, “Kara Kemal Nasıl Tutuldu” 31 Temmuz 1926

³⁹² Sağlam, N. (Eylül 2012) “Bir İntihar Simülasyonu Olarak Kara Kemal Cinayeti”, Türk Edebiyatı, Sayı 467, s.15.

³⁹³ Tepedelenlioğlu, N.N. (1989). Sultan Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar, Toker Yayınları, İstanbul, 1989, s.12-15.

³⁹⁴ Dünya, “Kara Kemal'in Kara Ruhlu Olduğunu Bilmiyordum”, 16 Ocak 1957, s.4.

I. Dünya Savaşı sırasında devlet desteği ile birçok şirket kurulmuştur. Bu şirketler, kuruluşlarında oynadığı rol nedeniyle Kara Kemal Şirketleri olarak ifade edilmiştir. Kara Kemal Bey'in kontrolü altında bulunan bu şirketler ekonomik gücünün yanında siyasi gücünün de büyük ölçüde artmasını sağlamıştır. İzmir suikastı davası ile gıyabında idam kararı verilen Kara Kemal Bey'in Ankara'da yargılamaların devam ettiği sırada yakalanması ve ölümü üzerine mahkeme Kemal Bey'e ait olan vakıfları feshetmiştir. Banka ve şirketleri de tasfiye sürecine girmiştir.³⁹⁵

Tasfiyeleri gerçekleştirmek üzere Ticaret, Maliye, Dâhiliye Vekâletleri ile Evkaf Müdüriyet-i Umumiyesi'nden tayin edilen kişilerden oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. Millî İktisat Bankası ile Millî Ekmekçiler, Millî Kantariye, Millî Mensucat ve Millî Mahsulat şirketlerinin işlemleri konusunda İcra Vekilleri Heyeti'nin 19 Eylül 1926 incelemesi ile şirketlerin tasfiye sürecinin takibi ve sonuçlandırılmasının Ticaret Vekâleti tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır.³⁹⁶

Şirketlerin tasfiye süreci oldukça uzun sürmüştür. 1931 yılında hâlâ tasfiye sürecinde olan şirketler konusunda genel toplantılar yapılmıştır. Yalnızca Millî Mensucat Şirketi'nin tasfiye süreci tamamlanmıştır.³⁹⁷ 28 Eylül 1933 tarihinde Muhsin Naim Bey'in başkanlığında toplanan heyet şirketin ilgasına karar vermiştir ve mal varlığının da Hazine'ye aktarılmasına karar vermiştir.³⁹⁸ 1934 yılında şirketler ile ilgili olarak gazetelere yansıyan haberlerde, hükümete ait olması gereken Millî İktisat Bankası'nda bulunan paraların ortadan kaybolduğu ve bununla ilgili bir içtima yapılacağı bilgisi yansımıştır.³⁹⁹

³⁹⁵ Sertel- Yedek, a.g.m, 2015, s.399.

³⁹⁶ BCA/ Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1918), 20-59-19.

³⁹⁷ Hâkimiyet-i Milliye, "Kara Kemal Şirketleri Tasfiyesi", 5 Haziran 1931, s.3.

³⁹⁸ Akyıldız, A. (2005). Anka'nın Sonbaharı, Osmanlı'da İktisadi Modernleşme ve Uluslararası Sermaye, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.173.

³⁹⁹ Hâkimiyet-i Milliye, "Esnaf Bankası", 19 Haziran 1934, s.3.

5. SONUÇ

Posta müdürlüğünde memur olarak görev yapan Kara Kemal Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılarak çeşitli görevlerden sonra bakanlık vazifesine ulaşarak Cemiyetin önemli isimlerinden bir haline gelmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 yılında Meşrutiyetin tekrar ilan edilmesini sağlamış ve bu tarihten itibaren de devlet yönetiminde söz sahibi olmuştur. Cemiyet içerisinde asker, sivil ve birçok meslek grubundan üyeleri bulunmaktadır. Kara Kemal Bey, örgütçü kişiliği ve bağlantıları sayesinde cemiyet içerisinde hızla yükselen isimlerden olmuştur. Kemal Bey, birçok esnaf birliklerinin başına kendi adamlarını geçirerek büyük bir nüfuz elde etmiştir. İttihatçıların gerçekleştirmiş olduğu Bab-ı Ali Baskını sırasında kahvehanelere yerleştirdiği adamları ile istihbarat ağı kurmuş, posta idaresini ele geçirerek iletişimi denetim altına almış ve baskının başarılı olmasında etkili olmuştur. Kemal Bey'in teşkilatçı özelliği I. Dünya Savaşı sırasında etkili olan Teşkilat-ı Mahsusa'da da yer almasını sağlamıştır. Bu teşkilâtın oluşmasında Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında bu bölgelere gönderilen gönüllü birliklerin başarılı olması ve bu yolla edinilen tecrübeler etkili olmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Bölgesi'ni örgütlemek üzere Trabzon'a gönderilen Kemal Bey, Bayburt'ta bölgede bulunan teşkilâtın diğer üyeleri ile görüşmeler yaparak Kafkas İhtilal Cemiyeti'nin kuruluşunda yer almıştır.

Kara Kemal Bey, I. Dünya Savaşı sırasında iktisadi meseleler ile de ilgilenmiştir. Savaşın başlaması ile ülke dışından gelen malların kesintiye uğraması, ülke içerisinde üretimin az olması ve temel gıda maddelerinin temininin sağlanamaması iase sıkıntısına yol açmıştır. Bu durum millî tüccarların yetiştirilmesi ile çözülmek istenmiştir. Özellikle Balkan Savaşları sonrasında milliyetçilik duygusunun ön plana çıkması ile Cemiyet, Millî İktisat Politikasını savunmuş ve Türk-Müslüman unsurun ticari hayatta etkin olması için uğraşmıştır. Bu süreçte Kemal Bey, güçlü bağlantılarının bulunduğu esnaf birlikleri ile irtibat halinde hareket etmiştir. Sadece ekonomik alanda değil, aynı zamanda üye sayısının fazlalığı nedeniyle sivil alanda da etkili konumda olan Esnaf Birlikleri ile bağlantıları, İttihatçıların Millî İktisat Politikası için önemli bir güç kaynağı teşkil etmiştir. Bu dönemde yabancı mallara karşı boykotlar artmış ve esnaf birliklerinin örgütlenmesi ile yerli tüccarlardan ürün alınması teşvik edilmiştir.

İaşe sıkıntısını çözmek ve millî iktisat politikasını gerçekleştirmek için Kemal Bey öncülüğünde millî şirketler kurulmuştur. Anadolu Millî Mahsulat şirketi bu amaç doğrultusunda kurulan ilk şirket olmuş ve sermayesinin bir kısmı Heyet-i Mahsusa-i Ticariye tarafından sağlanmıştır. Şirketlerin kârları ile de Millî İktisat Bankası ve vakıflar kurulmuştur. 1916 yılında Alman iaşe örgütü örnek alınarak hazırlanan düzenleme ile ülke iaşe bölgelerine ayrılmış ve Kemal Bey Birinci İaşe Bölgesi'nin başına getirilmiştir. Halkın ve ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi ile alakalı iaşe sıkıntıları savaş boyunca devam etmiş ve bu sebeple İaşe Nezareti'nin kurulmasına karar verilmiştir. Nezaretin başına da Kemal Bey getirilmiştir. Ancak savaşın son bulması ve Talat Paşa kabinesinin istifası ile Nezaret kısa ömürlü olmuş planlanan faaliyetler yapılamamıştır.

Kemal Bey'in esnaf cemiyetleri üzerindeki etkisi ve kurduğu şirketler ile kazanç elde etmesi, gıda yetersizliği dolayısıyla vurgunculuk ve karaborsacılık gibi faaliyetlerin yaşanması ve halkın temel tüketim maddelerine ulaşımında sıkıntılar yaşamasından dolayı "harp zengini" kavramı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple hükümet politikaları ve Kemal Bey eleştirilmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile işgaller başlamıştır. Savaş dönemi boyunca yönetimde olan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri "savaş suçluları" ve "Ermeni Tehciri" ile ilgili olarak suçlu ilan edilmişlerdir. İttihatçı liderlerin yurtdışına çıkması ile ülke içerisinde kalan İttihatçılar bir arada bulunmak ve işgallere karşı başlatılan Millî direniş hareketinde yer almak için Kara Kemal Bey ve Kara Vasıf Bey önderliğinde Karakol Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet, Anadolu'da başlatılan Millî Mücadele hareketinde istihbarat, silâh ve mühimmat desteği sağladığı gibi, nitelikli insanların güvenli bir şekilde Anadolu'ya gönderilmesinde de etkili olmuşlardır.

İngilizler, Mütareke sonrasında işgallere karşı başlayan Türk direnişini kırmak için özellikle İttihatçıların yer aldığı listeler hazırlayıp tutuklamalara başlamış ardında da onları Malta'ya sürgüne göndermişlerdir. Bu sürgünler arasında yer alan Kemal Bey'in güvendiği hamallar ve mavnacılardan oluşan esnaf birlikleri vasıtasıyla Anadolu'ya silâh, mühimmat ve insan sevkiyatı devam etmiştir. 6 Eylül 1921'de 16 arkadaşı ile birlikte Malta'dan firar eden Kemal Bey, bir süre Münih'te ve Viyana'da kaldıktan

sonra İstanbul'a gelerek şirketlerini yeniden canlandırmak üzere ticari faaliyetlere yönelmiştir.

Teşkilatçı özelliği ile bilinen Kemal Bey'in ticaretle uğraşacağını beyan etmesine rağmen İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yeniden faaliyete geçirebileceğinden şüphe edilmiş ve hem Ankara hem de İngilizler tarafından gözetim altında tutulmuştur.

16 Haziran 1926'da Mustafa Kemal Paşa'ya karşı planlanan İzmir Suikastı girişiminin açığa çıkması ile İzmir'de ve Ankara'da İstiklal Mahkemeleri kurularak yargılamalar başlamıştır. İttihatçıların eski Maliye Nazırı Cavid Bey'in evinde ve Kemal Bey'in yazıhanesinde toplantılar düzenlemesi ve oluşturulan 9 maddelik nizamname nedeniyle, Ankara İstiklal Mahkemesi Savcısı Necip Ali'nin, iddianamesinde "Kara Çete" olarak adlandırılan beş kişinin amaçlarının Ankara hükümetini devirmek olduğu ifade edilmiştir. Mahkeme heyeti suikaste ilişkin iddialarına bir kanıt sunmamış ancak iktidarı ele geçirmek amacıyla İttihatçıların faaliyetlerini sürdürdüğünü ifade ederek hükme varmıştır. Bu anlamda Ankara Mahkemesi özellikle İttihatçıların yargılandığı siyasi bir mahkeme özelliği taşımıştır. Kemal Bey firari olması sebebiyle gıyaben idama mahkûm edilmiş ancak 27 Temmuz 1926 tarihinde saklandığı evde polis tarafından yakalanacağını anlayınca intihar ettiği iddia edilmiştir. Cenazesini gören kişilerden bazıları Kemal Bey'in yalnızca başında değil vücudunda da kurşun izleri olduğunu iddia etmiştir. Basına yansıyan fotoğraflarda Kemal Bey'in yalnızca başındaki kurşun izi görülmektedir.

KAYNAKLAR

Belgeler

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivler Başkanlığı

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1918), 20-59-19.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 1/ 1/23

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. İ. UM, 19/3

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.HMŞ. 11/36 21 Ağustos 1334.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.HMŞ 11/36/2

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.HMŞ,İŞO, 81/13

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.ŞFR, 443/77.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM, 20/10

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.İD., 84/23

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MV. 259/106

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ. UM, EK 29/36

Türk Tarih Kurumu Arşivi

Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK Arşivi), Enver Paşa Koleksiyonu (EP), 3/68

Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK Arşivi), Enver Paşa Koleksiyonu (EP), 1/23

Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK Arşivi), Enver Paşa Koleksiyonu (EP), 1/48

Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK Arşivi), Saadet Sevensan Koleksiyonu (SS), 9/25.

Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK Arşivi), Saadet Sevensan Koleksiyonu (SS), 8/27.

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTEA), Kutu No:55 Gömlek No:179, Belge No:179

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTEA), Kutu No:57 Gömlek No:105, Belge No:105

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTEA), Kutu No:55 Gömlek No:122, Belge No:122

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTEA), Kutu No:41, Gömlek No:141, Belge No:141

Yayınlanmamış Kaynak

Hasene Ilgaz, Kurtuluş Savaşı Belgeleri ‘‘Karakol Cemiyeti’nin Teşkilat-ı Umumiye Nizamnamesi’’ (Yayınlanmamış Dosya), TTK Kütüphanesi, Y/0643.

Sürelî Yayınlar

Dergiler

Polis Mecmuası, **Kara Kemal’in Sureti Takip ve Derdestine Dair Zabıtamızın Raporu**, 1 Eylül 1926, Cilt 13, Sayı 201.

Tekin Alp, **Gala-yı Eshar ve İhtikar**, İktisadiyat Mecmuası, Cilt 2, Sayı 52, 19 Nisan 1333

Tekin Alp, İktisadiyat Mecmuası, Cilt 1, Sayı 1,8 Şubat 1331

Yusuf Akçura, **1329 senesinde Türk Dünyası** Türk Yurdu, 3 Nisan 1330, Cilt 6, Sayı 3
Ziya Gökalp, İktisadiyat Mecmuası **Milli İktisat Nasıl Vücuda Gelir**, Cilt 1, Sayı 33,
24 Teşrisani 1332

Ziya Gökalp, Yeni Mecmua, **Türkçülük ve Türkiyecilik**, Cilt 2, Sayı 51, 4 Temmuz 1918,

Gazeteler

Anadolu'da Yenigün

Anadolu'da Yenigün, **Kemal Bey Şehrimizde** 4 Mayıs 1922

Akşam

Akşam, **İttihat ve Terakki'nin Son Devirlerinde Suikastlar ve Entrikalar** 24
Mayıs 1937

Cumhuriyet

Cumhuriyet, **İzmir Suikastı** 19 Haziran 1926, s.1

Cumhuriyet, **Mehmet İrfan Kısakürek'in Ölüm İlanı**, 28 Ocak 1955

Cumhuriyet, **Gizli Program** 9 Ağustos 1926

Cumhuriyet, Aka Gündüz, **Kalbimin Krokisini Çizdim** 10 Temmuz 1931

Cumhuriyet, Burhan Felek, **Vefa da Nedir** 4 Eylül 1952

Dünya

Dünya, **Kara Kemal'in Kara Ruhlu Olduğunu Bilmiyordum** 16 Ocak 1957.

Dünya, **Hüseyinzade Ali Bey'in Muhakemesi** 15 Ocak 1957.

Dünya, **İzmir Suikastı'nın İç Yüzü 'Cavid Bey'in Sorgusu**, 2 Şubat 1957,

Dünya, **Katibi Mesullerden Vehbi Bey Sorguya Çekiliyor**, 9 Şubat 1957

Hâkimiyet-i Milliye

Hâkimiyet-i Milliye, **Kara Kemal'in Mektubu**, 13 Ağustos 1926

Hâkimiyet-i Milliye, **Tebliğ-i Resmi**, 18 Haziran 1926

Hâkimiyet-i Milliye, **Esnaf Bankası**, 19 Nisan 1934

Hâkimiyet-i Milliye, **İstiklal Mahkemesinin Kara Kemal'le Abdülkadir'i
Saklayanlara Son İhtarı**, 23 Temmuz 1926

Hâkimiyet-i Milliye, **Kara Kemal'i Haber Verene Mükâfat Takdimi**, 29 Temmuz
1926

Hâkimiyet-i Milliye, **Kara Kemal Nasıl Tutuldu**, 31 Temmuz 1926

Hâkimiyet-i Milliye, **Kara Kemal Şirketleri Tasfiyesi** 5 Haziran 1931

Milliyet

Milliyet, **Abdülkadir için son bir sehpa kuruluyor**, 19 Mart 1964

Milliyet, **Kısa Bir İhbar Mektubu** 23 Şubat 1964

Milliyet, **Tertipçilerin gayesi kötüye giden işleri düzeltmekmiş** 24 Şubat 1964

Milliyet, **Kara Kemal'i Polis Nasıl Sıkıştırdı**, 28 Temmuz 1926

Milliyet, **Kara Kemal Dün Topkapı Mezarlığına Defnedildi**, 30 Temmuz 1926

Sabah

Sabah, Ahmet Emin, **İaşe-i Umumiye Kararnamesi**, 21 Ağustos 1917

Tanin

Tanin **İaşe Meselesi**, 7 Ekim 1916

Tanin, **İaşe Meselesi**, 13 Ekim 1916

Tanin, **İaşe Meselesi**, 15 Ekim 1916

Tanin, **İaşe Teşkilatı Etrafında- İaşe Nazırının Matbuata Beyanatı** 25 Ağustos 1918

Tercüman

Tercüman, **Bir Büyük Nesil**, 18 Mayıs 1985

Ulus

Ulus, **İttihat ve Terakki'nin Bir Vatanperverlik Dersi ve Demokratlar**, 10 Nisan 1947

Vakit

Vakit, **Kemal Bey Terhis Altında** 6 Kasım 1918

Vakit, **İttihad ve Terakki Fırkasının Düñki İçtimai- Kemal Bey Bazı Şartlar İle İaşe Nezaretini Kabul Ediyor** 19 Temmuz 1918

Yarın

Yarın, **Kara Kemal'in Son Günleri**, 5 Şubat 1930

Yarın, **Kara Kemal'in Son Günleri**, 9 Şubat 1930

Kitaplar

Ağaoğlu, S. (1958). *Babamın Arkadaşları*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul

Ahmad, F. (1985). *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul

Ahmad, F.(1999). *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Kaynak Yayınları, İstanbul

Akal, E. (2002). *'Milli Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm'*, Türkiye Sosyal Tarih ve Araştırma Vakfı, İstanbul

Akbaş, R. (2021). *İttihat Terakki ve Kara Kemal*, Dorlion Yayınları, Ankara

Akşin, S. (1980). *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat Ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul

Akyıldız, A. (2005). *Anka'nın Sonbaharı, Osmanlı'da İktisadi Modernleşme ve Uluslararası Sermaye*, İletişim Yayınları, İstanbul

Akyol, T. (2014). *Rumeli'ye Elveda 100. Yılında Balkan Bozgunu*, Doğan Kitap, İstanbul

Artuç, N. (2008). *Cemal Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal. (1981). *Söylev (Nutuk)*, Cilt: I-II, Arpaz Matbaacılık, İstanbul

- Bardakçı, M. (2015). *Enver*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Bardakçı, M. (2020). *İttihadçı'nın Sandığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,
- Bayar, C.(1997). *Ben De Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş 1*, Sabah Kitapları, İstanbul,
- Bayar, C. (1997). *Ben De Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş 4*, Sabah Kitapçılık, İstanbul,
- Bayur, Y.H. (1983). *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt: II, Kısım: IV Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Bayur, Y.H. (1991). *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt: III, Kısım: IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Bilgin, M. (2017).*Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları*, Ötüken, İstanbul,
- Birgen, M. (2017). (Haz. Zeki Arıkan), *İttihat ve Terakki 'de On Sene*, Kitap Yayınevi, İstanbul
- Bleda, M.Ş. (1993). *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993
- Cavid Bey. (2015). *Meşrutiyet Ruznamesi, Cilt IV*, (haz. Hasan Babacan, Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- Cebesoy, A.F. (1953). *Milli Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul
- Cemil, A. (1997). *I.Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa*, Arba Yayınları, İstanbul
- Çam, M.M. (2018). *Kara Kemal 'Küçük Efendi'*, İlgı Kültür Sanat, İstanbul
- Çavdar, T. (1984). *Talat Paşa*, Dost Kitabevi, Ankara
- Çavdar, T. (1991).*İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul,
- Çeker, A. (2016).*İttihat ve Terakki- Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*, İlber Ortaylı, Erol Şadi Erdinç, İnkılap Kitabevi, İstanbul
- Erdinç, E.Ş. (2018). *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Yargılamaları II, Divân-ı Harb-i Örfî Yargılaması*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Erdinç, E.Ş. (2018). *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Yargılamaları III, Ankara İstiklal Mahkemesi ve Siyasi Yargılama*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Ergin, O.N. (2007). (Haz. Ahmed Nezih Galitekin) *İstanbul Şehreminleri*, İşaret Yayınları, İstanbul
- Eroğlu, N. (2008). *İttihatçıların Ünlü Maliye Nazırı Cavid Bey*, Ötüken, İstanbul
- Geçer, K.T.(2013). *Çoban Ateşleri Anılar ve Belgelerle Milli Mücadelenin Bilinmeyenleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara,
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı (1975).*Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler Cilt VII*, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara
- İdikut, İ. (1953). *Türk Lavrensleri*, Öztürk Matbaası, İstanbul
- Kabacalı, A. (1990). *Talat Paşa'nın Anıları*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Karabekir, K. (1982). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, İstanbul

- Karaosmanoğlu, Y. K. (1984). *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.26.
- Kılıç Ali. (1955). *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*, Atatürk Kütüphanesi, Sel Yayınları, İstanbul
- Kocahanoğlu, O.S. (2003). *Atatürk'e Kurulan Pusu İzmir Suikasti'nin Perde Arkası*, Temel Yayınları, İstanbul,
- Kocahanoğlu, O.S. (2020). *Atatürk'e Kurulan Pusu İzmir Suikastının İçyüzü*, Temel Yayınları, İstanbul
- Kocahanoğlu, O.S.(1998). *İttihat-Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması (1918-1919)*, Temel Yayınları, İstanbul
- Koçer, K. (1946). *Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul (İşgal Senelerinde M.M Grubunun Gizli Faaliyetleri)*, Vakıf Basımevi, İstanbul
- Koloğlu, O. (1979). *Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve Türk Subayları*, Basın Yayın Genel Md., Ankara,
- Kuntay, M.C. (2009). *Mehmed Akif*, Timaş Yayınları, İstanbul
- Küçükılınç, İ. (2016). *Jön Türklük ve Kemalizm Kısacasında İttihadçılık*, Ötüken, İstanbul
- Mango, A. (2000). *Atatürk*, Sabah Kitapları, İstanbul,
- Meydan, S. (2009). *Atatürk'ün Gizli Kurtuluş Planları Parola Nuh*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Orbay, R. (2005). *Siyasî Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul.
- Oruç, A. (2021). *Kara Kemal'in Son Günleri*, Haz. Tahsin Yıldırım, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Özkan, A. (2015). *İşgal İstanbul'unda İstihbarat ve Eylem Mim Mim Grubu*, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum,
- Sabis, A.İ. (1993). *Harp Hatıralarım İstiklal Harbi ve Gizli Cihazları*, Cilt V, Nehir Yayınları, İstanbul.
- Safi, P. (2021). *Eşref Kuşçubaşı'nın Alternatif Biyografisi*, Kronik, İstanbul.
- Salıslık, S. (1999). *Kurtuluş Savaşı'nın Gizli Örgütü M.M Grubu*, Kaynak Yayınları, İstanbul,
- Selek. S. (2006). *İsmet İnönü Hatırlar*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Selma İlkan-Faruk İlkan. (2005). *Ankara İstiklal Mahkemesi*, Simurg Yayınları, İstanbul,
- Semiz, Y-Akdağ, Ö. (2011). *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları*, Çizgi Kitabevi Konya.
- Sorgun, T. (2020) *Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Stoddard, P.H. (2003) *Teşkilat-ı Mahsusa*, Arma Yayınları, İstanbul.
- Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999,
- Şimşir, B. N. (2020). *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Talat Paşa,(2021). *Hatıralarım ve Müdafaa*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

- Tahir, K. (2021). Kurt Kanunu, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Tansu, S.N. (1964). *İki Devrin Perde Arkası Teşkilat-ı Mahsusa*, Pınar Yayınevi, İstanbul,
- Tekeli, İ- İlkin, S. (2000) '*Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndaki Ekonomik Düzenlemeler İçinde İaşe Nezareti ve Kara Kemal Bey'in Yeri*', Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Tepedelenlioğlu, N.N. (1989). *Sultan Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar*, Tokar Yayınları, İstanbul.
- Tetik, A. (2021). *Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi*, Cilt I:1914-1916, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Tevetoğlu, F. (1988). *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Toprak, Z. (1982). *Türkiye'de Milli İktisat*, Yurt Yayınları, Ankara.
- Toprak, Z. (2016). *İttihat- Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Topuzlu, C. (2002). *İstibdat-Meşrutiyet- Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, (Haz.Prof. Dr. Cemalettin Topuzlu) Topuzlu Yayınları, İstanbul.
- Tunaşar, S. (2004). *Gizemli Bir Devrimci İsmail Canpolat*, Piramit Yayıncılık, Ankara
- Tunaya, T.Z. (1984). *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt I İkinci Meşrutiyet Dönemi (1909-1918)*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul
- Tunaya, T.Z. (2006). *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt II*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Tunaya, T.Z. (1989). *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki Cilt-III Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul
- Turgut H.(Derleyen), (2021). *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul
- Uyguner, M. (1991). *Memduh Şevket Esendal*, Bilgi Yayınevi, İstanbul
- Yalçın, H.C, (2002). *İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları*, (Haz.Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul
- Yalçın, Ş. (1995). *Şiar'ın Defteri*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Yalman, A.E. (1997). Yayına haz. (Erol Şadi Erdinç), *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1*, (1888-1922), Yenilik Basımevi, İstanbul
- Yalman, A.E. (1997). Yayına haz. (Erol Şadi Erdinç), *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 2*, (1922-1971), Pera Turizm, İstanbul.
- Yamauchi, M. (1995). *Hoşnut Olmamış Adam Enver Paşa*, Bağlam Yayınları, İstanbul
- Zürcher, E.J. (2021). *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İletişim Yayınları, İstanbul

Makaleler

- Akın, R. (2014). "İttihat ve Terakki Hükümetlerinin Divan-ı Harb-i Örfi 'de Yargılanması ve Malta Sürgünleri (1918-1921)" *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 59-120.

- Aslan, B. (2004). “Yeni Belgeler Işığında Karakol Cemiyeti, Uşak Kongresi ve Karakol Cemiyeti’nin Bolşeviklerle Yaptığı Anlaşma”, *Atatürk Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 29-63.
- Aydoğdu, M. (2009). “Kocaeli Yarımadası’nda Karakol Cemiyeti- Mustafa Kemal Paşa Rekabeti ve Yahya Kaptan Olayı I”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 75, 605-633
- Ayışığı, M. (1992). “Milli Mücadele’de İstanbul’dan Anadolu’ya Yapılan Silah Sevkiyatı ve İstihbarat Meselesi”, *Ata Dergisi*, Sayı 2, ss.241-253.
- Bal, M.A. (2022) “Milli Mücadele’nin Gizli Teşkilatı: Karakol Cemiyeti (1918-1920)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 130, Sayı,256, 103-148.
- Barkan, Ö.L. (2011). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Cemiyetleri” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 41, Sayı 1-4, 39-46.
- Can, A. (2022). “Mütareke Dönemi’nde İttihatçıların Tasfiyesi”, *Mavi Atlas*, 10 (1), 1-13.
- Çelik, N.(1970). “Kara Kemal Bey ve Kemal Tahir’le Bir Konuşma”, *Yeni Dergi*, Yıl 6, Sayı 64, 36-44.
- Çiçek, R. (2000). “İttihat ve Terakki’nin Milli Sermaye Oluşturma Girişiminde Taşra Örneği” *Yeni Türkiye*, Cilt 6, Sayı 32, 305-313.
- Çukurova, B. (1986). ‘*Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul Gizli Grupları*’, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 2, Sayı 5, ss.519-526.
- Ekinci, N. (1994). “Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu’daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri” *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 14, 167- 184.
- Ergin, K. (2017). “İttihat ve Terakki Döneminde Milli İktisat Anlayışı (1913-1918)”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, ss.114-127.
- Ersoy, N. (24-26 Mart 2017) “Kod Adı: Küçük Doktor Fahri Can” *III. Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu*, Kocaeli 1061-1067.
- Haytoğlu, E. (Ağustos 2017). “Bekirağa Bölüğü’nden Malta’ya: Limni Sürgünleri”, *Route Educational and Social Science Journal*, Volume 4(5), 98-115.
- İlgaz, H. “‘Milli Mücadele’de varlığı gizli kalan bir cemiyet Kara-kol Cemiyeti”, *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, 1 Ocak 1981, Yıl 17, Sıra No. 193.
- Kandemir,F. (1955). Eski Politikacıların Korkunç Tevkifhanesi Bekirağa Bölüğü, *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı 66, İstanbul ss.3882-3885
- Keleşyılmaz, V. (2000). “Kafkas Harekâtının Perde Arkası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XVI, Sayı 47, 367-393.
- Kısıklı, E. (1990) ‘*Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal’in İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni Uzak Tutma Teşebbüsleri*’, Atatürk Yolu Dergisi, Cilt 2, Sayı 5, 109-127.
- Müezzinoğlu, E. (2016). “Milli Mücadele Döneminde İttihatçılar Üzerine Bir Değerlendirme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8, ss.2913-2933.

- Oğuz, M. (2011- Nisan). “Birinci Dünya Savaşı’nda İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Türk Yurdu*, Sayı 284, Cilt 31,113-118.
- Önal, S. (Haziran- 2003). “İşgal İstanbul’unun İlk Gizli Örgütlerinden... Karakol Cemiyeti’nin Tüzüğü Günışığında!”, *Popüler Tarih*, Cilt 3, Sayı 34, 64-69.
- Safi, P. (2012). “Üç Tarz-ı Çete”, *Kebikeç- İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırması Dergisi*, 210, İstanbul, Sayı 34, 85-105,
- Sağlam, N. (Eylül 2012) “Bir İntihar Simülasyonu Olarak Kara Kemal Cinayeti”, *Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, Sayı 467,10-16
- Savaş Sertel, Şahin Yedek. (2015). “İttihat ve Terakki’nin Küçük Efendisi:İaşe Nazırı Kara Kemal’in Hayatı ve Faaliyetleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 8, Sayı XXIV, 377-403.
- Sürmeli, S. (2001). “Bekirağa Bölüğü’nden Malta Adası’na Ubeydullah Efendi’nin Anıları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 49, 107-118.
- Şarika Gedikli Berber. (2011). “Osmanlı’nın Son Döneminden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Liberalizm-Devletçilik Çatışması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 209-239.
- Tomalı, A. (Kış 2022) “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İktisat Politikalarında Aksiyoner Bir Grup: Esnaf ve Esnaf Cemiyetleri (1908-1918), *Belgi*, Sayı 23, 323-353.
- Toprak, Z. (1986). “İktisat, Siyaset ve İttihat ve Terakki”, *Yeni Düşün(Bizim Belde Toplum Sanat)*, Sayı 25, 29-31.
- Tüzün, N. (2019). “Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Ortaya Çıkan Harp zenginlerinin Sabah, Tanin ve Vakit Gazeteleri’ne Yansımaları”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Ağustos, 2019,375-392.
- Ulu, C. (2013). “I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul’da Yaşanan Sosyal ve Ahlaki Çözölme(1914-1922)”, *Tarih Dergisi*, İstanbul, Sayı.58, 87-129.

Tezler

- Başkan, Ö.F. (2019). *İttihat ve Terakki Dönemi Protestolar, Mitingler, Nümayişler ve Boykotlar (1908-1918)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kahramanmaraş
- Demir, Z. (2003). *İttihat ve Terakki Dönemi İktisat Politikaları Tartışmaları*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul
- Demirbaş, O. (1999). *İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Milli Mücadele*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul
- Gökçe, A. (2021). *Kara Kemal ve Esnaf Cemiyetleri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2021.
- Gürbüz, M. (1987). *Karakol Cemiyeti*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara

- İnceoğlu, E. (2015). *Osmanlıda Milli İktisat Uygulamaları ve Harp Zenginleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Kurt, B. (2008). *Malta Sürgünleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Şimşeker, S.A. (2014). *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Ekonomi Politikalarında Topyekün Harbin Etkisi ve Kara Kemal Bey'in Yeri*, Strateji ve Stratejik Araştırmalara Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Tatar, E. (2007). *Milli İktisat ve Kara Kemal*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir
- Yılmaz, M. T. (2019). *Mehmed Cavid Bey ve İzmir Suikastı*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir
- Yüksel Ç. (2019). *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Teşkilat-ı Mahsusa*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Denizli

Ansiklopediler

- Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, C.1, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1983
- Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, C.2 Anadolu Yayınları, İstanbul, 1983-1984
- Yeni Türk Ansiklopedisi, C.1, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1985
- Türk Ansiklopedisi, C. XX, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1972
- Hanioğlu, Ş.(2000). İbrahim Temo, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.21, TDV Yayınları, İstanbul

İnternet Siteleri

- Ceylan, O. “İstanbul Esnaf Cemiyeti”, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/istanbul-esnaf-cemiyeti/?pdf=3572> Erişim Tarihi: 06.09.2022.
- Kılıç, M. “Tekin Alp”, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tekinalp-1883-1961/> Erişim Tarihi: 06.09.2022
- Öğün, T. “Kara Kemal”, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kara-kemal-1875-1926/> Erişim Tarihi: 06.09.2022.
- Yurtsever, S. “Karakol Cemiyeti”, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/karakol-cemiyeti/?pdf=3544> Erişim Tarihi: 06.09.2022
- Yurtsever, S. “Mim Mim Grubu”, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mim-mim-grubu/> Erişim Tarihi: 07.09.2022
- TDK Sözlüğü <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 06.09.2022

EKLER

TÜRK TARİH KURUMU

ATATÜRK VE YENİ TÜRKİYE ARAŞTIRMA MERKEZİ — Dokümantasyon Bürosu

525
Emir Paşa

SÖRELİ YAYIN : Emir Paşa

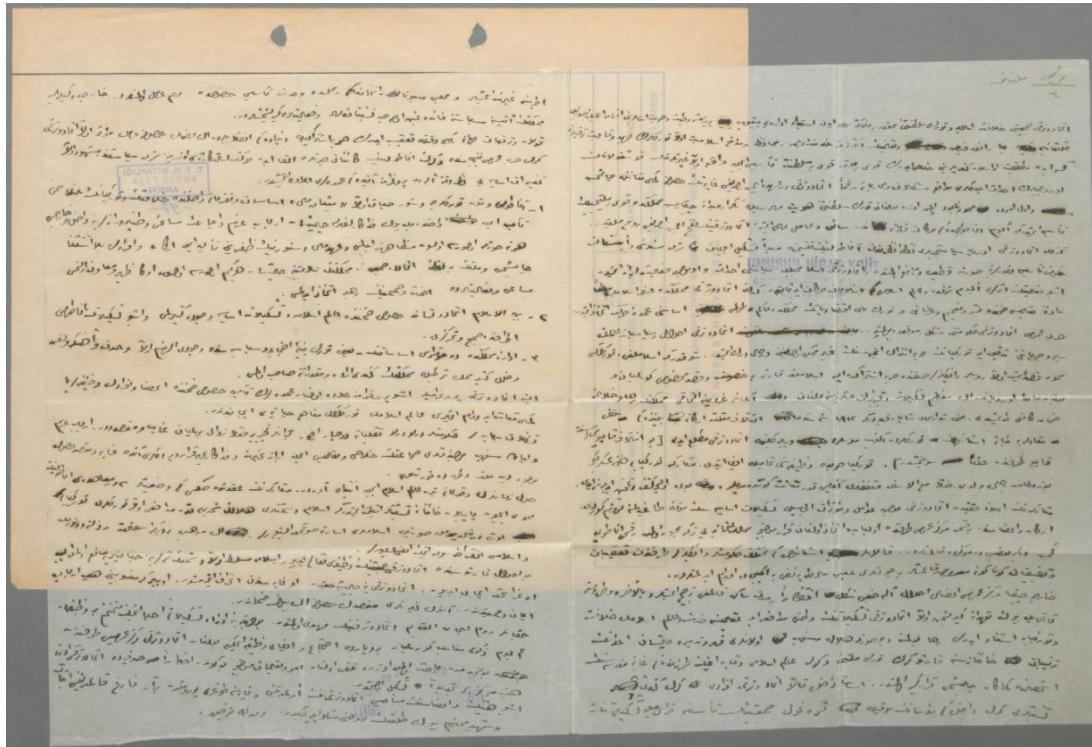
GÜN	SAYI	SAYFA	SÜTUN	KONU SAYISI
				335

TÜRK TARİH KURUMU

İttihat ve Terakki Cemiyetinden Bahseden Rapor

... (Handwritten text in Ottoman Turkish script) ...

EK-1. (devam) İttihat ve Terakki Cemiyetinden Bahseden Rapor (Türk Tarih Kurumu Arşivi - EP 3 68)

خارجی از میر	خارج صریح تاریخ و نومروسی ۶۶۴۵
تاریخی ۲۰ مرداد ۱۳۰۵	قلم مخصوص ورودی ۶۶۴۵
نومروسی	حل تاریخی و آجانبک امضای ۲۰ ساعت ۶۶۴۵

داخله کلیه عملیات افسری به

نمایندگی عملیه در -

۱ - بگویند رئیس جمهور فخری جبهه به کسب و

۲ - سر عمل عورت اتیک نیتده رسم . فقط بر لفظه ده اول بوند عملیه

اول یعنی طه ایتمو رسم . بلبله آردا نلک آنقه ده طویدنا و اول نلک

قالا نلک الحاحه الدام و ده طه ایتمو رسم . استانبوله بولونا آردا نلک

عورت نلک به ایتمو . بورد نلک بوند و ده اوج نقصانده ثبت ایلمک

مطعمه اولو بورد . بالکزه عدله ده اساس تشکلات قار - نیتده قالدو که

بونی ده عورتده حل ایتمو بکلم .

۳ - سوء قصد تحقیقاتی ایتمو اصل جبهه و استخباراتی قده جبهه به

موجب و بوند آره نیتده هوو اسکیده قرا کیده اولدنی لکونه دهانیا

میدان تحقیقاتی . بوقره جبهه نلک لغوز سوء و اراره ده فعلیه

ساقط اولدنی قبول ایلمک . هیچ اولاز به عبدالقادر و قرقه لالک

توقیفی وضعی هوو ترویج و تسلیه ایتمو . استانبول پولیس

تاریخ ۲۰ مرداد ۱۳۰۵

نومروسی ۶۶۴۵

قلم مخصوص ورودی ۶۶۴۵

حل تاریخی و آجانبک امضای ۲۰ ساعت ۶۶۴۵

داخله کلیه عملیات افسری به

نمایندگی عملیه در -

۱ - بگویند رئیس جمهور فخری جبهه به کسب و

۲ - سر عمل عورت اتیک نیتده رسم . فقط بر لفظه ده اول بوند عملیه

اول یعنی طه ایتمو رسم . بلبله آردا نلک آنقه ده طویدنا و اول نلک

قالا نلک الحاحه الدام و ده طه ایتمو رسم . استانبوله بولونا آردا نلک

عورت نلک به ایتمو . بورد نلک بوند و ده اوج نقصانده ثبت ایلمک

مطعمه اولو بورد . بالکزه عدله ده اساس تشکلات قار - نیتده قالدو که

بونی ده عورتده حل ایتمو بکلم .

۳ - سوء قصد تحقیقاتی ایتمو اصل جبهه و استخباراتی قده جبهه به

موجب و بوند آره نیتده هوو اسکیده قرا کیده اولدنی لکونه دهانیا

میدان تحقیقاتی . بوقره جبهه نلک لغوز سوء و اراره ده فعلیه

ساقط اولدنی قبول ایلمک . هیچ اولاز به عبدالقادر و قرقه لالک

توقیفی وضعی هوو ترویج و تسلیه ایتمو . استانبول پولیس

SÜRELİ YAYIN :							
GÜ							
<table border="1"> <tr> <td>تاریخی</td> <td>تاریخ و نومروسی</td> </tr> <tr> <td>تاریخی</td> <td>آلم مخصوص و رودی</td> </tr> <tr> <td>نومروسی</td> <td>حل تاریخی و آچاک امضاسی</td> </tr> </table>	تاریخی	تاریخ و نومروسی	تاریخی	آلم مخصوص و رودی	نومروسی	حل تاریخی و آچاک امضاسی	۲ ۰ - آیدیلر دالی وکیلی رعنہ بک انصاری رجا ایدیلر باش وکیل عصمت
تاریخی	تاریخ و نومروسی						
تاریخی	آلم مخصوص و رودی						
نومروسی	حل تاریخی و آچاک امضاسی						
۹۰ تاریخ و نومروسی آلم مخصوص و رودی حل تاریخی و آچاک امضاسی							

EK- 3. Kara Kemal ve Abdülkadir'in Yakalanmaları İçin Her Türlü Tedbirin Alındığına Dair Dahiliye Vekaleti'nin, Başvekil İsmet Paşa'ya Gönderdikleri Belge (TTK SS 8 27)

TÜRK TARİH KURUMU
ATATÜRK ve YENİ TÜRKİYE ARAŞTIRMA MERKEZİ—Dokümantasyon Bürosu

54

SÜRELİ YAYIN :				
GÜN	SAYI	SAYFA	SÜTUN	KONU SAYISI

(۳)

بسم الله الرحمن الرحيم

باشلايه بيلوه امده حرف معي ايمده درل

۴- قره ملاه و عيلقادر در درنده ايمده هدرلو
در بائلا و تدايمده نرس ايدلدر - ايجانده
دها شدي ندرتلازله تطيقده ده مكلدر -
استانبرك بريسك ايرآت و معيتي شكونده
روپار ايمده حله مداعدت و اخ ركلدر - بالانده
بليش قهره هدايي به ارطاده عربه نك لجليه اماره ليله
~~تحت اشراف و تدبير و تفتيش و تفتيش~~
نخسته نسيه ايمده سو حالنده قولا ايدلدر -
استانبرك فدايله شله هاروش ناصيه ايدلدر
وماهير در درنده ايراقدر - ياره ايد استخبارات
قورتي را نما نقره ايدلدر -

۵- اداره جهود عليه شوق مخافت و قوتی دارده من
دائما عيه فنيده ايدلدر - هاروش ايمده نك افسان
ده يوتي تا بيه ايمده در -

EK- 3. (devam) Kara Kemal ve Abdülkadir'in Yakalanmaları İçin Her Türlü Tedbirin Alındığına Dair Dahiliye Vekaleti'nin, Başvekil İsmet Paşa'ya Gönderdikleri Belge (TTK SS 8 27)

TÜRK TARİH KURUMU				
ATATÜRK ve YENİ TÜRKİYE ARAŞTIRMA MERKEZİ—Dokümantasyon Bürosu				
SÜRELİ YAYIN : _____				
GÜN	SAYI	SAYFA	SÜTUN	KONU SAYISI

54

(۲)

صوبه نه زلمه قده مختلف سب و جهانه لاله
ظهوره کلمه اوله صا دنا اریا قفا اولور
ملکت بیله محله مخالفت بریانده کدیته صرم
ط قدار اولور کورید - بولورده ندر بولورده
رقعه و اما قتل دقعه دقعه دقعه دقعه
بی بیله محرمیت ادره ایقنه مایه رده
با یقنه مایه ایقنه لاله قفا اولورده
اندره محرمیت ادره ایقنه مایه رده
قولا لاله رده ایقنه مایه رده
وقتا ناند ورفه بقدرنده آناه رابورده
هیج بر قده محرمیت ادره ایقنه مایه رده
کله ایقنه مایه رده ایقنه مایه رده

[illegible]

EK- 3. (devam) Kara Kemal ve Abdülkadir'in Yakalanmaları İçin Her Türlü Tedbirin Alındığına Dair Dahiliye Vekaleti'nin, Başvekil İsmet Paşa'ya Gönderdikleri Belge (TTK SS 8 27)

TÜRK TARİH KURUMU

ATATÜRK ve YENİ TÜRKİYE ARAŞTIRMA MERKEZİ — Dokümantasyon Bürosu

54

SÜRELİ YAYIN :				
GÜN	SAYI	SAYFA	SÜTUN	KONU SAYISI

(7)

8- ~~قید و~~ افندمه یارعه صفت

دنطین ایدز افندم

P

قیام

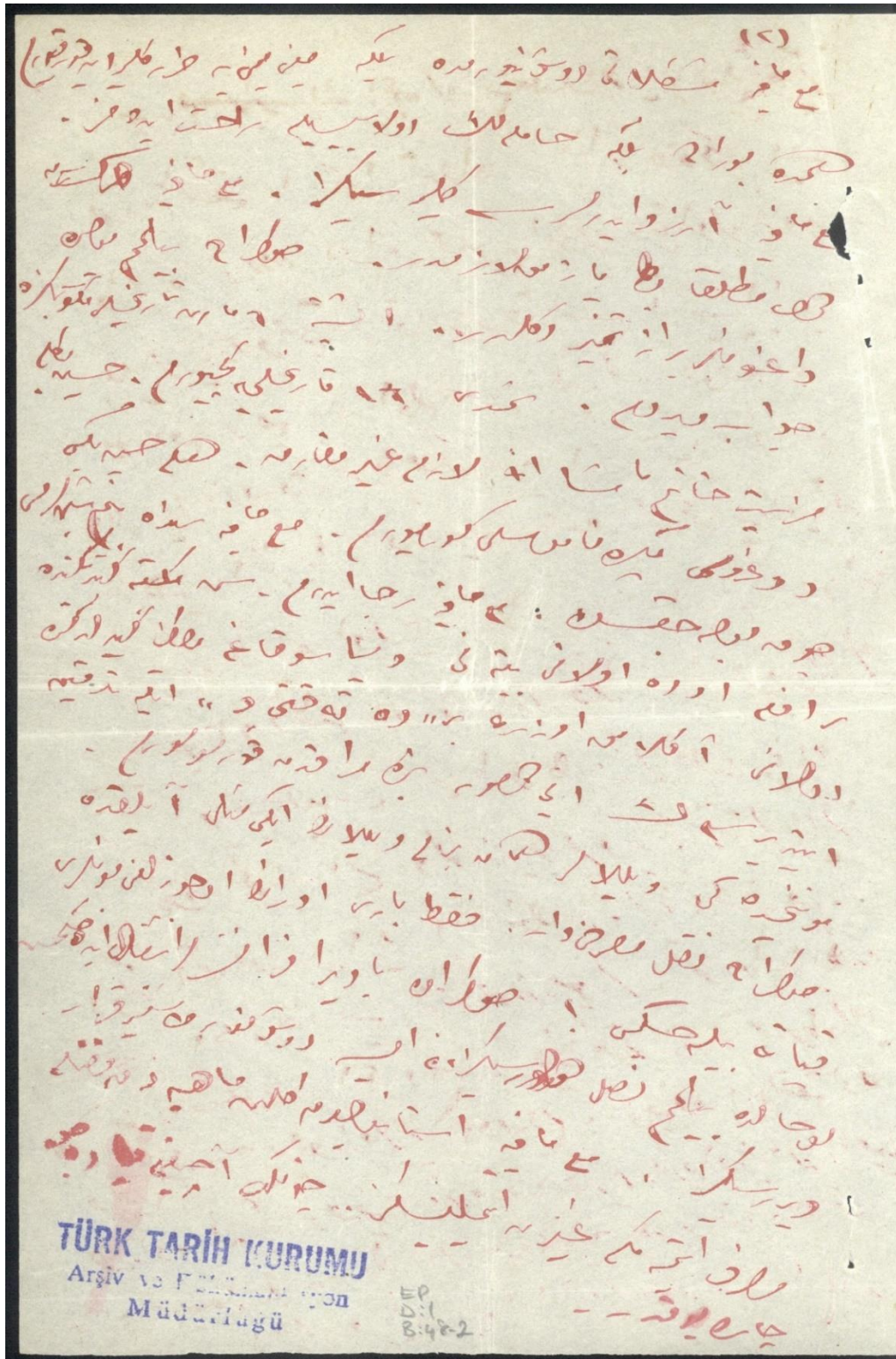
1918

1918

1918

352 54

EK-4. Enver Paşa'nın Moskova'dan Kamil Bey'e Gönderdiği, İstanbul Eski İaşe Nazırı Kara Kemal ile Vali Gibi İdama Mahkum Olmaları Muhtemel Olanlardan Bazılarının Kaçırılması Mümkünse Teşebbüs Edilmesini İsteyen ve Para Meselesinin Merkez-i Umumice Görüşülerek Merkezlere Talimat Verileceğinin Bildiren Mektubu (TTK EP 1 48)

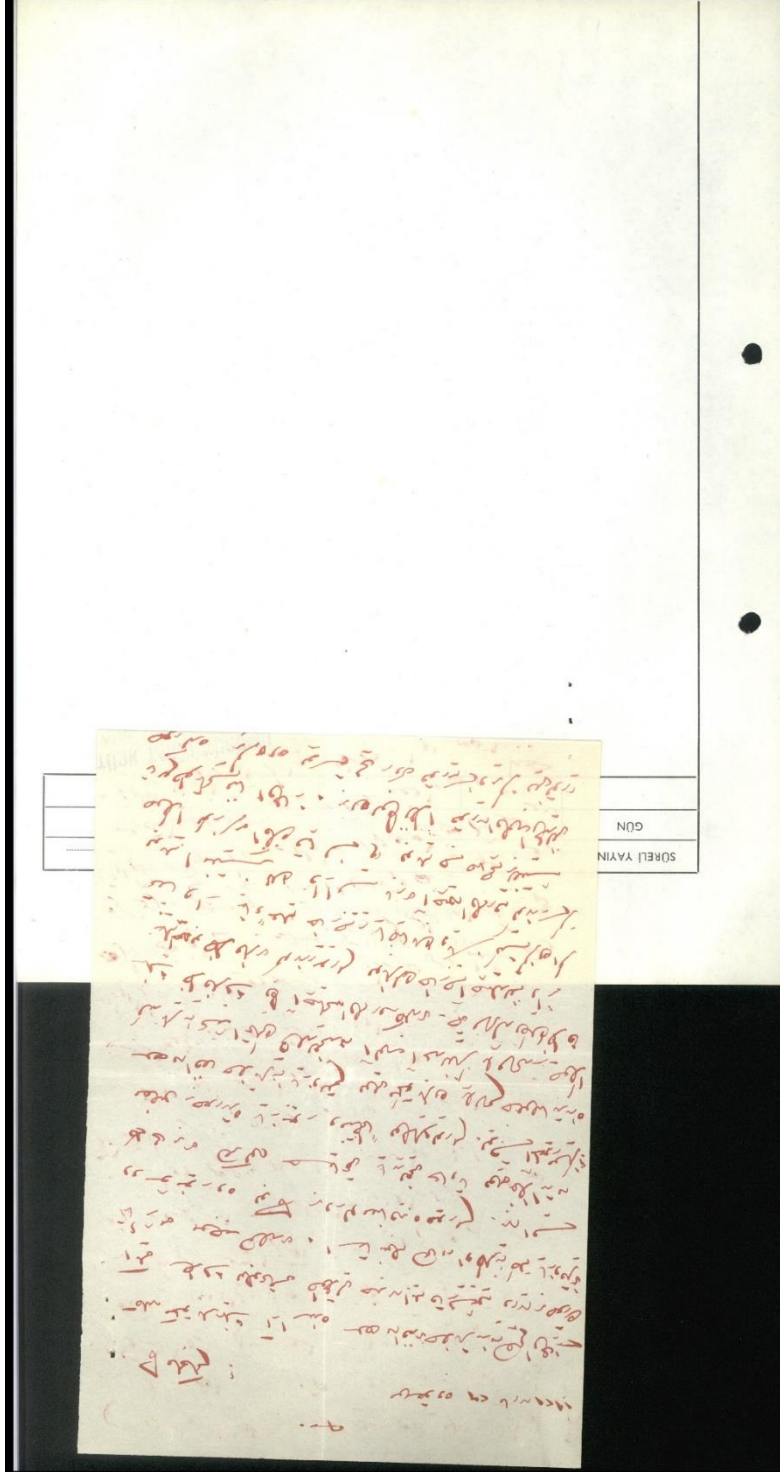
EK-4. (devam) Enver Paşa'nın Moskova'dan Kamil Bey'e Gönderdiği, İstanbul Eski İaşe Nazırı Kara Kemal ile Vali Gibi İdama Mahkum Olmaları Muhtemel Olanlardan Bazılarının Kaçırılması Mümkünse Teşebbüs Edilmesini İsteyen ve Para Meselesinin Merkez-i Umumice Görüşülerek Merkezlere Talimat Verileceğinin Bildiren Mektubu (TTK EP 1 48)

TÜRK TARİH KURUMU				
ATATÜRK ve YENİ TÜRKİYE ARAŞTIRMA MERKEZİ — Dokümantasyon Bürosu				
SÜRELİ YAYIN : <u>Enver Paşa</u>				
GÜN	SAYI	SAYFA	SÜTUN	KONU SAYISI
	1139			

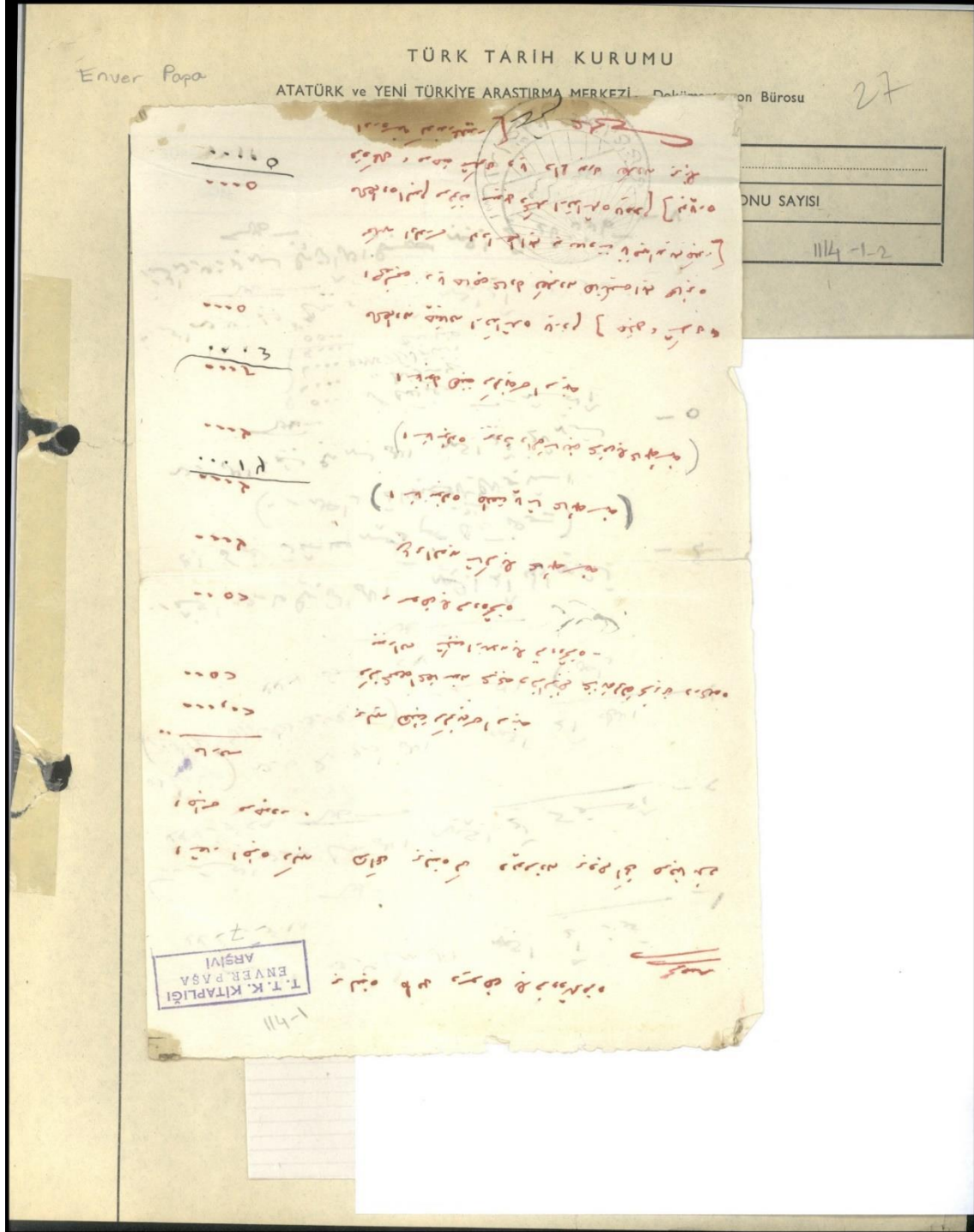
1-48-1
EP
D-1
TÜRK TARİH KURUMU
Araştırma ve Dokümantasyon
Müdürlüğü

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a letter or document, with some ink bleed-through from the reverse side.

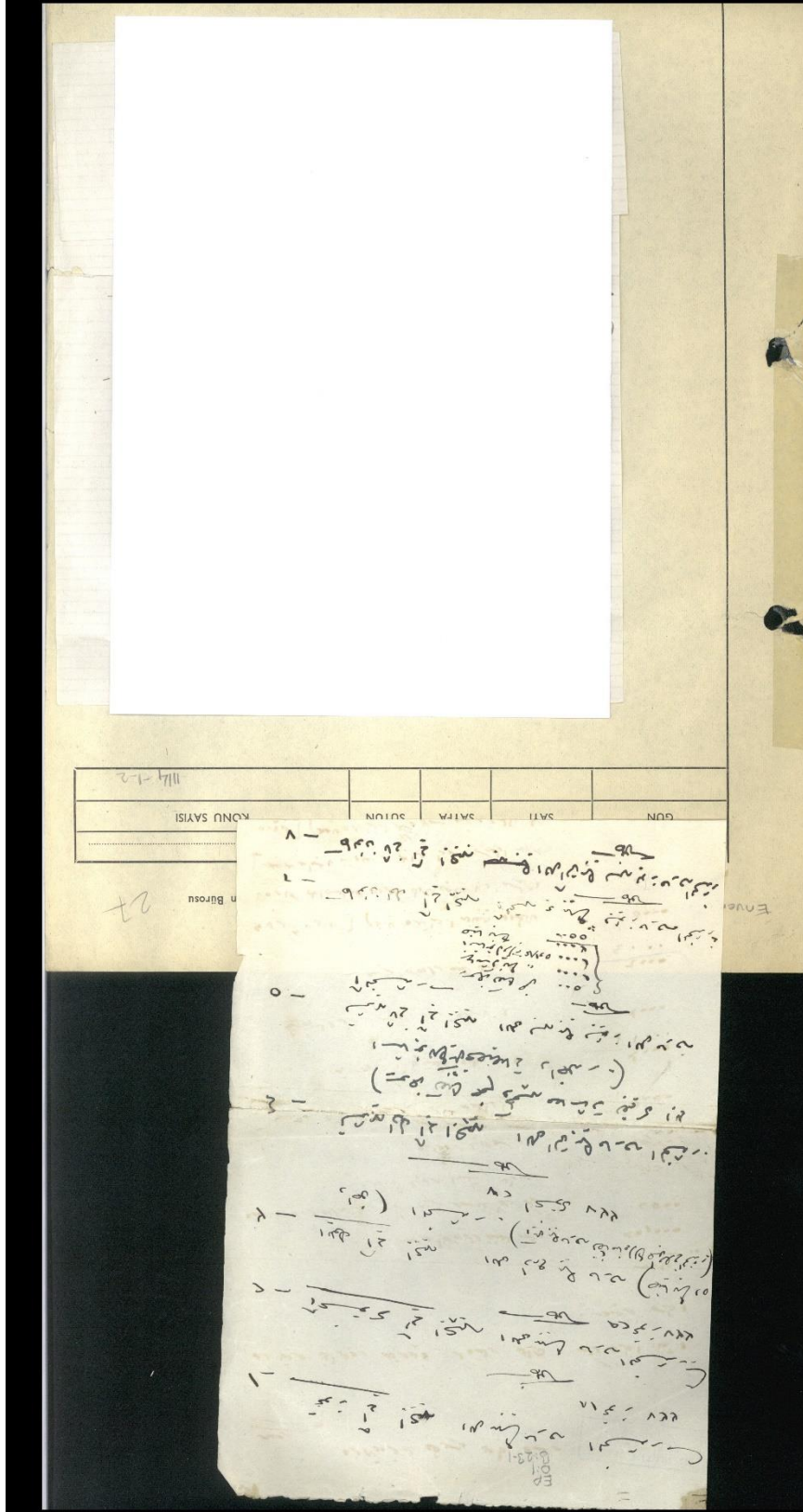
EK-4. (devam) Enver Paşa'nın Moskova'dan Kamil Bey'e Gönderdiği, İstanbul Eski İaşe Nazırı Kara Kemal ile Vali Gibi İdama Mahkûm Olmaları Muhtemel Olanlardan Bazılarının Kaçırılması Mümkünse Teşebbüs Edilmesini İsteyen ve Para Meselesinin Merkez-i Umumice Görüşülerek Merkezlere Talimat Verileceğinin Bildiren Mektubu (TTK EP 1 48)

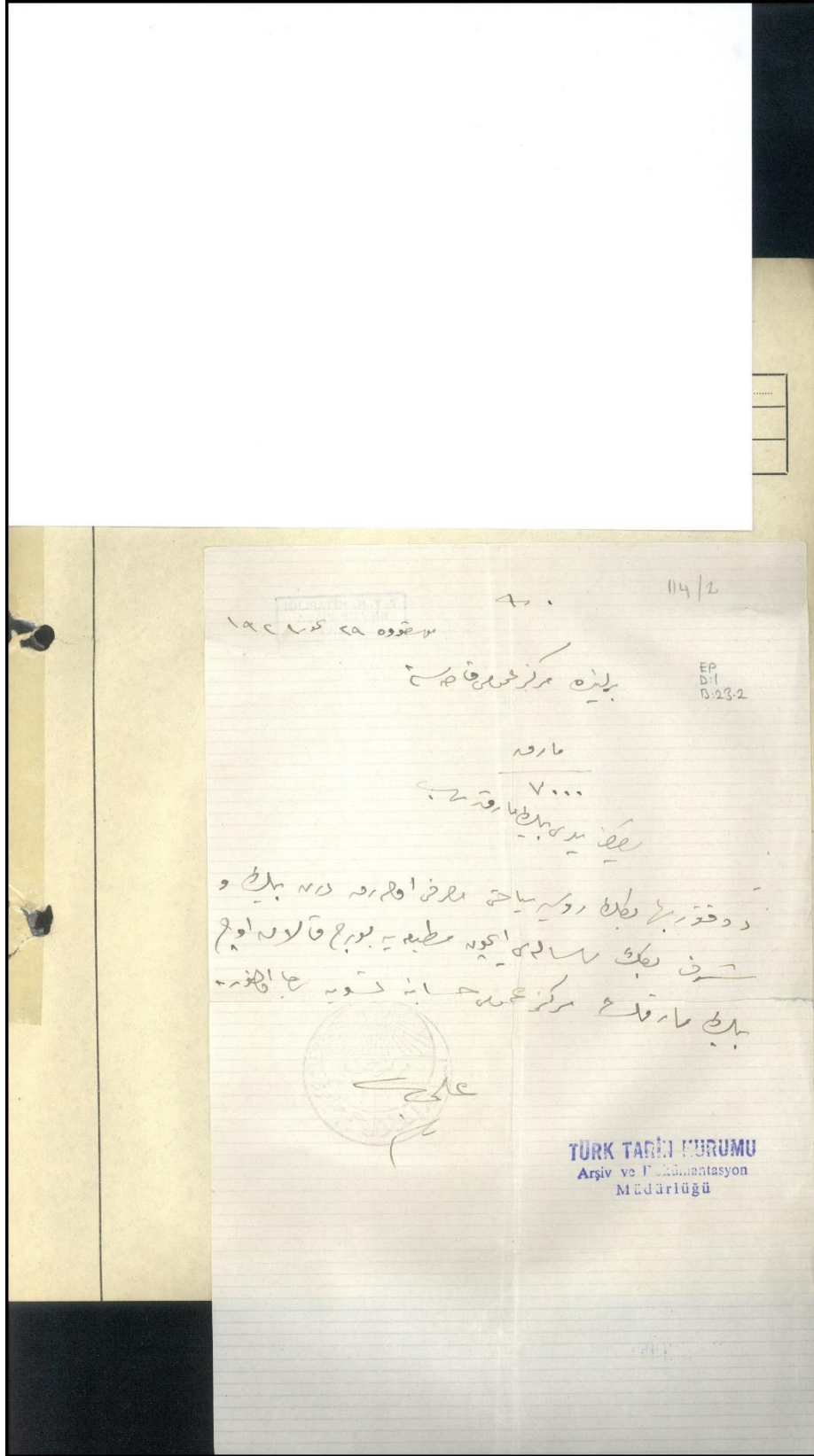
EK-5. Enver Paşa'nın 29 Temmuz 1921 Yılında Berlin'de Bulunan Kamil ve Rusuhi Beylere Gönderdikleri Yazı (TTK EP 1 23)

EK-5. (devam) Enver Paşa'nın 29 Temmuz 1921 Yılında Berlin'de Bulunan Kamil ve Rusuhi Beylere Gönderdikleri Yazı (TTK EP 1 23)

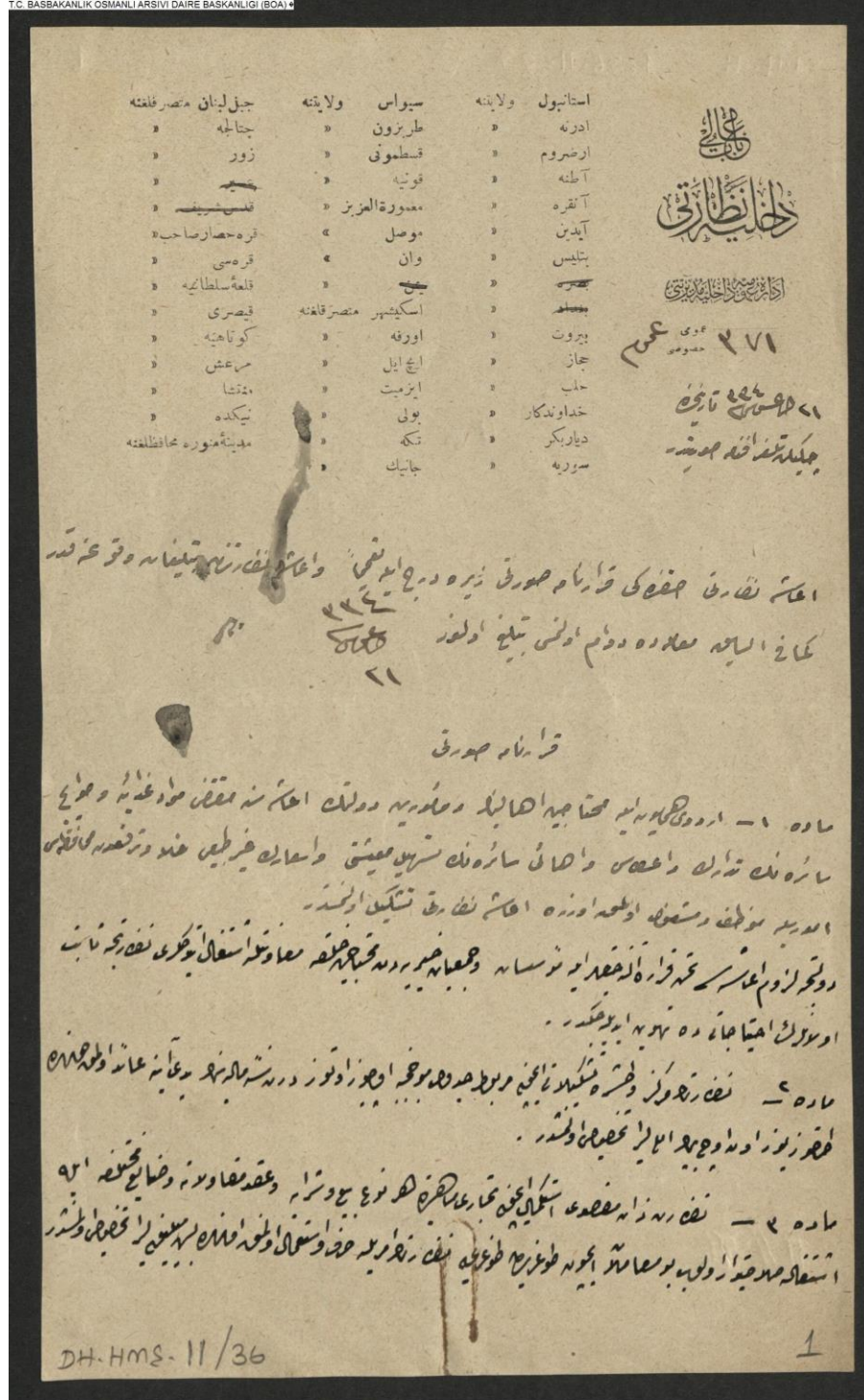
EK-5. (devam) Enver Paşa'nın 29 Temmuz 1921 Yılında Berlin'de Bulunan Kamil ve Rusuhi Beylere Gönderdikleri Yazı (TTK EP 1 23)

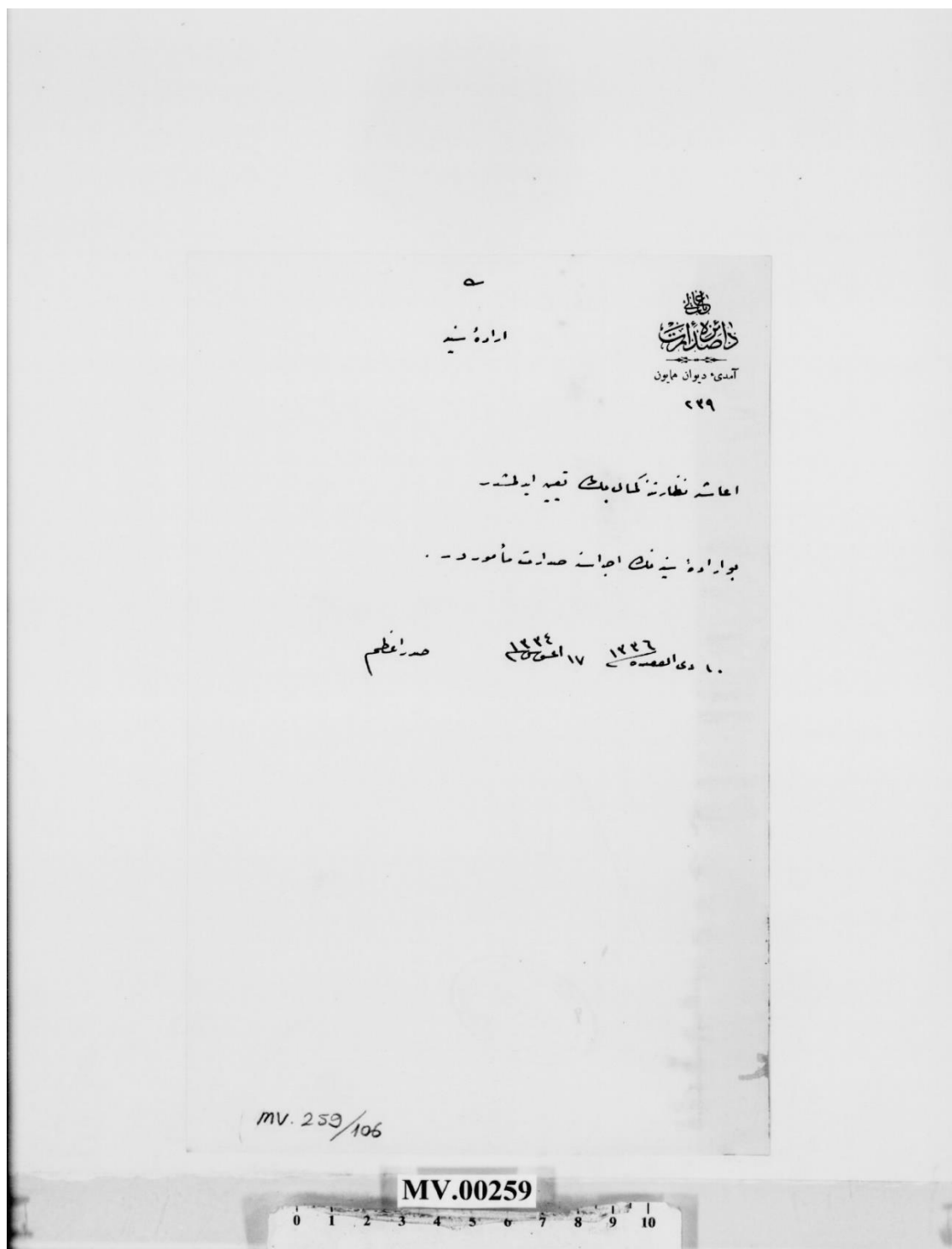
EK-6. Sadrazam Talat Paşa ve İaşe Nazırı Kara Kemal (TTK OFS 38 27 2)

EK-8. İaşe Nezareti'nin Kurulmasına Dair Kararnamenin Yayınlandığı On Sekiz Ağustos
Bin Üç Yüz Otuz Dört On Bir Zilkade Bin Üç Yüz Otuz Altı Tarihil, İki Yüz Yirmi
Yedi Sayılı Atı Gazetesi İle İaşe Nezareti Hakkında Kararname Sureti. (BOA DH.
HMS. 11/36 21 Ağustos 1334)

DH.HMS.00011.00036.001

EK-10. İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Murahhası Kemal Bey'in Romanya'ya
Seyahatinde Kendisine Kolaylık Gösterilmesi. (Dahiliye; Muhaceret) (BOA HR İD
84 23)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

قيد قلمی

دوسه

رأی

اداری

قلم نومروسی: ۵۰۸

مبعض و تاریخ	مسود و تاریخ	عجز	امور شہنذری مدیری مدیر عمومی	ملفوظات

نوع مسودہ: خارجہ ناظرہ احمدی بلک افندہ حضرتہ
بکر شدہ عثمانی ولی عہدین عثمانی بلک افندہ حضرتہ

تعارفنامہ

اتحاد و ترقی جمعیۃ استانیہ موصی کل بلک افندی کوستجہ
طریقہ بکر شدہ عزیمت اتیک اوئزہ اولدیفند
مواصلتہ جملہ سہولت لازمہ برای
مواصلت کوستجہ کی موصی مکررہ تلفظہ امر
بیولسی و متارلیہ برمدت بکر شدہ فالوقہ نہ ہوکہ
روانیا دخلندہ دخی سیاحتہ بولہ جملہ نہ
انسانی سیاحتہ دویمہ مشکلات اولیامدی ایچوہ
مقامات عامہ بیولسی نزدندہ اجرائی تہیات بیولسی
متناد -

عمومی نومرو: ۶۸
خصوصی نومرو: ۶۸
تاریخ: ۱۹۰۸

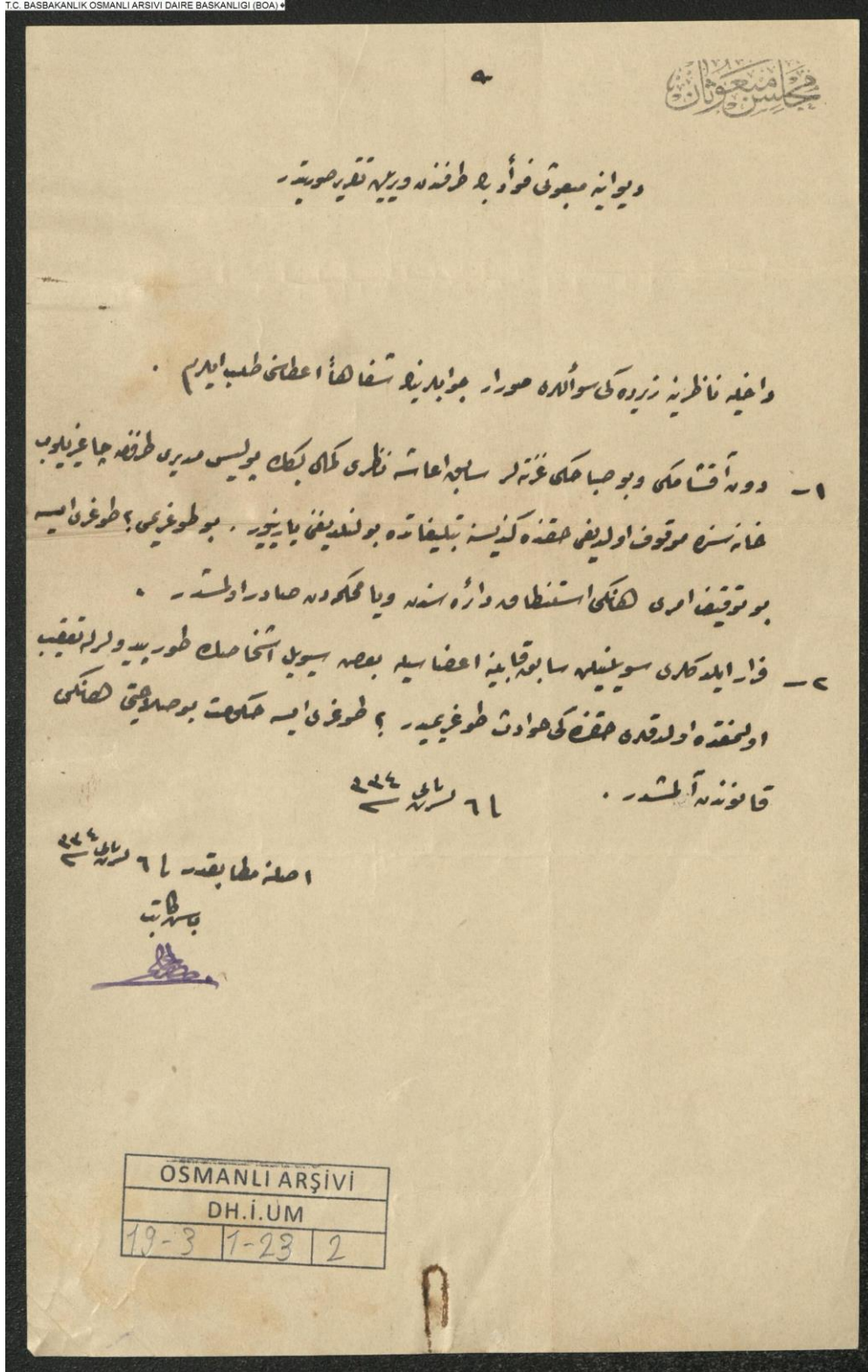
MINISTRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES
DIRECTION DES CHIFFRES
LE 9 JUILLET 1918
10470

OSMANLI ARŞİVİ
HR.İD
84 23

202 (3 544 602)

HR.İD.00084.00023.001

EK-11. Eski İaşe Nazırı Kemal Bey'in Tevkif Edilmesi ve Firarda Olan Eski Kabine Üyeleri İle Bazı Sivil Şahısların Torpidolarla Takip Edilmesi Hakkında Divaniye Mebusu Fuad Bey'in Verdiği Tahrir ve Buna Verilecek Cevabı. (BOA DH İ UM 19 3)

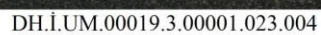

DH.İ.UM.00019.3.00001.023.002

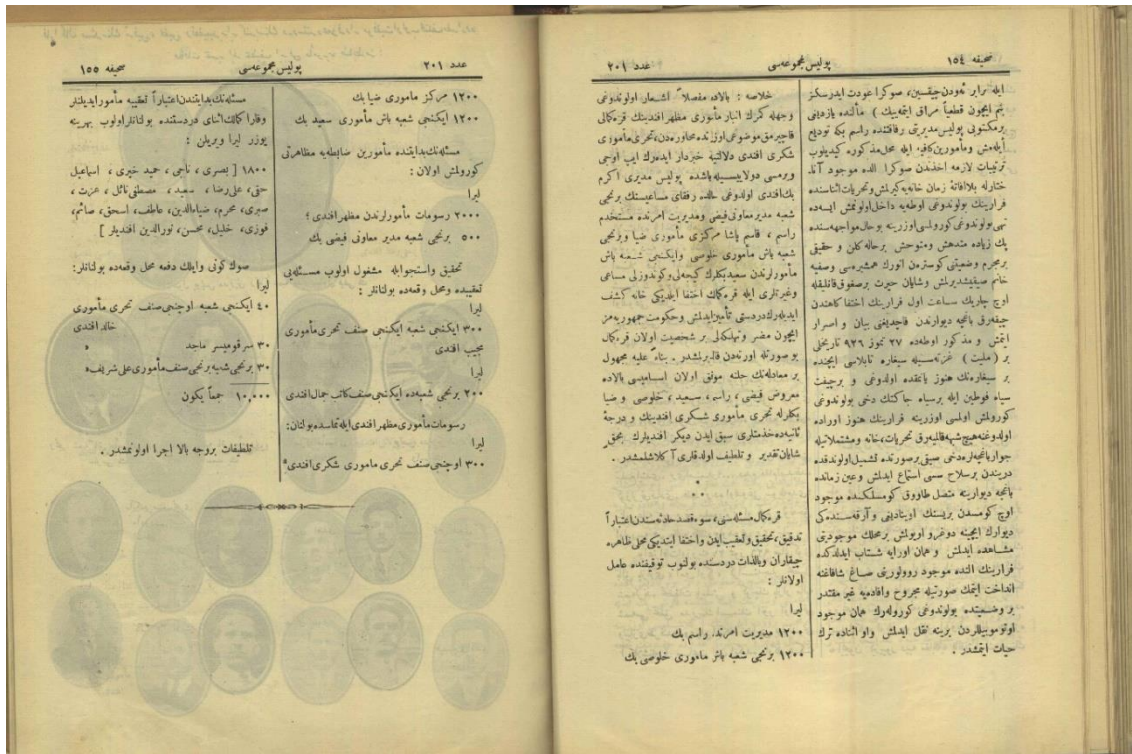
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA) •

DH.I.UM.00019.3.00001.023.003

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA) •

EK-12. (devam) Kara Kemal'in Takip ve Derdestine Dair Zabitanın Raporu. (Polis Mecmuası 1 Eylül 1926 sayı 201 sayfa 150-155)

EK-13. İntihar Eden Kara Kemal Bey'in Morga Kaldırılan Cenazesinin Gazetelerde
Yayınlanan Fotoğrafları (Murat Bardakçı, İttihadçı'nın Sandığı, Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 540)

EK-14. Kara Kemal Bey'in İntihar Ettiği Tavuk Kümesi (Murat Bardakçı, İttihadçı'nın Sandığı, Türkiye İř Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 541)

Mabeyn Telgraf Müdürü merhum Arif Bey oğlu, esbak İaşe Nazırı merhum Kara Kemal Beyin ve İhsan Tolon Hanımın kardeşleri, Ferdane Kısaküreğin zevci, İstanbul Jandarma Kumandanlığından emekli Albay Halil Fikri Tolonun kayınbiraderi, Y. Mimar Orhan Tolon, Burhan Tolon ve Perihan Şahinlerin dayıları.

MEHMED İRFAN KISAKÜREK

Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi 28 Ocak 1955 cuma günü öğle namazını müteakib Aksaray Valide Caminden alınarak Topkapıdaki aile kabristanına defnedilecektir. Allah rahmet eyliye.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : SÜRÜCÜ, Gözde Nur

Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi	2019
Lise	Sincan Lisesi	2011

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2020-2021	Asal VIP Kurs Merkezi	Tarih Öğretmeni

Yabancı Dil

İngilizce

